

„Érted vagyok”

(Exodus 3,14)

Közösségi
és családi
folyóirat

X. évf. 3. szám
1999. június
90,— Ft

Kötelező-e
katolikusnak lenni?

Az Újszövetség
szociológiája

Küzdelem
az eretnekek ellen

Hogyan jött létre
Pál feltámadáshite?

Moha-mese

Saját magunk
fölfedezése

Interjúk a gráci
ökumenikus találkozó
résztevőivel

Vasárnapi
elmélkedések

Környezetvédelem

Bulányi György

Nem kötelező katolikusnak lenni...

1. Ma már nem kötelező

„Nem kötelező katolikusnak lenni, de aki katolikusnak vallja magát, annak hinnie és vallania kell, amit vallása tanít.”

A napokban fogalmazta meg ezt a mondatot számomra a katolikus egyház egy elkötelezett és nem jelentéktelen tisztet betöltő papi személye. Valamikor még tanítványom is volt Jézusban. Érthető a tétele, bár az is nyilvánvaló, hogy — a „katolikus” a maga vallásával behelyettesítve — bizony elmondhatja a fenti mondatot bármely más, keresztény vagy nem keresztény vallás képviselője is. Nem tudom — s ki tudja? —, mennyi vallás van a világon, keresztény meg nem keresztény. Így azt sem tudom, hány írásba foglalt, vagy — az írásbeliség fokára még el nem jutott népeknél — hány csak szájhagyományban élő hitvallást hirdetnek Bolygónkon. Mindenesetre hitvallások sokasága kívánja a bevezető mondatban említett felzárkózást a potenciálisan mintegy hatmilliárdnyi hívőtől. Ha volna e hitvallásokból mondjuk ötezer, akkor adva van édes mindannyiunk számára ötezer ilyen „kell”! A hitvallások ötezer egymástól különböző állítássorára vonatkozik ez a „kell” — lényegében ugyanazon tárgyban. Istenről, valamint Isten és ember kapcsolatáról készült többé-kevésbé különböző válaszok valamelyikéhez kell ragaszkodnunk, ha tagja akarunk lenni valamelyik vallási közösségnek. Bizony kell, hacsak nem akarunk érdeklődésünk ellenére vallási közösségen kívül, azaz a vallás szempontjából társtalanul maradni.

Ha tagja vagyok valamilyen művészeti vagy tudományos vagy gazdasági stb. társaságnak, ott alighanem kíváncsiak arra, hogy tárgyukban mi újat tudok mondani tagtársaimnak. Nem így a vallási társaságok esetében! Közel hatvanévesen lekipásztori tapasztalataim alapján (államilag illegálisan) papírra vettem, hogyan képzelem el Jézus ügyének hatékony szolgálatát. Válaszként erre vallásom legfelsőbb illetékes büntető hatósága összeállított számomra a fenti „kell” jegyében egy 12 pontból álló szöveggyűjteményt. Nem is tévedhetetlennek minősített hit-tételeket tartalmazott antológiája, hanem ennél kisebb rangú (tévedhetetlenségi fokú) szövegeket. Az alábbi záradékkal kellett aláírom: „Mindezeket hűségesen megígérem és őszintén megtartom és sértetlenül megőrzöm, ezektől soha el nem hajlok sem a ta-

nításban, sem akárminő módon, szóban és írásban”. Az aláírandó szövegeket vagy húsz évvel korábban fogalmazta meg a II. Vatikáni Zsinat. Hogy hazugság nélkül írhasam alá, kértem a szöveg-összeállító hatóságot, csatolják már hozzá a gyűjteményhez ezt a további és ugyancsak zsinati szöveget: „Az isteni törvény rendelkezéseit az ember a maga lelkiismeretében fogja fel, melyet tartozik hűségesen követni...” Baj lett a kérésből: így nem kérnek szolgálataimból; megtiltják, hogy vallásom tagjaihoz nyilvánosan szólhassak. Vállaltam a bajt, és ragaszkodtam továbbra is pótszövegemhez. Miért ragaszkodtam? Azért, mert csak meggyőződéseim, lelkiismeretem diktálta szövegeket akarok mondani embertársaimnak, a vallásomhoz tartozóknak is. Hazudni éppen tudhatnék, de hát nem akarok. Szentebb nekem a téma annál, hogy ilyesmire vetemedjem.

Néhány éve történt, amit most elmondok, egyik négynapos lelkigyakorlatunkon, melyet Balaton-felvidéki kiscsiny házamban tartottam a Bokor tagjainak. Voltunk vagy húszan, éjszaka a tetőtérben bújtunk hálózsákjainkba, nappal miénk volt az előadó-„terem”, a kerti ebédlő, meg erdő, mező, ameddig a szem ellát. Este bemutatkozással kezdtünk s a megbeszélendő kérdések összeírásával. Másnap délelőtt szentmise, elmélkedés, reggelizés után beszéltem egy órát az Istenről: milyennek gondolom én őt. Előadás után elküldtem a hallgatóságot két órára magányos erdei böklészásra: Gondolkodjatok a hallottakon, s visszajöve mondjátok majd el, ti milyennek gondoljátok őt! A résztvevők között volt egy első lelkigyakorlatozó is. A többiek már tízhúsz éve a Bokorban éltek, ki tudja hányadik (évenként szokásos) lelkigyakorlatuknál tartottak, s nem is csodálkoztak felhívásomon. Amikor két óra múltán visszajöttek, vallomásaiknak keretet adandó — gyertyát gyújtottunk („Ti vagytok a világ világossága!”). Körben adtuk tovább a szót egymásnak, és sor került az „első lelkigyakorlatozóra” is. Ezt mondta: „Istenkereső utaimon elkerültem már vagy tíz különböző társasághoz. Mindenütt megmondták, hogy mit kell gondolnom. Ti vagytok az első csoport, amely arra is kíváncsi, hogy én mit gondolok.” „Csak én tudok versemnek hőse lenni...”? — kérdezem Babitscsal. — Igen! — Micsoda önközpontúság! —

mondhatná valaki. Lehet, de ilyennek vagyunk teremtve.

Nem kötelező katolikusnak lennem? Jó. Lehetek — mondod — buddhista is, vagy mohamedán. Nekem nem jó. Nem, mert katolikus a kultúrám. Ez a vallási anyanyelvem. Ennek szimbólumait, képeit, muzsikáját, szövegeit, kifejezésvilágát szoktam meg gyerekkorom óta. Itt vagyok otthon. Otthonomban miért nem gondolhatom, amit gondolok? Elűztök? Hova menjek? Másutt is azt mondják majd, amit itt: „Nem kötelező a hitünkön lenned, de ha itt akarsz maradni, akkor azt kell gondolnod, amit itt kell gondolni. Írd tehát alá: „Mindezeket hűségesen megígérem...” s a többi. Dehát nem tudom megígérni. Képtelen vagyok rá. Nem tudok mást gondolni, mint amit gondolok. „Ne gondolj a fehér elefántra!” Megpróbálsz... és csak nem sikerül. Hesseged el magadtól a hitellenes gondolatokat! Ez sem sikerül. Minél jobban akarom, annál kevésbé. De nem is akarom elhessegetni. Nem, mert ezek az én gondolataim. S a gondolataim nélkül nem akarok élni, nem is tudok. Azok nélkül már nem is lennék az, aki vagyok. Tegnap még azt gondoltam, amit gondoltam. Történt azonban közben velem valami, s ma már mást gondolok. Értsetek meg, nem akarok sem hallgatni, sem hazudni! Beszélni akarok arról, amit gondolok! Beszélni olyanokkal, akiket érdekel a témám; az, ami számomra a legfontosabb. Az, hogy milyen is az Isten! Olyanokkal akarok beszélni, akiket érdekel az is, hogy én mit gondolok, s akikre kíváncsi vagyok, hogy ők mit gondolnak. Nem brosrát felmondani tudásukra vagyok kíváncsi. Nincs számomra hely nálatok? Ha nálatok akarok maradni, kötelező azt gondolnom, amit megszabtok, hogy gondolhatok? Miért kell életem végéig felmondanom a leckét, ha megtanultam azt már fiatalságomban, de — Istentől gondolkodó lénynek teremtve — túljutottam azon. Nem azért, mert elfelejtettem a leckét. Továbbgondoltam.

Mindazonáltal áll és él az elvárás: Ha katolikus akarsz lenni... Nesze neked, emberiség! Nesze neked ember, akit Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtett! Nesze neked, Isten, aki minden bizonnyal maga vagy az értelem! Aki az is vagy! Ez az ötezer kötelező „kell” — maga az abszolút értelmetlenség! Több is, rosszabb is, mert kiteszítja a körből éppen azokat,

akiket leginkább érdekel Isten s az ő Országá.

Életemből tizenöt évi küzdelmet vett igénybe, hogy igazoljam magam vallásom büntető hatóságai előtt. Igazoljam, hogy igazodom ehhez a „kell”-hez, miközben vallottam és meg nem tagadtam, hogy a lelkiismeretemhez még inkább igazodom. Még inkább, mert csak addig vagyok méltó az ember névre, és csak addig lehetek Isten gyermeke, amíg igazodom hozzá. Miért küszködtem 15 évet? Azért, mert meg vagyok győződve arról, hogy az ötezer különböző válasz mind téves, s egyes-egyedül a miénk az igaz? Nem ezért tettem. Ha ezért tettem volna, részese lennék annak, amit az előbb abszolút értelmetlenségnek állítottam. (Ha másutt nevelődöm, akkor más az igazság!?) Hát akkor miért tettem? Csak azért, mert valahol otthon akarok lenni. Nem tudok otthon nélkül élni. Én sem, más sem.

2. Tegnap még kötelező volt!

„Nem kötelező...” S még jó, hogy már nem kötelező! S még jó, hogy ma már ez mondatik. Még jó, hogy erre ma már mondhatok is valamit. Vissza-beszélhetek! Az örök városban, a Santo Uffizio ódon palotájában ülök 1991 januárjában. Az asztal túloldalán a Szent Inkvizíció prefektusa, Ratzinger bíboros. Indoktrinál. Két ujjával megfogva reverendáját mondja: A rajtunk levő ruha mutatja, hogy azt kell tanítanunk, ami az egyház tanítása. Összeszedem minden bátorságom és válaszolok: Nem emberi személyeket, hanem magnókészülékeket kell a szöszekre küldenie! Csak azért mondhatam, mert már 1991-et írtunk. Elődje, Torquemada, válaszóért spanyolszimat húzott volna rám, s kikínózta volna belőlem, hogy visszavonjam, amit mondtam. Jó esetben. De az is lehet, hogy azonnal máglyára küldte volna a megátalkodott eretneket.

Még jó, hogy nem kötelező katolikusnak lennem! Még jó, hogy idáig eljutottunk. Csak néhány évtizede, hogy a zsinatnak a lelkiismeretről szóló passzusa (zsinat előtt) még átkos liberalizmusnak számított. „A tévedésnek nincs joga arra, hogy hirdetődjék!” — mondtuk korábban inkább ostoba, mint szent elfogultsággal. A zsinatig a felvilágosodás egész irodalma ott volt a Tiltott Könyvek Jegyzékén (Index). Tilos volt nagyjából minden, amit érdemes elolvasni — írja valahol Szerb Antal. Még jó, hogy kemény kétszáz év késéssel ugyan, de csak tudomásul vettük az istentelen és egyházellenes felvilágosodástól megokosodva az emberi személyiség jogait. Még jó, hiszen ma is vannak még sokszáz millió hívőt számláló vallások, melyek nem jutottak el idáig. Ahol még mindig kötelező ilyen vagy olyan hitet vallani, ha biztonságban akarják tudni életüket.

Mi előbbre léptünk. De veszedelmes és nagyon is illetlen volna felednünk, hogy jó másfélezer esztendőn keresztül bizony kötelező volt katolikusnak lenni. Három századig se tartott kezdeti szabadságunk, amikor más volt még kötelező: tömjéniszmet ejteni a császár istenségének oltáira. De a milánói türelmi rendeletet követően hamarosan új türelmetlenség kezdődik: katolikusnak lenni lesz kötelező. Nem lehetett következmények nélkül Bizáncban arianusnak lenni, ha a császár katolikus volt. Afrikában sem lehetett a légiók kardjába futas nélkül donatistának lenni, ha Karthagóban a püspök, Agoston, katolikus és a császár barátja volt. A szász törzseknek sem lehetett szabadon ősgermán vallásuk isteneinek áldozni, ha egyszer Nagy Károly katolikus volt, és a pápa császárrá koronázta őt..., mert haddal — keresztrel és karddal — ment rájuk. Az ezredfordulón a magyaroknak is fel kellett hagyniok fehérlo-áldozataikkal, meg a poharat Uk-kon nevére kilötyöntésekkel, ha egyszer Géza fia Vajknak fejére tette Asztrik érsek a pápától küldött koronát. Keresztvíz alá kellett hajtani fejüket, ha életben akartak maradni; tanulhattak Koppány, Ajtony, Gyula, Vazul, Tonuzoba szomorú sorsából. Az albiak sem katharkodhattak, mert nemcsak a pápa, hanem szentek és misztikusok is biztatták Montforti Simont, hogy hányja kardélre e megveszekedett eretnekeket. A bogumilek sem bogumilkodhattak magyar felségterületen, Boszniában, mert Nagy Lajos királyunk hú fia volt egyházának és a pápának, s Istenért, egyházért, hazáért és mindazért, ami szent, kardélre hányta őket. Sajnos (?), nem sikerült mindet... s maradékukból lesznek a bosnyák muzulmánok, mert életben akartak maradni szegények. Nagy Lajos pedig örök üdvösségüket biztosítani akarván gyilkolta őket, hiszen Isten tudvalevően (?) csak azokat üdvözíti, akik felmondják a brosurát. Melyiket az ötezerből?

Husz Jánosnak, Jeanne d'Arc-nak, Giordano Brunónak, Jakob Hutternek még el kellett égniök keserves kínhalállal a máglyán Konstanzban, Rouenban, Rómában, Innsbruckban a székes-egyház tövében, mert bizony kötelező volt katolikusnak lenniök. Luther már megmenekült. De neki se temett volna babér és életben maradás, ha nem helyezi magát a szász választófejedelem fegyveres ortalma alá. Nálunk sem temett volna, mert alighogy kitűzte tételeit a wittenbergai dóm kapujára, II. Lajos királyunk hozta is már a törvényt követői ellen: Lutherani comburentur! Mert bizony kötelező katolikusnak lenni, ha nem akarunk Dózsa György mintájára roston sült eretnekek lenni. De Luther Márton tudta már, hogyan kell elkerülni a bajt. Meg kell győzni egy karhatalommal rendelkező fejedelmet arról, hogy most már nem azt kell gondolni, amit idáig gondolt, hanem amit az új hit tanít, a Lutheré. Hitújítónk

ágyban, párnák közt halhatott meg ugyan, és nem a máglyán, de harmincéves háború, kiégett és megtizedelt Németország példázta, hogy bizony továbbra is kötelező maradt katolikusnak lenni, ahol Wallenstein fegyveresei masíroztak, másfelől kötelező lutheránusnak lenni ott, ahol Gusztáv Adolf az úr.

Miért válthatott az én valahavolt kedves tanítványom a ma divatos új katolikus szövegre? Másfélezer éven keresztül tudtuk — tévedhetetlen bizonyossággal! —, hogy a tévedőnek nincs joga arra, hogy életben maradjon. Tudtuk, hogy ha szabad megölni (Jézus engedélyezte nekünk?) a gyilkost, mennyivel inkább szent kötelességünk halálba küldeni az eretneket. Az bizony, mert a gyilkos csak mulandó földi életünktől foszt meg minket, de az eretnek a maga dögletes és téves nézeteivel örök üdvösségünket fenyegeti. Fenyegeti bizony, hiszen Isten pokolra vágja azt, aki az ötezerből nem az egyetlen igaz — és tévedhetetlenül igaz — eligazítást mondja fel neki az örök ítéleten arról, hogy kicsoda is az Isten, és miféle kapcsolatot tart fenn az emberrel.

Az istentelen illuminátusok hatására voltunk kénytelenek váltani, s e tévedhetetlenül biztos szövegünket lecserélni. Voltaire és Rousseau hatására, akik az emberi személy méltóságáról, annak jogairól, a véleménynyilvánítás szabadságáról meg a többitől kezdtek értekezni két-három századdal ezelőtt. Keményen védekeztünk ellenük. A század első felében még én is úgy tudtam, hogy nem mehetek be még egy református templomba sem, mert azzal elkövetem a „communicatio in sacris” súlyos bűnét. Egyértelmű szövegen nevelődtem. Abszolút világos lett számomra, mire befejeztem teológiai tanulmányaimat, hogy az ötezer brosrából kizárólag a miénk az igaz. Gyengeelméjűnek gondoltam, aki ezt nem látja be. S ha nem volna az, és mégsem cseréli le vallását a miénkre, bár tudja, hogy nekünk van igazunk, akkor csak tisztességtelen ember lehet.

A gondolkodó katolikus teológusok két század alatt sűrű sorokban lettek kiközösítettek (Loisy abbé a múlt századfordulón), vesztették el katedrájukat XII. Piusz idején (Congar), míg XXIII. János végre kinyitotta az ablakot, s a zsinat új lapot kezdetett. Rehabilitálta az illuminátusokat? Csak úgy csendben. Megszüntette az Indexet — szabad immár tudomásul vennünk a miénkétől különböző gondolatokat. El is ítélte, hogy másfél ezer esztendőn keresztül tömeggyilkoltuk azokat, akik a lelkiismeretükre figyeltek brosráfelmondás helyett? Űh, nem! Csak fogalmaztunk egy szép dekrétumot a lelkiismeretről. Gyakorlatban hájat fordítottunk tehát a múltunknak? Űh, nem! A zsinat befejezése után alig másfél évtizeddel, már uralkodásának második évében II. János Pál megtisztítja teológiai katedráinkat azoktól (Küng),

akik nem azt mondják, amit kell. Ratzinger bíboros nekem is megmagyarázta, hogy a lelkiismeret szabadsága nem azt jelenti, hogy katolikus teológusként mondhatnék mást, mint amit mondanom kell; s hogy mit kell, azt az ő hivatalától tudom meg.

Nehéz lenyelnie egyházunknak a II. Vatikáni Zsinat békáját. Fel kellene adnia azt a dédelgetett elképzelését, hogy van ugyan ötezer magát tévedhetetlennek gondoló brosúra, de azokból csak egy az igaz, a miénk. Sorsom összehozott jó féltucat bíborossal. Négy szemközti beszélgetésre is. Egy ilyen alkalommal próbálom egyiküket megértésre hangolni irányunkban, s hivatkozom azokra az áldozatokra, amelyeket a Borkor tagjai hoztak Jézus evangéliumának képviselésért. Hallgatja, majd megszólal: „De kedves Atya, cselekedeteik a baptistáknak is vannak!” Mit jelent ez a mondata? Azt, hogy nem tagadja, hogy jószándékú társaság vagyunk mi. De az üdvösség nem ezen fordul, hanem azon, hogy valljuk-e az egyetlen és tévedhetetlenül igaz broszúrát. Kénytelen tehát eljárni velünk szemben, mert tisztte arra kötelezi, hogy legalább a katolikus egyházon belül megvédje tisztán az igaz

hitet, mert hát az üdvösség mégis csak azon fordul, hogy mi a hitünk vallott tartalma. S ez esetben még valami viszonylag tisztát — akármilyen ostobát is! — feltételezek róla. Ha ezt nem feltételezném, akkor ezt kellene gondolnom róla: „En abból élek, hogy az ötezerből ezt a szöveget védelmezem. Ezért fizetnek. Ezt kívánják tőlem a felettes egyházi és állami hatóságok: a létünket biztosító megegyezések és a Vatikán keleti politikája.”

Congar beszélt, irt egyszer arról, hogy évtizedek, évszázadok kellenek ahhoz, hogy egy zsinati tanítást az egyház képes legyen ténylegesen recipiálni. Magyarul: aszerint gondolkodni és aszerint cselekedni, amire egy zsinat eljutott. Tizenöt évet kellett harcolnom azért, hogy a 13. pontot a lelkiismeretről beírassam a 12 közé. Nincs már további 15 esztendőm ahhoz, hogy kiküzdjem, hogy ezt a 13. pontot prédikálhassam is a szószékeken. Beírhatam a 12 pont közé, de ez nem azt jelenti, hogy hirdethetem is templominkban. Nem kötelező katolikusnak lenni, de ha valaki ilyenként szólni akar köreinkben, csak azt mondhatja, amit mondanía kell.

3. Előfeltevés fogságában: csak mi kaptunk kinyilatkoztatást

A vallásokat is emberek menedzselik. Emberek, nem is rosszabbak, mint a többiek. Nem is feltétlenül butábbak. Miért erőszakoskodnak, amikor módjuk van rá? Minek képmutatászkodnak türelmet, amikor nincs módjuk erőszakoskodni? Julianizmusról beszélt az elmúlt évtizedekben egy jeles lengyel gondolkodó: az egyház ma a kommunistákkal szemben a szabadságot követeli és képviseli, de tiszteletben fogja-e tartani mások szabadságát, ha elmulnának feje fölül a nehéz idők — kérdezte. (Julianusz aposztata császár idejében szabadságot követelt, s annak halála után újra vallási türelmetlenséget mutatott az egyház.) Miért fojtogatják a jószándékú embereket? Kénytelenek, mert foglyaik előfeltevéseiknek. Annak, hogy nem tehetnek másként, mert kinyilatkoztatást kaptak, s a hűség e kinyilatkoztatáshoz kötelezi őket a ragaszkodásra. Istentől forró dróton kapott hittartalmakhoz ragaszkodnak. Nem engedhetnek belőle. Ha engednének, létük alapját húznák ki önmaguk alól. Megszűnnék azonosságuk: őrizői a közvetlenül Istentől kapott hitletetemenynek.

Toynbee az emberiség alapvető bűnének mondta az önközpontúságot. A vallásokat. Mindegyikük vallja, hogy kinyilatkoztatást kapott, s egyedül ő kapta azt. A többi vallásnak is lehetnek szent könyvei, azokban sok jó és okos gondolat lehet, de azok nem kinyilatkoztatás eredményei. Azok csak — ám nagyon jószándékú, esetleg bölcs és szent — emberek művei. Kinyilatkoztatásnak ezzel szemben egyedül ő van birtokában. Ki? Az ötezer vallás közül

akármelyik. Egy a sok közül, s a többi nem. Toynbee lehet nem olvasni. De amit Toynbee mond, benne van a levegőben. Előbb-utóbb köznyilvánossággá válik, s akkor már lehetetlen lesz szöbe nem állni vele. Lehet késleltetnünk a folyamatot, ahogyan az emberi személy jogaival tettük. Kétszáz év késséssel is lehet, meg idejében is lehet valamit tenni. Kevesebb a kár, ha idejében szembesülünk embertársaink gondolataival. A késés rendre botrányos, és presztízavesztéssel jár. Tömegesen termeli a vallástalan embereket. Lehetne másképpen is, mint eddig. Brosúra-ismételgetés, presztízsupolgas nélkül. Lehetőség volna arra is, hogy használjuk eszünket, amit Istentől kaptunk.

Kinyilatkoztatás. Mit is jelentsen a vallások körében e szó? Csak annyit, hogy Isten megszólítja az embert. Egyszer, egy darabig és aztán soha máskor, soha többet! — Minden tévedhetetlenségi igény nélkül kezdek gondolkodni a témán. Lehetséges, hogy Isten évmilliókon vagy évezredekken keresztül nem szól az emberhez? Csak néhány ezer évvel ezelőtt szánta rá magát? Odáig mit csinált? Odáig nem voltunk fontosak neki? Most mit csinál? Most, mondjuk egyfolytában kétezer év óta? Már megint visszavonult, és nem szól, és magunkra hagy? Miféle valaki ez az Isten? Valamirevaló ember folyamatosan törődik azzal, akit szeret. Ha Isten szeret minket, hogyan érheti be azzal, hogy egyszer szól, aztán sem előtte, sem utána? Nem oda Buda! Ilyen Isten nincs! Isten — csak olyan van, aki folyamatosan szeret, folyama-

tosan gondot visel, folyamatosan szól. Nem lehet rosszabb, mint bármelyik szülő, aki folyamatosan törődik gyermekével.

Könnyen felelnek a vallások ezekre a kérdésekre. Ezt mondják: a teremtés nemcsak teremtés. Isten nemcsak teremti, hanem folyamatosan fenn is tartja a világot, és gondot is visel rá. Nincs baj a szeretetével. Nincs, mert Isten gondoskodásának két zsebe van. Az egyikben van a rendes gondoskodása. Ez nyitott, ebből folyamatosan folyik szeretete irántunk. De mivel Isten látja, hogy ez a folyamatos gondoskodása nem elegendő, ezért kinyitja a másik zsebet, amelyben a rendkívüli gondoskodás lapul. Rendkívüli eligazítást ad belőle, hogy kíségtse a kátyúból az emberiség szekerét. Ez a fajta rendkívüli gondoskodás történik csak egyetlen ízben. A keresztény tanítás szerint nagyjából az Ábrahám-tól Jézusig tartó folyamatban. Ez egyszer s aztán soha többet. Csak világvégekor, a történelem befejezésekor folytatódik, de ott be is fejeződik, amikor a végtörténet igazolja, hogy úgy vannak a dolgok, ahogy az egyetlen-ezyszer-volt kinyilatkoztatásban Isten közölte velünk.

A válasz talán-talán megmenti Isten becsületét. Azért csak talán, mert ma, a tőkés társaságok világuralma idején alighanem megintcsak jó volna, ha megpróbálná kiragadni a szekeret a kátyúból. Viszont semmiképpen sem segít az önközpontúságon. Mivel igazolom, hogy én kaptam kinyilatkoztatást, te pedig nem kaptál? Sehogy. Hiszek benne. Mivel igazolod, hogy te kaptál kinyilatkoztatást, én pedig nem. Sehogy. Hiszel benne.

Nem lehetne tartalmi jegyek alapján megkülönböztetni a rendkívüli zseb tartalmát a rendes zsebtől? Mást se csinálnak a vallások alapvető hittanjai (fundamentális teológia), mint hogy erre igyekeznek. Mire jutnak? Megállapítják, hogy a kinyilatkoztatás címén birtokunkban levő szövegek sugalmazott szövegek. Olyan szövegek, amelyeknek két szerzőjük van. Az egyik a szent emberi szerző, aki leírta a szöveget, a másik pedig az Isten, aki írás közben sugalmazta az emberi szerzőt. Ez a sugalmazás szavatolja a szöveg isteni eredetét. Olyan rangot kölcsönöz neki, amilyenel más, még oly igaz szöveg sem rendelkezhetik. Valóban szentírás, és egyedül az.

S ez megoldás? Semmiképpen sem. Mindegyik vallás állítja ugyanezt a maga szent szövegéről. Minek az alapján állítja? A hite alapján. A buddhista kezébe veszi a keresztény szentírást, meg-megdicséri annak egyik vagy másik megállapítását, mert azok egyeznek a maga szent szövegével, a kinyilatkoztatással. A keresztény kezébe veszi Buddha benáreszi beszédét, meg-megdicséri annak egyik-másik megállapítását, mert az megegyezik a maga szent szövegével, a kinyilatkoztatással.

Lehet, hogy történt kinyilatkoztatás, s így birtokunkban is van valami kinyilatkoztatott szöveg, de nem érte el a célját. Nem jutottunk többre vele, mint Isten másik zsebével, rendes és folyamatos gondoskodásával. Ellenkezőleg: ha lehet, még türelmetlenebbek lettünk egymással szemben; új indítékot kaptunk általa türelmetlenségünkhöz. Ez a malom nem megy. Ha az én, a te, az ő hitéből akarunk kiindulni, nincs mód rendet teremteni. Csak türelmetlenkedni van lehetőségünk. Így: Kötelező katolikusnak lenned, különben megöllek! Nem kötelező katolikusnak lenni, de az igazságnak nyilvánvalóan én vagyok a birtokában, s nem te. Ötezer különböző vallási csoport füstöli a többi orra alá ezeket a tételeket. S ha ma inkább csak a második, a szelídebb változatot mondjuk is, a jelenkori történelem mutatja, hogy ezek a tévedhetetlen igazságbirtoklások csak acélozzák kardjaink élet, meg rakétáinkat is sikeresebb becsapódásokra ösztönzik. Boszniában éveken keresztül folyt a gátlás nélküli egymást gyilkolás. Három csoport gyilkolta egymást. Mindegyiknek egy és ugyanaz az édes anyanyelve. A három csoport három tévedhetetlen valláshoz tartozik. Az ortodox szerbek úgy tudják magukról, hogy ők Isten választott népe, s ezért „Ubi serbus, ibi Serbia...” A muzulmán bosnyákok tudják, hogy Allahnak egy prófétája van csak, Mohamed. A katolikus horvátok is tudják, hogy nyilvánvalóan ők tartoznak az egyedül üdvözítő egyházhoz. A II. Vatikáni Zsinat óta azt is tudhatják, hogy peremjelenségekként a többi vallások is az egyházhoz tartoznak: az ortodoxok anonim katolikusok, a mohamedánok anonim keresztények. Mindez nem zavarta őket a gyilkolásban. Acélozta őket.

Ideje volna rendbe tenni a dolgokat. Kikapcsolni a tömeggyilkosságokat az emberiség életéből. Megszüntetni a vallások tömeggyilkosságokat ösztönző erejét. Eltávolítani azokat a fogalmakat, amelyek csak arra jók, hogy igazolják: magasabb rendű vagyok nálad. Mit tehetünk? A kályhától kell kiindulnunk! Mit jelent ez? Tegyük félre, hogy mit hisztek, mit hiszel! S induljunk ki a tapasztalásból! Abból, hogy van a vallásos ember. Tartozzék bár akármelyik vallási közösséghez, úgy gondolja, hogy van Isten. Azt is gondolja, hogy ez az Isten tanítja őt, törődik vele. Ez két tételt eredményez. Az egyik: Isten a maga természeténél fogva kinyilatkoztatást — az embernek eligazítást — adó lény. A másik: az ember a maga természeténél fogva kinyilatkoztatást — Istentől jövő eligazítást — felvevő lény. S ez tapasztalás eredménye? A vallásos emberek esetében igen. Az ateisták mondhatják ugyan, hogy mit sem tudnak Istentől, s arról, hogy kinyilatkoztatást

adás és azt kapás viszonyában volnának vele. Vannak színvakok, de emiatt még nem kell tagadni a színeket. A süketek miatt sem a hangokat. Az ateisták bejelenthetik érdektelenségüket gondunk iránt, ha úgy akarják. Lehet, hogy egyszer felénk fordulnak. Ha majd valami érdemeset látnak tőlünk. Amire érdemes odafigyelniök.

A vallásos ember gondolkodik Istentől, kutatja Isten akarát, felelősnek érzi magát Isten előtt tetteiért. Kapcsolatban, párbeszédben van vele. Lélekiismeretén keresztül hallja, hogy szól hozzá. Az emberiség minden kinyilatkoztatás-élményének ez az alapja. Megszüntetjük ezzel a „két zseb” teóriát. A gondviselés maga a kinyilatkoztatás. A kinyilatkoztatás maga a gondviselés. Kihúzzuk ezzel a talajt az önközpontúság alól. A vallást honi, közös emberi talajra hozzuk. Eleve nem lehetek külön információ birtokában, mint te. Eleve nem lehetsz külön információ birtokában, mint én. Megteremtjük vele a tisztességes versenysituáció alapját. Az olimpián nincs olyan adu, hogy fekete a bőrszínem, 180 cm feletti a testmagasságom, kék a szemem, szemölcs van a bal lapockámon. Csak a teljesítményem számít. Nobel-díjat sem osztanak a fenti tulajdonságok alapján. Teljesítenem kell, ha elismeréshez akarok jutni. A vallások mind magukat rakják dobogóra. Mind aranyérmes, és mindegyik maga osztja magának az érmet.

A vallásközi párbeszéd korát éljük. Nincs párbeszéd, amíg nem egyenlő esélyekkel akarunk ringbe szállni. A tévedhetetlen párbeszéd siketnéma párbeszéde. El sem kell kezdeni. (Egyszer elkövettem ezt a hibát: Lékai bíboros, a budapesti inkvizíciós bíróság elnöke a második tárgyalás során kijelenti, hogy — bár dialógusra hívtak — itt dialógusról nem lehet szó, mert ő s a többi bírák hivatalból képviselik az igazságot. Azonnal fel kellett volna állnom. Miért is nem tettem? Semmi sem lett volna rosszabb tőle...) Van értelme az ilyesminek: „Szívesen beszélgetek más vallások képviselőivel, de azt azért nem adhatom fel, hogy...”? Ezután következnek az önközpontú szövegek. Az, amiből nem engedhetnek a vallások. Engedhetnének, csak el kellene veszíteniök „hamis azonosságukat”. Mi ez a hamis azonosság? A kiváltság! Az a kiváltság, amelyben maga Isten részesítette volna őket, ha volna ilyen Isten. De nincs! Isten nem a kiváltság Istene. Nem lehet rosszabb, mint mi. Szüleimnek nem volt kiváltságos gyermeke. Amikor anyánkat cukkoltuk, hogy vallja be: hetünk közül ugye, hogy a Livi, a Gyurika a legkedvesebb neki, kedvesen, nyugodtan tiltakozott. Esetleges rokonszenvein felülemelkedve mondta: nekem mindegyik egyforma. Erkölc kérdése volt ez

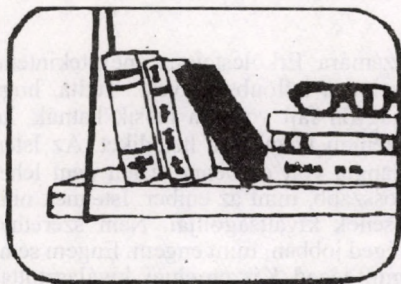
számára. Erkölcstelenségnek tekintette volna a különbségtévest. Tudta, hogy nagyon fájtna a másik hatnak, ha kiemeli közülük a hetediket. Az Isten hangja volt ez benne. Isten nem lehet rosszabb, mint az ember. Istennek nincsenek kiváltságoltjai. Nem szerethet téged jobban, mint engem. Engem sem, mint téged. Kiszemeltjei, kiválasztottai lehetnek? Mindannyian azok vagyunk. S akik megfelelünk várakozásainak, azok a hitvallók, a hűségesek... egészen a Golgotáig.

Hogy miként háborodik fel ezen a szövegen a buddhista, a mohamedán, nem találom. Hogy miként háborodik fel ezen a keresztény, abban inkább otthon vagyok. Így: „Ez aztán már tényleg több a soknál. Elfelejtet, hogy Isten elküldte hozzánk Fiát? Hogy Benne van a megváltásunk? A keresztényeké és mindenkié is? Leszállítod Isten egyedül üdvözítő egyházát azoknak a vallásoknak a szintjére, akikhez Isten nem küldte el a Fiát? A pogány és törzsi vallások szintjére...” — Nem folytatom. Meg vagyok győződve, hogy hasonló sértettségéről árulkodó felháborodásokra képesek az összes többi vallások is. Pl.: „Egy szintre akarsz helyezni bennünket a tömeggyilkosságban és a világ kirablásában élővas keresztényekkel...”? Ezekről a szövegekről kell leszoknunk, ha élni akarunk a Földgolyón. Az atlétika elkötelezettjei miatt nem kell elpusztulnia az életnek, mert ők elfogadják, hogy csak kiváltságok nélkül szállhatnak ringbe egymással. A tudósok is elviselik, hogy az fedez fel valamit, aki képes rá. A művészek is, hogy azé az elismerés, aki közönségre talál. Egyre több és több területen kezdünk megenni kiváltság nélkül. A vallások még nem ismerik a fair play-t. A vallások még képtelenek asztalhoz ülni egymással. Csak udvarias szavakat mondanak egymásnak, ha mégis leülnek. Nem azt, amit gondolnak.

Istent senki sem sajátíthatja ki magának. Isten mindenkihez tartozik. S ha van köztünk, aki kedvesebb Neki, ez azon fordul, hogy mit teszünk le érte az asztalra. Ha pedig elsőszere vagyunk a vallások versenyében, annak sincs akadálya: mutassuk meg celekedeteinkkel, hogy tőlünk több telik... több, mint az egyéb vallásokhoz tartozóktól. Az öndicséret mindig bűdös. De igenis koncentrálhatunk arra, hogy optimális vevői legyünk az isteni üzenetnek, s hogy teljesítsük a mennyi Atya akarát. Becsületet szerezhetünk magunknak és vallásunknak. Csakúgy, ahogy a sportolók is: maguknak is, nemzetüknek is.

Az ateizmus — vallástermék. Elvetjük valakiknek a kedvét azzal, ahogyan Istent „szerettük”. Visszaadhatjuk nekik a kedvet ahhoz, hogy újra legyen istenkapcsolatuk.

A cenzúrázott Jézus

Az Újszövetség szociológiája
(III. rész)

3. A proletártalanítás következményei

3.1. A feldolgozatlan kanonizálás

Furcsa, mennyire érdektelenül viselkednek a keresztények hitük történeti eredetét illetően, holott vallástörténeti unikumként védelmezik azt. Túlságosan is gazdag egyháztörténelmet fejlesztettek ki, ugyanakkor az *ÚSZ történetét homályban hagyják*, mintha félnének, hogy e homály megvilágítása megrendíthetné hitük biztonságát. Bár az *ÚSZ* az antik világ legjobbban kutatót könyvei közé tartozik, de csak mint kész termék; továbbra is magyarázat nélkül marad az a hosszadalmas *folyamat*, amely e termékhez vezetett. — Erre vonatkozó kutatásunkat három alaptémára korlátozzuk.

3.1.1. A kanonizáció történelmi homálya

Áthatolhatatlan homály fedi az *ÚSZ*-nek mint szentírásnak a keletkezését. Becsületesebb dolog ezt a homályt tárgyilagosan beismerni, mint teológiaiilag átsuhanni rajta. Talán sosem ébredt volna föl a keresztények érdeklődése e történet iránt, ha kívülállóak újból és újból föl nem keltették volna.

Köztük az első, a gazdag és művelt *Markion* hozta egyáltalán működésbe a kanonizációt 150 körül azzal, hogy csak egy evangéliumot — jellemző módon Lukácsét —, viszont 10 (páli) levelet látott el tekintéllyel; olyan válogatás ez, amelyben a felső rétegek „traktátusok” (jámbor értekezések) iránti előszeretete tükröződik.

Markion kánonját az egyház elvetette, de immár maga vette kézbe a kanonizációt. Kemény párharcoknak kellett lejátszódnia, mert csak 367-ben tudta rögzíteni máig érvényes terjedelmében az *ÚSZ*-et *Atanáz*, Róma akkori püspöke (bár egyes vonatkozásokban még kb. 500-ig vitatott maradt). Ettől kezdve örvehető az egyház a biztosított tulajdonnak, és mint minden örökös, *kitért e tulajdon története elől*. A régi paraszti vallásosság felfogásának megfelelően kedvezőbbnek tűnt számára homályban hagyni a hit gyökereit, mint feltámi ezeket. Csak a felvilágosodás teológusai merészeltek „emberek által embereknek írt könyvet” látni az *ÚSZ*-ben (*J.G. Herder*, *H.S. Reimarus*, *J.S. Semler*). A kánon problematikája ma sem megoldott.

Egyébként gyakorlatilag nézve a kanonizátorok megoldhatatlan feladat előtt álltak: aligha ismerték az őskereszténység teljes irodalmát, s még ha ismerték volna is, már számukra is lehetetlen lett volna helyreállítani az eredeti szöveget, amint ezt a *Mk-záradék* példázza.

Mindazonáltal igazságosnak kell lennünk: a hiányosságok nem szüntetik meg a kanonizálás jogát. Az ember ősigényei közé tartozik, hogy eredeti dolgokat megőrizzen, és hol jelentkezzék ez az igény hatalmasabban, mint az arra való emlékezésben, hogy valakik újra „felfedezték” Istent. (Ezért aztán az „emlékezés” is az *ÚSZ* kulcsszavai közé tartozik.) Csak a szentírások történetiségét is el kell ismerni.

3.1.2. Visszaélés a sugalmazással

A kanonizátorok vallási komolyságát bizonyítja, hogy a megoldhatatlan feladat megoldásában Istenre hivatkoztak; ebben az *ÚSZ* késői szerzőit követték, akik „inspiráltaknak” tartották magukat (2 Tim 3,16). De attól a veszélytől, hogy az inspiráció kritikátlan áldozataivá válnak, a vallásos szerzők sincsenek megvédve; ellenkezőleg: a szentírások közelében annyira megnő ez a veszély, hogy csak a próféták

képesek legyőzni, az intézmények viszont állandóan áldozataivá lesznek.

A keresztény vallás sem menekült meg ettől a veszélytől: már az *ÚSZ*-ben elnyomta a tapasztalatot az inspiráció javára: 2 Pt 1,20 lebunkózza a felébredt kritikus tudatot (*idia epilüsis* = saját magyarázat), amikor az inspirációt — amely eddig csak a szövegre vonatkozott — most annak értelmezésére is kiterjeszti (ezzel csak folytatja a Pál által megkezdett vonalat; már ő is „szószertintiségre” kötelezte olvasóit, 1Kor 15,2).

Leginkább a szövegek bizonytalanságán mond csődöt az inspiráció teológiája. Az újszövetségi szövegkutatás legfontosabb eredményei a következők: 1. Az *ÚSZ* egyetlen kéziratának eredetije sem áll rendelkezésünkre. 2. Csak kevés kézirat tartalmazza a teljes *ÚSZ*-et. 3. Minden kéziratban megtalálhatók azon helyek szándékos megváltoztatásának nyomai, amelyeket elfogadhatatlannak vagy kényelmetlennek tartottak, és azon helyeké, amelyek egy kedvelt tantétel „bizonyítékát” viszik bele a szövegbe. 4. A szövegváltozatok számát (a 140 000-es szóállomány mellett) 100 000-re becsülik (átlagosan a kb. 8000 mondat mindegyikére több mint egy tucat jut). 5. Az egyház az újkor kezdetéig súlyos büntetésekkel fojtotta el az *ÚSZ* szövegének bizonytalanságára vonatkozó információkat.

Az inspiráció abszolút voltának feladását *Galilei* óta követelte a történelem, de csak a II. Vatikáni Zsinatnak sikerült rést ütnie a falon, noha nem hagyható figyelmen kívül, hogy a zsinat a régi inspirációs tant is megismételte.

3.1.3. A kánon politikai funkciója

Amennyire kételkedni kell abban, hogy a kanonizáció általános történetének homálya valaha is megvilágosodik, annyira remélhetünk abban, hogy a szociáltörténet segít ezen a hiányosságon. Csodával lenne ugyanis határos, ha a kanonizátorok szociális helyzete nem csapódott volna le vallási döntéseikben is.

Az első megközelítési lehetőséget a kanonizátorok szociális eredete kínálja: magas képzettségük azt mutatja, hogy valamennyien a társadalom felső rétegéből származnak (*Órigenész*, *Alexandriai Kelemen*, *Jeromos*).

Hogy mennyire pártosan vetették be képzettségüket, mutatja a kétféle mérték, amellyel egyes írásokat elfogadtak vagy elvetettek; a kétféle mérték azonban nemcsak az írások, hanem az emberek „két osztályát” is jelzi; a teológusok elfedik ezt a tényt, amikor „gyülekezeti igényekkel” igazolják a kanonizálást; az 1Kor és a Jak is mutatja a gyülekezet két osztályra tagozódását. A „gyülekezeti igény” az ideológia, az osztályérdek a realitás.

Ez az érdek tükröződik a rétegspecifikus irodalmi formák mennyiségi részesedésében. A felső rétegek reflexió iránti előszeretetének megfelelően (az *ÚSZ* favorizált részében 21 írásból) 17 „levél” műfajú, s közülük a legtöbb inkább értekezés. Az őskeresztény irodalom minden apostolnak szentelt egy „történetet”; ezek közül csak az apostol-„fejedelmekét” kanonizálták. Ugyanígy az igazságos jövőről mesélő sok apokalipszis közül is csak egy tudott „befurakodni” az *ÚSZ*-be. A sajátos kora keresztény elbeszélésforma, az evan-

gélium csak négy változatban tudott bekerülni (pl. a négy égtájjra történő hivatkozással...).

A mennyiségi szempontnál világosabban különbözik a két íráscsoport az *elbeszélés rétegspecifikus módja* tekintetében. A kiküszöbölt (de fennmaradt) irodalom gondtalanul, hosszasan és lomhán, gyakran túlozva mesél botrányokról; a kanonizált irodalom, ha egyáltalán beszámol ilyenekről, szigorúan igazodik a felső réteg lukácsi–heideggeri normáihoz: „Szigorúság a megfontoltságban, gondosság az elmondásban, takarékoság a szavakkal.”

Legalábbis egyoldalúnak mutatkoznak a kanonizátorok, amikor *elvetik az őskeresztény „nőirodalmat”*. Az ÚSZ-et férfiak írták, férfiak válogatták, férfiak szerkesztették. Ugyanakkor számos, női név alatt fennmaradt, kánonon kívüli evangéliumot ismerünk (Mária, Éva, Mária Magdolna).

A kanonizált irodalom felső rétegekre jellemző volta *egy-
sleges szerkesztésével* vált teljessé. Ha megfontoljuk, hogy az ÚSZ-et legalább 15, különböző műveltségi szintű szerző írta és különböző szövegfajtákat tartalmaz (evangéliumok, levelek, egyháztörténet, apokalipszis), akkor a nyelvhasználat statisztikailag bizonyítható egységessége csak azzal az energikus szerkesztéssel magyarázható, amelynek szociális tendenciája félreismerhetetlen. Az ÚSZ nyelve nem a kor hétköznapi görögje, ahogy azt ismételtlen állítják, hanem az Apokalipszis jellemző kivételével a *kortárs felső rétegek irodalmi görögje*.

Nem igaz tehát, hogy a kanonizátorok csak „fölülről” legalizálták, ami „alulról” növekedett, s hogy egyházi „körök” a kanonizálással csak „felelősséget vállaltak a széles tömegekért”. Hogy kiknek az érdekében dolgoztak, azt elárulja már Origenész, amikor a kanonizátorokat „jó bankárokhöz” hasonlítja.

3.1.4. Ideiglenes zárás

Ha Jézust tartjuk a keresztény hit kritériumának, akkor úgy kell olvasnunk az ÚSZ-et, ahogyan ő olvasta az ŐSZ-et: kritikusan, azaz nem dogmatikusan. Ő is szerette népének „szentírását”, de mindig különböztetett „Isten szava” és annak manipulációja között (vö. Mk 10,5). Nem szorul bizonyításra, hogy idegen volt tőle a szó szerinti inspiráció. Még kevésbé vezethető le tanításából az önálló gondolkodás tilalma — a Szentírásra vonatkozóan sem. Ellenkezőleg (vö. Lk 12,57).

3.2. A felső rétegekre jellemző

irodalompolitika

A teológusok eddig még alig foglalkoztak azokkal az érdekekkel, amelyek a kánoni és nem-kánoni irodalom megkülönböztetéséhez vezettek; pedig „érdekek, és nem eszmék határozzák meg az emberek cselekvését”, ahogy Max Weber mondja. Ezért kísérletet teszünk arra, hogy konkrétan felmutassuk ezeket az érdekeket.

Kísérletünket három olyan újszövetségi iratra korlátozzuk, amelyek mintául szolgálhatnak a *kanonizátorok mind teológiai, mind szociológiai kérdéses tendenciáinak* kimutatásához: nevezetesen hogy kedvezzenek a konformista iratoknak (amilyen az ApCsel), elhárítsák az *újító* iratokat (amilyen a Jakab-levél) és elnyomják a *lázadó* iratokat (amilyen a Jelenések könyve). Mindhárom példa azt teszi kézenfekvővé, hogy a kanonizátorok számára a magasabb rétegek irodalom-fogalma volt mértékadó. (A felső réteg irodalom-fogalmában döntő szerepet játszik az „esztétika” mint a „szépről” szóló tan. A „szép” mint „jóslakerült” kiválóan alkalmas arra, hogy elkendőzze a realitást, és ez mindenekelőtt azt jelenti: a hatalmi viszonyokat.)

Ebben a fejezetben R.K. Merton *szociális alkalmazkodási elméletét* vesszük tájékozódási pontul. Eszerint csak *négyfajta alkalmazkodás* létezik annak megfelelően, hogy valaki igenli (+) vagy tagadja-e (–) társadalmának kulturális céljait és az odavezető intézményesített utakat; ezzel szemben csak *egy lehetőség van az ellenállásra*: a fennálló célokat és utakat tagadni, és helyükbe újakat állítani (±). Ezek:

		Célok	Utak
I.	Konformizmus	+	+
II.	Innováció (újítás)	+	–
III.	Ritualizmus	–	+
IV.	Érdektelenség	–	–
V.	Lázadás	±	±

A gyakorlatban ezek a lehetőségek a *politikai hatalmi viszonyokat tükrözik*, mivel minden társadalom általánosan hozzáférhetőnek nyilvánítja ugyan a céljait, az odavezető utakat azonban reálisan csak rétegspecifikusan nyitja meg. Ezt a sémát az irodalompolitikára is alkalmazni lehet. Itt azonban az I., II. és V. lehetőségre korlátozzuk figyelmünket.

3.2.1. A konformista irodalom felvétele

Jézusnak az evangéliumokban olvasható nyomorúságos vándorlásaihoz képest bizsergető ingerként kellett hatnia a korai keresztényekre, amikor egy szent könyvben egy kalandos világról olvashattak (pl. Pál hajóútja Rómába, Csel 27,1–28,16). Meglehet, Lukács csak ugródeszkának használta ezeket a történeteket a vallási szónoklatokhoz. A szociológus azonban bizalmatlanná teszi, hogy a teológusok csupán e reklámozás tartalmára irányítják tekintetüket, anélkül hogy ügyelnének szociális szándékára. Lukácsi módon melyik réteget lehetett a leginkább megnyerni a vallás számára?

Az alsó rétegek eleve kiesnek; nem értek rá ilyen vastag könyveket olvasni, ha egyáltalán tudtak olvasni. Kézenfekvő, hogy Lukács az a réteget tartotta szem előtt, amely az antik világban elkezdte történetekben feloldani a történelmet: a vagyonos

osztályt. A lukácsi egyháztörténetet szinte a felső rétegnek teremtették. Lukács példászerűen mutatja be ezt az új vallás vezetőjén. Úgy ábrázolja Pált, mint aki egy közülük: tájkozott, ügyes beszédű, a bírósági ügyekben jártas, kiváltságaihoz ragaszkodó, kapcsolatait kihasználó, beolvadásra kész. Nem esik már szó halászsokról és pásztorokról, épp hogy egy-két szó a proletár Jézusról. Engedékenységgel, békülékenységgel lesz az új vallás jelszava.

Lukács konkrét útmutatást ad olvasóinak arra, hogy kapcsolataikat különösen jogi ügyletekben használják ki: Csel 23,16–22! Csodálkozva kérdezhetjük, hogyan hagyhatták meg a kanonizátorok ezt a jézusidegen krimi-betétet, ha a házasságtörő asszony jézusközeli történetét bátran kihagyták.

A felső réteg vallásos tagjaként az ember — a szekularizált rómaiakhoz hasonlóan — „beszédnek” révén érvényesül; ezek teszik ki a lukácsi egyháztörténet jó egyharmadát. A keresztény misszionárius ugyanúgy fogalmazza meg beszédét a hatalmasok előtt, mint az ügyvéd Tertullus; ő is hízélgéssel kezdi:

Tertullus	Pál
Főméltóságú Felix, mélyseges békét élvezünk általad, és sok minden jobbá lett e nép számára. Ezt mindig és mindenütt nagy hálával ismerjük el. De hogy ne kelljen téged hosszabban fárasztani, kérlek, jószágodban röviden hallgass meg minket. (Csel 24,2–4)	Agrippa király, boldognak tartom magam, hogy ma előtted védekezhetek mindazon ügyekben, amikkel a zsidók vádolnak engem, különös tekintettel arra, hogy te a zsidó rendelkezések és vitás kérdések ismerője vagy. Ezért kérek, türelmesen hallgass meg engem. (Csel 26,2–3)

Meglehet, Pál tartózkodóbban fogalmazza meg dicséretét; de ennél fontosabb, hogy perét a legmagasabb fórumig viszi, míg Jézus semmire sem tartotta a bíróságokat. Lukács egy egyszerű jogi ügyet csupán az első fórumon 3000 szóra érdemesít, miközben evangéliumában 500 szóra korlátozza a mezei beszédre süllyesztett Hegyi Beszédet.

Ami a római polgárjogot illeti, Pál számára nem maradhatott rejtve, hogy nem egy jogért, hanem pénzen vásárolt előjogért harcol. Lukácsnál azonban szó sem esik e jog pártosságáról, azaz jogtalanságáról. Egy szó sem arról, hogy akik nem voltak polgárai a Római Birodalomnak, azok jogfosztottan ki voltak szolgáltatva a hatóságok önkényének. Ehelyett egész „beszédet” találunk, amelyeknek hierarchikus felépítése a társadalom osztályszerkezetét tükrözi: a főmondat a vezér (Führer), a számos mellékmondat alkotja a tömeget.

Ilyen mentalitás mellett nem maradhatott el, hogy a keresztény misszionáriusok vallási szónoklataikat is ugyanahhoz a réteghez hangolják, pl. Pál az athéni elithez. Ki más vehette volna észre, mint a művelt felső réteg tagjai, hogy Pál egy lélegzetre két költőt is idéz, Epimenidész és Aratuszt? Az okos felső rétegen kívül ki más örülhetett annak, hogy Agrippa római királynak Eurüpidész-idezetten hízelgett, de ugyanabban az összefüggésben a zsidó nép előtt kihagyta azt (Csel 17,28 és 26,14; kihagyás: 22,7)?

Ma persze már koiné-specialistának kell lenni ahhoz, hogy az ember észrevegye az ApCsel nyelvi finomságait, mivel a jelenkor egalitárius nyelvein nem adhatók vissza: a válogatott optativuszokat (amelyeket különben csak a páli iratok ismernek), az előkelő genitivus absolutuszokat (Lk-ev. 40-szer, Csel 90-szer; az összes újszövetségi előfordulások csaknem fele Lukácsnál), akár hármát is egyetlen mondatban (Csel 25,23), és a büszke, úriás infinitivuszokat, szintén akár hármát is egyetlen mondatban (Csel 26,18: fölnyitandó szemüket — a megtérésükért — a bűnbocsánat elnyerése érdekében).

Zavaros szeműnek kell lennie valakinek ahhoz, hogy úgy lássa: az az írás, amelynek *szókinése* kétharmad részben egyezik a görög komédiákéval, „zavartalanul megőrizte a Jézus-történet és az egyháztörténet folyamatosságát” (E. Haenchen). El lehet-e jobban távolodni Jézustól, a názareti férfitől, mint azzal, hogy az ember ugyanúgy „eltolja” őt (a mennybemenetel történetével), ahogyan a római irodalmárok tették császáraikkal?

3.2.2. Az újító irodalom elhárítása

Az ÚSZ azon részéhez, amely Jézus tanítását az eredeti szellemben próbálta megújítani, a jánosi iratok mellett különleges módon a *Jakab-levél* tartozik: ebben a rövid írásban az ÚSZ magyának (logionok, Hegyi Beszéd, példabeszédek) közel 50 párhuzamos helye található! A régi egyház nem vett tudomást róla. Csak a 4. szd. végén kanonizálták, akkor is csak szerkesztői „simítások” után. De még 1000 év múltán is váratlan hevességgel támadta Luther. E csaknem 2000 éves ellenállás makacssága a teológiai érvek mögött szociális motívumokat sejtet. Ezeknek eredünk most nyomába.

3.2.2.1. A levél közelsége Jézushoz

„Pál-hívő” teológusok szívesen emlegetik, hogy a levél csak kétszer említi Jézust, de arról nem beszélnek, hogy Pál sokkal terjedelmesebb művében is csak négyszer esik szó róla. Arról is hallgatnak, hogy tanítása tekintetében e levél sokszor szinte szó szerint összhangban van Jézussal (ld. Jak — Mt: 4,10 — 23,12; 3,12 — 7,16; 4,4 — 6,24; vagy a konkrét életvezetést illetően: 5,12 — 5,34.35.37; 4,12 — 7,3; 3,18 — 5,9; 5,9 — 7,1).

De a „praxis” tekintetében még közelebb kerül a levél szerzője Jézushoz. Bár folyékony görögje alapján feltehetően a felső rétegből származik, ez nem akadályozza abban, hogy energikusan az alsó réteg érdekében lépjen föl. Elítéli ama földbirtokosok vallásosságát, akik hétköznapi kizsákmányolják munkásaikat, vasárnap azonban „finom ruhákban” templomba mennek; de a munkásoknak is szemére veti felelősségüket kizsákmányolásukban, mivel hagyják, hogy az urak elvakítsák őket (2,3.6.9 és 5,6).

Jó okkal feltételezhetjük, hogy e szociálkritika formája, egy szónoki kérdés, a levél szerkesztői simításai közé tartozik (2,4: Nem álltok-e vitában egymással...?). Mert Isten szemében nem kérdés, hogy igazságtalan az, aki az embereket ruhájukról ítéli meg. Ez csak ott válik kérdéssé, ahol a kiváltságok elvesztése fenyeget.

3.2.2.2. A legvitatottabb pont

Jakab vallásilag alapozza meg szociális pártosságát, mégpedig a páli tantétel („Meg vagyunk győződve arról, hogy az ember a hit által igazul meg, a törvény tetteitől/műveitől függetlenül” — Róm 3,28; Gal 2,16) célzott kritikájával (2,24).

Aligha maga a tantétel ingerelte Jakabot (Pál is az életével tanúskodott félreérthető mondatának helyes értelmezéséről), hanem e tétel manipulációja a felső réteg részéről: a praxistól elszakított vallásosság igazolására nem jöhetett volna jobban kapóra más tétel, mint a „hit cselekedetek nélkül”. Ahogy az állami törvény (a rabszolga-gazdaság) helybenhagyta munkátlan életüket, úgy most praxis nélküli hitükben találtak egyházi igazolásra. Jakab azonban ellenkezőjére fordítja a dogmát: „Látjátok, hogy az ember cselekedetei alapján igazul meg, és nem egyedül a hit által” (2,24), nevezetesen az irgalmasság cselekedetei által, mai nyelven: szociális elköteleződése révén.

Védtelensége az egyházi felső réteg túlhatalma elleni harcban az evangéliumokkal egybecsengő fenyegetésekre kényszeríti (Jak 5,1 — Lk 6,24; Jak 5,2 — Mt 6,19; Jak 2,14 — Mt 5,7). A prófétákhoz hasonlóan drasztikus képpel állítja a nagybirtokosok szeme elé pusztulásukat (5,5). e pusztulás indoklásában pedig olyan konkrét marad, mint egy szakszervezeti harcos (5,4).

3.2.2.3. Luther ellenállása

Azt a gyanút, hogy *nem teológiai motívumok* késleltették a Jakab-levél kanonizálását, megerősíti Luther magatartása.

Ha rápillantunk Luther életére abban az időszakban, amikor furcsa ellenállást tanúsított ezzel az őskeresztény vitairattal szemben, akkor *furcsa párhuzamra bukkanunk*: ugyanekkor vetette el *Thomas Müntzer* kortársi vitáitát, amely a kizsákmányolt parasztokért emelt szót; sőt azok követelései ellen emelt szót, jöllehet előtte mint igazságosakat védelmezte azokat (*Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern*). A teológusok teológiailag igazolják ezt a változást, a szociológus azonban észreveszi, hogy Luther *ugyanazon a héten* változtatta meg álláspontját a parasztháborúval kapcsolatban, amikor a földesúrtól megkapta ajándékba az ágostoniak kolostorát...

Ez a figyelemre méltó párhuzam új fényt vet magának a levélnek a figyelemre méltó *ellentmondásaira*: a szociális igazságtalanságokat nem osztályérdekekre vezeti vissza, hanem szexuális gyönyörökre (4,1); a szociális lázadást már csírájában elfojtja azzal, hogy folytonosan türelemre, hallgatásra és engedelmességre int (5,7–11; 4,11–12; 3,1–6; 1,19). Mindezt nem lehet „simításként” elintézni: ez volt az ár, amit a Jakab szerint tájékozódó közösségnek a kanonizálásért fizetnie kellett.

De a „szalmalevél” (Luther) ég! Világít és melegít! Mint Jézus maga. Hogyan ne lett volna botránykövé egy sötét és hideg világban?

3.2.3. A lázadó irodalom elnyomása

Az egyház nem Nagy Konstantin által történt elismerése után kezdte meg harcát a radikális keresztények ellen, hanem már az *ÚSZ-ben*. A radikálisok elutasítása a „Nyugodtan élni!” páli jelszavából indul ki (1Tessz 4,11); tanítványai még jobban kiélezték ezt: „Nyugodtan és zavartalanul élni!” (1Tím 2,2). Bármilyen apolitikusnak tünteti is fel magát, a jelszó a politikai nyelvből származik. Lehetővé tette a keresztények számára is, hogy a korabeli középréteghez hasonlóan *kiegyezzenek* az állammal és az egyházzal. A Jézus alapján tájékozódó kicsi kisebbség radikálisan elvette ezt a kiegyezést: fenntartotta Isten Országának, és ezzel az összes viszonyok radikális megváltozásának reményét (Jel 22,20).

Ám a konzervatívok kerültek túlsúlyba, és sikerült megakadályozniuk, hogy az egy János-apokalipszis kivételével a radikális írásokat fölvegyék az *ÚSZ-be*; de még kanonizációja után sem adták fel a *harcot ellene*. A Jelenések könyve ezért az *ÚSZ* legnyomorúságosabban áthagyományozott és teológiailag legelhanyagoltabb könyve. Alapos a gyanú, hogy ennek a máig nem szűnő ellenállásnak nem teológiai okai vannak. Három lépésben eredünk e gyanú nyomába.

3.2.3.1. A teológiai elutasítás kérdésessége

A teológusoknak van okuk arra, hogy kritikusak legyenek a Jel-lel szemben. Az *ÚSZ* melyik olvasója számára nem tűnnének idegennek a könyv képei és zavarosnak a felépítése?

Éjsötét a könyv istenképe (Isten mint a csillagvilág mozgatója), világosabbnak tűnik terhes társnője (az állatkör 12 csillagával a feje fölött), a legidegenebbnek a könyv Krisztusa hat (bosszúszomjával és kegyetlenségével). — Térjünk vissza Babilon csillagmitoszaihoz? Meneküljünk illúziókba? Ismerjük el Krisztust harci Istennek? — De *ellenkérdéseket* is föltehetnénk: Nem kereshetnénk-e ezeknek a mítoszoknak az eredetét a „babiloni szívben”, ahol a káosz a kozmossszal küzd? Nem törekszik-e az ember mindenütt a benne lévő lelkiismerettől a fölötté lévo csillagokhoz? Nem felel-e meg saját kétneműségének, ha azt Istenbe is belehelyezi? Nem tartozik-e hozzá az elnyomottak mindennapjaihoz Isten tehetetlenségének megtapasztalása?

Nem lehetséges-e, hogy kontár helyett költővel van itt dolgunk? Ez vonatkozik a könyv *nyelvezetére* is, amelyet már a kanonizátorok „barbárnak” neveztek, s amelyet mai teológusok „döcögőnek” mondanak, szemben az *ÚSZ* „simán” megírt irodalmával.

A szerző valójában a *lázadó kommunikáció* törvényeit követi. Tud annyira görögül, hogy legalábbis kifogástalanul írhatna. De nem akar. „Szakít” a nyelvvél. A beszéd inkongruenciája a hit inkongruenciájának felel meg. Mondhatni: itt találkozunk először a *dadaizmussal*. A szerző fellázad a keresztény establishment angolna simaságú Jézus-irodalma ellen. — Ezzel a nyelvértelmezéssel egybees a Jel *színvilága*, amely a *szürrealizmust* idézi. — A szürrealista képekhez hasonlóan az apokaliptikus csemények fülsiketítő lármája is elrettenetheti a finom lelkeket. Vagy a hullatömegek édig hatoló bűze.

3.2.3.2. A Jelenések könyvének szociológiai bázisa

A folytonos (és a szó tárgyyszerű értelmében vett) „érzé-kiség” is jobban eltávolítja a finom urakat a Jel-től a szerző *szociális elkötelezettsége*; és leginkább azokat a teológusokat, akik a „cselekedetmentes” vallásosságot az *ÚSZ* egyetlen legitim vallásossáagaként védelmezik. Mert ez a szerző nem hagy kétséget a vallási praxis szükségességéről (illetően („...megfizetek mindenkinek tettei szerint” — 2,23). A hitet és a cselekedeteket nem játssza ki egymás ellen, hanem összekapcsolja őket; számára a „cselekedetek” mindig az alsó rétegekkel való *szolidaritás* tettei, amelyeket „diakóniának”, asztalszolgálatnak nevez (2,19): éhezők megetetése, szomjazók megittatása, „haldoklók” megerősítése (3,2).

Teljesen tanácstalanná tette az urakat a szerző *politikai radikalitása*. Az apokaliptikusok minden igazságtalanul működő államot támadnak (Rómát és Babilont egyaránt). Elhibáznánk a Jel egyetemes gondolkodását, ha benne a Róma elleni harc kegyetlenségét csak keresztény-felekezeti módon fognánk föl. Jézus keresztre feszítésénél (ilyesmi bőven adódott akkoriban) fontosabbnak tűnik a szerző számára Jézus „proféciaként” (19,10) értelmezett világfunkciója: szívből dobogjon az elnyomottakért. Amit a Jel támad, az nem Nero kegyetlensége, hanem az a rendszer, amely ezt a kegyetlenséget egyáltalán lehetővé teszi.

Sehol sem tűnik ki jobban az *ÚSZ kollektív gondolkodása*, mint a Jel-ben. Számára nem az egyének üdvössége a fontos, amit minden kor arisztokratikus egyházi klubjai szeretnek előtérbe állítani, hanem a megalázottak, szolgaságba taszítottak, elhagyottak és megvetettek (= proletárok!) java; azoké, akiknek „szeméről Isten minden könnyet le fog törölni” (21,4).

A Jel ezért döntő kiindulópontja a *felszabadítási teológiának*. E. Schüssler-Fiorenza nyomatékosan kiemeli, hogy a Jel nem „spiritualizálja” a megváltást, hanem „a világ agresszív kötöttségeitől és uralmi struktúráitól való megszabadításként határozza meg”. Ezért veszi a szerző a várt új társadalom, az „új föld” képeit a szegények költöztetéséből, a mesékből (gyöngyök, drágakövek, az élet fája, az élet vize, új név).

Az új társadalommal megváltozik az istenkép is. Nem a Krisztus-ikon határozza meg a vallási életet („templomot nem láttam a városban”). Az „új eget” a Bárány hordozza, a védtelenül megölt Jézus.

Nem várható, hogy a könyv e szociológiai bázisa feltárul azok előtt, akik — vakok lévén a szegények vízióihoz — magát (az *ÚSZ*-ből származó) „apokaliptikus” szót is lealacsonyítják mint „félelmeteset-fenyegetőt, kuszát, fantasztikusát, tárgyyszerűtlent”, hogy felmagasztalhassák a felső rétegekre jellemző (s az *ÚSZ*-ből hiányzó) absztrakciójukat, az „eszkatologikusát”. A szociális motivációra utal az is, hogy az apokaliptikusokat évszázadokon át „rajongókként” diszkriminálták, ami a konzervatív teológusok kedvenc fogalma.

3.2.3.3. Az egyházi elutasítás politikája

Itt megelégszünk azzal, hogy egy-egy pillantást vetünk a Jel egyházi elutasításának fő időszakaira: a kanonizálás, a reformáció és a szociális forradalmak korára.

Nem lehet a Szentlélek működésére fogni, hogy egy csomó (nem egyforma teológiai súlyú) „levelet” *kanonizáltak*, de csak egyetlen prófétai írást (azt is az utolsó pillanatban), úgyhogy a többi apokalipszis elveszett, valószínűleg megsemmisítették őket. Könyvének veszélyeztetett léte kényszerítette a szerzőt, de feltehetően inkább a későbbi redaktort, hogy az ÚSZ-ben egyedülállóan magába a könyvbe bevegje a szöveg sérthetlenségének kánoni elvét (22,18). — Mindazonáltal az egyház újból és újból megtagadott mostoha-germeke maradt (az ÚSZ több ezer görög kéziratából csak 10 tartalmazza a Jel-t, s ezek közül is csak kettő helyesen).

A könyvvel szembeni, időközben elaltatott ellenállás rögtön feltámadt, mihelyt egyházi *reformerek* az apokaliptikus radikalitásból merítettek inspirációt. Példaként szolgálhat a német parasztháború. Luther „az összes bandavezérek bűvészkalapjának” nevezi, Müntzer szelleme viszont a Jel-ből táplálkozik.

Kívülálló számára maradt fenntartva, hogy észrevegyék a Jel és a nagy *szociális forradalmak* közelségét (francia és orosz forradalom). Érthető, hogy az egyház elfordult a forradalmak borzalmaitól; de elfordulása nem meggyőző, mivel jóváhagyta az apokaliptikus borzalmakat, amikor azokat a hatalom vitte végbe.

A Jel még ma is zavarja az egyházakat; mindmáig a teológusok mostohagyereke. A Jel-nek mint radikális könyvnek ugyanaz a sorsa, mint Jézusnak, a radikális gondolkodónak. Félreismerik, semmibe veszik, diszkriminálják. De ahogyan Jézus, e könyv is halhatatlan. Újból és újból feltámad.

3.2.4. Ideiglenes zárás

Ha fenti elemzéseink a realitást tükrözik, akkor az *ÚSZ kompromisszumokból keletkezett és ezáltal politikai könyv*: teológiájában, vallásosságában és egyháziasságában is.

A kompromisszumok *kizárják az eredetiséget*. Apokalipsziseik a rómaiaknak, görögöknek és perzsáknak is voltak, s az újszövetségi teológia legeredetibb eredményének, az evangéliumoknak is megvannak elődeik a próféták szenvedéstörténeteiben, és rokonaik a görög tragédiákban.

A kompromisszumok *kizárják a tisztaságot*. A keresztények „hite” is igen korán „vallássá” fejlődött; Schillebeeckx szerint már 3 évvel Jézus halála után léteztek krisztológiai formulák.

A kompromisszumok *kizárják az abszolútságot*. Koruk termékeiként csak a történetiségre tarthatnak igényt. Ez az egyházra is vonatkozik, amely már az újszövetségi korban kiegészített a fennálló rendszerrel. Ha pedig az ÚSZ „az egyház könyve” — ami nem vitatható —, akkor az egyház minden keresztény kompromisszum anyja.

—n—s

Lev Tolsztoj

A hazafiságról

(részlet)

Többször mondtam már, hogy a hazafiság korunknak természetellenes, esztelen, ártalmas érzése, szülőoka ama bajok nagy részének, melyek alatt az emberiség gömved... Megdönthetetlen és szembeszökő az összefüggés, mely a hazafiság érzése, a népeket megrontó általános fegyverkezés és a gyilkos háborúk között van... Olykor azt felelik érveimre, hogy a hazafiságnak csak egy fajtája, a sovinizmus ártalmas, míg az igazi, jó hazafiság magasztos erkölcsi érzés, melyet csak az esztelenek és gonoszok mernek elítélni... Arról azonban, hogy hol van a hazafiasságban az, ami erkölcsös, ami jó, mindannyian mélyen hallgatnak, vagy ha beszélnek, dagályos, hangos frázisokat szórnak szerteszét...

A hazafiság eszméjét az államok tartják fönt, melyeknek ez az eszme létfeltételük. Ezt az eszmét, ezt a ma már esztelen és haszontalan eszmét is csak azok hirdetik, akiknek érdekeit biztosítja... Az uralkodó osztályok kezében van a hadsereg, a pénz, az iskola, a vallás, a sajtó. A gyermekek lelkében úgy élesztik a hazafiságot, hogy olyan történeteket mondanak el nekik, melyekben az ő népük a legjobb, a legszebb szerepet játssza. A felnőttekben színjátékokkal, ünnepélyekkel, emlékszóbrokkal és a hazafiaskodást hazudó sajtó útján gyűjtik lángra ezt az ártalmas érzést. Legsikeresebben pedig úgy propagálják a hazafiságot, hogy... ellenségeskedést szítanak az idegenekben, miáltal aztán a támadó népből is fölébred az ellenséges indulat...

A kormányoknak, ha élni akarnak, meg kell védelmeznük népüket idegen népek támadása ellen. De nincs olyan nép a világon, amelynek ilyen támadó szándéka volna, mert a népek sohasem támadnak. Támadásra csak a kormányok ingerlik a népeket, amikor kölcsönös gyűlöletet ébresztenek bennük egymás iránt. Mikor aztán lángra lobban a gyűlölet, s a hazafias érzéseket is sikerült fölébreszteni, akkor minden ékesszólással bizonyítják a kormányok, hogy a haza veszélyben forog, s a hazát meg kell menteni... Meg kell értetni az emberekkel, hogy a hatalom egyetlen támasza, a hazafiság érzése durva, kártékony, szégyenletes és rossz, mindenképp pedig erkölcstelen érzés... Erkölcstelen, mert minden ember, akiben a hazafiság érzése él, hazája gyermekének, kormánya szolgájának tartja magát, ahelyett hogy a kereszténység tanítása szerint Isten gyermeke vagy értelmi életet élő szabad ember volna. Így aztán lelkiismeretével és eszével ellentétesen cselekszik... Értsétek meg, hogy csak akkor szabadulhattok meg kínjaitoktól, ha a hazafiság elavult eszméjét s a rajta nyugvó szolgásgát megszüntetitek...

(Prigorovo, 1900. május 23.)

Küzdelem az eretnekek ellen állami kényszerítő eszközökkel

(IV–V. szd.)

A bizánci államnak — amely az államvallás helyesen gyakorolt kultuszában látta megalapozva fennállását és jólétét, s amelynek uralmi ideológiája az államvallásban gyökerezett — előbb vagy utóbb minden alattvalójától meg kellett követelnie az államvallás elismerését. Mivel ez az elismerés nem következett be önkéntesen, bevetették az állami kényszerítő eszközöket.

Az egyháznak más motívumai voltak e hitbeli kényszer jóváhagyására: nem csupán „ideológiai”, hanem szociológiai motívumok is sürgették, hogy az egész népet megragadja. Ha ugyanis meg akarta őrizni és ki akarta építeni államvallási pozícióját, akkor nem maradhatott kisebbség az államban; ezenkívül lényegéhez tartozott a missziós küldetés. Mivel azonban államegyházként immár nem rendelkezett elég belső erővel ahhoz, hogy saját eszközeivel teljesítse ezt a feladatot, hálástan vette igénybe az állami kényszerítő eszközöket a kereszténység elterjesztéséhez. Mivel a cél természetesen az „igaz vallás” elterjesztése és megszilárdítása volt, úgy gondolták, eltekinthetnek az eszközök erkölcsstelen voltától.

Sajátos hangsúlyt kapott aztán az állami kényszerítő eszközök egyházi igénybevétele, amikor az eretnekek elleni küzdelemben alkalmazták őket.

A keresztények féltelmetes egymást marcangolása azonban csak akkor válik érthetővé, ha tekintetbe vesszük a különböző személyek, népcsoportok és társadalmi osztályok küzdelmét, amelyet ezek a hit körüli harcok magukban foglaltak és elrejtettek.

Az eretnekség:

űrügy a beavatkozásra

A hittal kapcsolatos harcok és szakadások már konstantin előtt is léteztek, de ezek nem tudták alapjaiban megrengetni az egyházat. A Konstantin idején végbement tömeges áttérések után azt tapasztaljuk, hogy egész népeket és tájakat borít el az eretnekség vagy a szakadás (szkizma), és az a veszély fenyeget, hogy kitörnek az egyház közösségéből. Ez nem valamely eretnekség, mondjuk az arianizmus vagy a donatizmus keletkezését, hanem ezeknek az eretnekségeknek a széles hatását hivatott megmagyarázni.

Kezdetben rendszerint a hit különböző értelmezései alkották a vita tárgyát; ahelyett azonban, hogy csupán szellemi fegyverekkel vívták volna

meg a csatát, a veszekedő felek az államot hívták segítségül.

Az első szakaszban még főként a klerikusok folytatták a harcot az igazhitűségért. Konstantinnak sem sikerült helyreállítania az egyházon belüli békét. Az ő uralkodásának idején bekövetkezett tömeges áttérések után más jelleget öltöttek a hit körüli harcok, mivel most már az egyházi néptömegek is részt vettek a küzdelmekben.

Az egyház többé nem volt képes kereszténységgel átítatni a néptömegeket, úgyhogy az egyházközsegekben és egyházmegyégekben a népi és természeti erők lettek úrrá a keresztény üzeneten.

Elég volt egy látszólag keresztény ürügy, egy mag, amely körül kikristályosodhattak a nép nemzeti és társadalmi reményei és törekvései. A nyílt nemzeti vagy társadalmi forradalom előfeltételei akkoriban hiányoztak. E népi erők ezért valamely (eretnek vagy szakadár) különvélemény körül kristályosodtak, amelyet egy bizonyos nép vagy provincia egyik püspöke vagy papja fogalmazott meg — szemben az általános kereszténységgel, s ez sokszor azt is jelentette: a császárral szemben. A nép öntudatlanul arra használta föl ezt a kívülről vagy az előjárók által támadott teológiai véleményt, hogy saját nemzeti vagy társadalmi érdekeit fejezze ki; szenvedélyesen foglalkozott hitbeli kérdésekkel, s ebben találta meg a nemzeti és társadalmi elnyomás és leigázás elleni tiltakozás lehetséges formáját.

Ezek a nemzeti szenvedélyek azonban nemcsak a császár ellen irányultak, hanem egyházon belüli formát is öltöttek. A népiségben meglévő különbségek és a tájegységi autonómiára törekvések, amelyek továbbéltek a hódításra és leigázásra alapozott világbirodalom testében, idővel erős és széles hordozókra találtak az egyházi vezetőkben, azok természetes féltékenységeiben és hatalomvágyában.

Mindebből látható, hogy az eretnekségek csak ürügyként és leplezőként szolgáltak; eredetileg egészen más okokból keletkeztek; egész provinciák, népek és tájak izgatott és szenvedélyes harcai csak később csoportosultak a keresztény jelszavak köré. A keresztény hit pedig már nem volt elég erős és elég eleven ahhoz, hogy magában az egyházban és a közéletben is legyőzze a népek és osztályok közötti feszültségeket: ezek teljes energiával és lendülettel robbantak ki, akárcsak

később a keresztény Nyugaton. A különböző népek egymással szembeni kölcsönös elkeseredettségét csak föl-szították a hit körüli harcok.

E hittal kapcsolatos harcokat természetesen sok egyéb tényező is táplálta, s ezek között jelentős szerep jutott annak, hogy Kelet mindig is örömet lelte a disputálásban. A görög szellem és megismerésvágy megpróbálta hatalmába keríteni a kereszténységet: azt, ami felfoghatatlan a keresztény üzenetben, értelemmel akarták megragadni. Ez a görög szenvedély azonban sosem lett volna képes ily mértékben és ily mélyen fölízgatni és ily tartósan megrendíteni az egész egyházat, ha nem kapcsolódtak volna össze vele a nemzeti ellentétek.

A görögök uralma ellen föllázadtak az egyiptomiak és a szíreik; bármilyen jött is a görögöktől, az gyűlöletes volt számukra. Ahogy csak kényszeredetten engedelmessé váltak a görög helytartóknak és tábornokoknak, akiket a császár küldött nekik, ugyanúgy ellenálltak a görög hitvallási formuláknak is, függetlenül attól, hogyan hangoztak — éppen azért, mivel görögök voltak.

Szemléltető példa:

a donatizmus

A donatizmus példáján szemléltetjük most a tömeges áttérések utáni eretnek mozgalmak hátterét. Bár Észak-Afrikában, Egyiptomban és Szíriában kissé mások voltak a szociológiai indítékok, de mindenütt a nemzeti és társadalmi ösztönzések juttatták széles körű hatáshoz az eretnek mozgalmakat.

Észak-Afrikában a donatisták másfél évszázadon keresztül megsztották minden egyházközseget és egyházmegyet: csaknem minden helységben két püspök, két egyház, két párt volt; mindkét részről elkeseredett és gyűlölködve folytatták a harcot.

E mozgalom kiváltó okai azokkal a politikai és gazdasági viszonyokkal függnek össze, amelyek végül a Római Birodalom bukásához vezettek. Súlyos hibák voltak az állami életben, az alkotmányban, a katonai rendszerben.

A római állam hivatalnok-állam volt, amelyben mindent a közigazgatás érdekében szabályoztak, de semmit sem tettek a polgárok jogaiért vagy részvételükért a politikai életben. A csúcson korlátlan volt a hatalom, miközben nem szabályozták a császárok utódlását. A császárok környezetében

csak kegyencek érvényesülhettek, ha éppen nem hadvezérek adtak nyomatékot szavaiknak a kardjukra utalva. Amint az udvar külsőleg egyre inkább az ázsiai despotizmus jegyeit alakította ki, belsőleg az udvari intrikák küzdőterévé és annak a kamarilla-küzdelemnek a színterévé lett, amely megakadályozott minden szabályozott fejlődést, ami tartós változások révén jöhetett volna létre. A csapatok egyre nagyobb mértékben *zsoldosokból* álltak, többnyire germánokból, akik csak addig fogadtak szót vezéreiknek, amíg ez szavatolta érdekeiket. A hadvezérek császárokat emeltek trónra, majd tettek le ismét.

Összefüggtek ezzel a **rendkívül elégtelen gazdasági viszonyok**. A *virágzó parasztság*, amelyből a köztársaság idején legjobb erőit merítette a római állam, Itáliában és a provinciákban egyaránt *tönkrement*, Észak-Afrikában különösképpen: felszívták a gazdag szenátorok, akiknek egyetlen megengedett foglalkozása a földbirtokosság volt, és akik rabszolgák hadával műveltették meg szántóföldjeiket. A latifundiumokat birtokló szenátusi és lovagi nemesség kis csoportjával a *kolónusok* (a későbbi *jobbágyság előfutárai*) és a *rabszolgák milliói* álltak szemben. Mivel azonban a hódító háborúk megszűntek, a rabszolgák is ritkábbakká és drágábbakká váltak, mint korábban. Ennélfogva egyre több ember hiányzott a földművelésből, nagy területek váltak legelővé vagy maradtak kopárak, amihez az *összerűtlen rablógazdálkodás* is hozzáadta a magáét. Ahol pedig még léteztek a középosztály maradványai, ott is megsemmisítették azzal az *ostoba adótörvénnyel*, amelynek értelmében az állam az egyesek adójának befolyásáért saját nemességének testületét, s az egyik nemesi osztályért egy másikat, egy magasabbrendűt tett felelőssé. Az *adókkal* — amelyeket tetézték a természetbeni szállítások a hadseregnek — ily módon *elnyomott parasztok* azoknak a *felkelésekkel könnyítették rosszkedvükön*, amelyek az észak-afrikai donatista mozgalomban is döntő szerepet játszottak.

Az észak-afrikai vidéki népesség elkeseredett a ránehezedő nyomás és kiszákmányolás miatt. **Afrika agrárszocialista forradalomban élt, amelynek hordozói a fosztogatva kóborló parasztok, a donatista circumcelliók voltak;** nevüket arról kapták, hogy különálló javakat és azokon álló házakat (cellae) támadtak meg.

Akárcsak a középkor végi és az újkor eleji parasztforradalmak, a **circumcelliók mozgalma is vallásos jelleget öltött**. A numidiai és mauretaniai parasztok a *vallási egyenlőség* nevében támasztották gazdasági követeléseiket, és az uralkodó osztályok s az ezeket támogató kormányzat ellen szövetségbe léptek mindenkivel, aki elégedetlen volt és ellenzékben állt a kormányzat, különösen a donatisták rigorista

szektájával, amely egy 311-es püspök-választás alkalmával jött létre.

Igy hát világos a donatista mozgalom társadalmi háttere (ellentétben e szakadással mint olyan létrejöttével): *a társadalmi forradalmárok hatalmukba kerítették a donatista ellenzékét az egyház és a felsőbbség ellen, és társadalmi mozgalmuknak vallási köntöst adtak*. A társadalmi és a keresztény forradalmárok kölcsönös integrációja aztán később következett be.

Az egyház ebben az időszakban átvett olyan harci módszereket, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak küldetésével, és amelyeket akkor is megtartott, amikor az eredeti ellenfelek régen eltűntek: a bármely eszközzel folytatott harc módszereit, melyeket a gyűlölködés és a természetes önfenntartási ösztön sugallt.

Az első erőszakos intézkedések

Ezek után tekintsük át az eretnek-ségek elleni, állami segédlettel folytatott küzdelmet és annak megokolását.

Hamarosan Maxentius bukása után **Konstantin** — akit Cordobai Hosius püspök a katolikus párt szempontjai szerint tanácsolt — **rendelkezést bocsátott ki Kathágó katolikus püspöke, Caecilianus javára;** ez azonban közvetve a donatisták ellen irányult, akik nem akarták püspökként elismerni Caecilianust, mivel véleményük szerint egy „*traditor*” szentelte őt püspökké; az olyan püspök általi felszentelés azonban, aki az üldözések idején kiszolgáltatta az üldözőknek a szent könyveket és edényeket, a donatisták szemében érvénytelen volt.

A kormányzati akták a katolikusoknak adtak igazat, akik vitatták, hogy a szentelő püspök „*traditor*” lett volna. Ezért nem felel meg egészen a valóságnak, ha Agoston később azt állítja (ep. 88,7), hogy a szakadérok fordultak először segítségért a világi hatalomhoz. Az afrikai rigoristák (a donatisták) **csupán a császár első rendelkezései nyomán intéztek nyílt petíciót Konstantinhoz**, amelyben a viták elsimításához Galliából követeltek bírákat. Konstantin apjának idején Galliában nem voltak keresztényüldözések, tehát nem kellett attól tartani, hogy a bíról kirendelt püspökök „*traditorok*” lennének.

Konstantin Róma püspökét, Miltiadeszt bízta meg az elnökléssel abban a bírói kollégiumban, amely három galliai püspökből állt; a két párt tíz-tíz püspököt jelölhetett még. Miltiades zsinat formájában tartotta meg ezt a vizsgálatot. A Caecilianus elleni vádaskodásokat megalapozatlanokként visszautasították, **Donatust** újrakeresztelés és újraszentelés miatt **elítélték és kiközösítették**, pártjának püspökeit pedig fölszólították, hogy őrizzék meg a békét az egyházzal.

Mivel a donatisták nem voltak megelégedve ezzel az ítélettel és a császárhoz **föllebbezték**, Konstantinnak

még egyszer tárgyalásra kellett bocsátania az ügyet, amihez Miltiades zsinati eljárása adhatott számára útbaigazítást. **314-ben összehívta Arles-ba az első császári birodalmi zsinatot. Az összegyűlt püspökök itt ismét elítélték a donatistákat.** Ők azonban ismét fellebbezést nyújtottak be, „amint ez pogány perekben történni szokott” — háborodik föl Konstantin a zsinati atyákhoz intézett írásában. Immár egy tisztán állami ténymegállapítási eljárásban a milánói világi hatóság előtt követte nyomon Konstantin a donatisták vádaskodásait Caecilianus ellen, végül ő is elítélte a donatistákat (315).

Miután mindezek az elítélések nem voltak képesek megoldani a donatista szakadást és a donatisták megpróbáltatás erőszakkal érvényesülni Afrikában, **Konstantin 316-tól erőszakos intézkedésekkel kezdett eljárni ellenük.** Eljárását teljesen **államegyházi elképzelések alapján** indokolta meg Afrika vikáriusához, Celsushoz intézett írásában (315/316): „Meg vagyok győződve arról, másképp egyáltalán nem kerülhetem el a legsúlyosabb vádat, mint hogy eldöntöm: ezt a *rendetlenséget egyáltalán nem szabad megtérni*. Hivatalom és császári feladatom alapján mi más dolgom lenne, mint elűzni a tévedéseket, kiirtani minden meg gondolatlan embert, és elérni, hogy *mindenki egyetértésben és egységben az igaz vallást és a köteles szolgálatot gyakorolja a mindenható Isten számára?*” (Optatus, Appendix VII).

A vétkeseket száműzték. És most történt meg először, hogy egy katolikus püspök, nevezetesen **Kathágói Caecilianus állami segítséget vett igénybe a szakadérok elleni erőszakos föllepéshez.** Amikor a donatisták nem akartak visszaadni a katolikusoknak néhány, azoknak ígért templomot, az állami hatóságokhoz fordult. Ekkor pogány katonák hatoltak be ezekbe a templomokba és mindenkit megöltek, aki útjukba állt; egy donatista püspököt nyilvánvalóan talált el.

Az egyeduralomért Licinius ellen vitt végső küzdelem kezdetén, **321-ben a császár engedélyezte a száműzött donatisták visszatérését;** egyidejűleg leállított minden ellenük irányuló erőszakos intézkedést; a katolikusokat azzal vigasztalta, hogy szenvedésük és türelmük kétségtelenül magas jutalmat nyer majd Istentől.

Magatartásának megváltoztatására feltehetően nemcsak az készítette a császárt, hogy a Licinius elleni katonai készülétek teljesen igénybe vették, hanem bizonyára az is, hogy belátta az erőalkalmazás haszontalanságát.

Beavatkozás Keleten is

A Licinius elleni 324-es győzelem után **Konstantinnak** egyeduralmáért immár a birodalom keleti felében is **foglalkoznia kellett az eretnekséggel, mégpedig az arianizmussal,** amely két táborra szakította a keleti egyházat.

Konstantin egyházi ügyekkel kapcsolatos bizalmasa és tanácsadója ismét *Cordobai Hosius* püspök, az ortodox párt képviselője. A császár megbízásából Alexandriába utazik, hogy kiengesztelje a két párt vezetőit, nevezetesen Alexander püspököt és Ariust. Átadja a császár írását, amely világosan **kimondja egyházpolitikájának két célját**: „Elsőül az volt a törekvésem, hogy ami az Istenit érinti, egyesítsem és egyetlen magatartássá kössöm össze a népek érületét; másodsor hogy meggyógyítsam és egybetartsam az egész világ testét, amely mintegy súlyos sebesüléstől szenved. E cél eléréseért folytatott fáradozásaimban az egyiket szívem rejtékén vettem szemügyre, a másikat katonai hatalmammal iparkodtam kivitelezni. Tudtam, hogy ha kívánságomnak megfelelően Isten összes szolgálói között **egyetértést** tudnék teremteni, annak gyümölcseiből az államérdék is részesedne azáltal, hogy az emberek belesimulnának mindenki jámbor érzületének összhangjába” (Eus., Vita Const. II,65).

A kérdések rendezésére ismét **császári birodalmi zsinatot hívnak egybe**. Nemigen deríthető ki, mekkora része volt ebben az eljárásban Hosius püspöknek; mindenesetre a császár átvette tőle a *kompromisszumos* „homousios” dogmatikai formulát (vö. Atanáz, hist. Arian., c. 42), és személyes beavatkozásával juttatta azt érvényre a 325-ös *Nikaiai zsinat* résztvevőinek körében. — Az ariánus küzdelmek további lefolyása olyannyira ismert, hogy itt elég az egyháztörténelem tankönyveire utalnunk.

Bárki kezdeményezte is először a császár beavatkozását ezekbe a tanbeli vitákba, **mostantól** mindenesetre **mindkét párt hozzászokik ahhoz, hogy a császárhoz folyamodjék és megverje őt a maga ügyének, és azt várják a császártól, hogy az erőszak állami eszközeivel elhallgattassa az ellenséges pártot.**

Elkésett szabadságvágy

347–348-ban Constantius (Konstantin egyik fia) a lehető legnagyobb erővel **erőlteti elő a donatizmus elleni állami küzdelmet**, amely 321 óta szünetelt. Két hivatalnok, Macarius és Paulus fegyveres erővel hajtotta végre a donatista templomépületek hatósági átadását a katolikusoknak.

Constantius azonban egyre inkább az ariánus püspökök befolyása alá került, és 353 után egyeduralgolóként ugyanazokat a módszereket alkalmazta a katolikusokkal szemben is, amelyeket nem sokkal korábban a donatisták ellen.

Jellemző az egyház kétszínű magatartására a *Szerdikai zsinat* (342), amelynek legjellegzetesebb szószólója az öreg Cordobai Hosius, Konstantin egykori bizalmasa és egyházi tanácsadója. Most, mivel Constantius alatt az ariánusok felé fordult a császári kegy, a zsinat **mindkét császárhoz**

(Constantiushoz és Constanshoz) **levelet intéz** (de természetesen Constantiusnak szól az üzenet), s annak elején azt a kérést tolmácsolják, hogy az elnyomott csoportok részesüljenek védelemben azokkal az üldözésekkel szemben, amelyeket az (ariánus) „testvérek” okoznak nekik. Majd miután **ismét segítségül hívták az államot**, a továbbiakban kéri az állami felsőbbiséget, tartózkodjék attól, hogy erőszakosan beavatkozzék az egyházi ügyekbe. Újból szabadságot és toleranciát követelnek: „Tegyétek lehetővé, hogy minden fogoly és száműzött püspök visszatérhesen gyülekezetébe, hogy ezáltal mindenütt vidám szabadság és kellemes öröm uralkodjék!”

Ez a vallásszabadság utáni kiáltás akkor lett volna hiteles, ha egyházi képviselői abban az időben váltak volna védelmezőivé, amikor az eretnekek alkották a gyengébb pártot. Ez azonban sosem fordult elő. Különösen Athanáznak nem voltak gátlásai, hogy az egyház szolgálatába állítsa az erőszakot. Miután az egyház egyszer már összeszűrte a levelet a császárral, és tartósan követelte beavatkozását az egyházi ügyekbe, nem csodálkozhatott többé azon, ha Constantius azt mondta a Milánói zsinat résztvevőinek: „Amit én akarok, annak egyházi törvénynek kell számítania! Az ún. szír (keleti) püspökök nem szoktak szembeszegülni, amikor így beszélek. Vagy engedelmességedet, vagy száműzetésbe mentek!”

Mentegetőzések

A katolikus apologeták megpróbálják **felmenteni az egyházat** arra utalva, hogy az államnak legsajátabb érdekében kellett eljárnia az állambiztonságot és a társadalmi rendet veszélyeztető eretnekek ellen. De a mindenkori állami perspektívából a katolikus egyház magatartása is veszélyes lehet az államra, ha nem veti alá magát a császárnak. Ezenfölül ezek a körök szívesen mutatnak rá arra, hogy az állam tette meg az első lépést a vallási kérdésekben alkalmazott erőszak és kényszer felé. Ez a **hamis apológia** azonban figyelmen kívül hagyja, hogy az egyház szószólói **nemcsak hogy nem emeltek kifogást, amikor az erőszak az eretnekeket és a pogányokat érte, hanem „keresztény” érvekkel a lehető legnyomatékosabban védelmezték a kényszert alkalmazó módszereket, és ezáltal a lehető legtartósabban megerősítették az államot erőszak-alkalmazó működésében.**

A birodalmi egyház és az erőalkalmazás elleni **egyetlen valóban őszinte tiltakozást az ún. luciferiánusok** 383-ban Theodosius császárhoz intézett **beadványa tartalmazza**. A luciferiánusok annak a régi ortodox bajnoknak, Cagliari Lucifernek a rigorista hívei voltak, aki már száműzetéséből féltelmet nem ismerően és a maga durva, kendőzetlen módján szemrehányásokat tett Constantius császárnak a katoliku-

sok üldözése miatt. Cagliari Lucifer azonban az ellen is tiltakozott, hogy visszavegyék azokat, akik a 359-es Rimini zsinaton megtagadták a nikaiai hitvallást; a róla elnevezett rigoristák aztán **levonták ebből a végső következtetéseket, elvetvén az egész hivatalos egyházat**, beleértve Liberius pápát és Athanáz is mint a bukottakkal (lapsi) paktálásban vétkes szakadárokat, és saját püspököt választottak Rómában. Úgy tűnik, körükben kora keresztény motívumok elevenedtek meg, amelyek arra ösztönözték őket, hogy elvesseék a birodalmi egyházat.

A luciferiánusok ellenvetése az őskeresztény ideál és az egyházi valóság egyre nyugtalanítóbb ellentmondásán gyúlt lángra. Tiltakoztak az egyház „pompás bazilikái és messzire kiterjedő birtokai” ellen; vádolva mutattak „az uralkodó, az igazi hitvallókat üldöző egyház aranytól dagadó, költséges márványdíszbe öltöztetett, magasba nyúló oszlopokkal pompázó bazilikáira, messzire kiterjedő ingatlanaira”. Szemrehányásaik végül a hierarchiának szóltak: hogy a püspökök előnyben részesítették gazdag egyházi vagyonukat és tiszteletbeli helyzetük kényelmét az igazságért vállalt keserű száműzetéssel szemben, hogy jobban féltek a földi császár haragjától, mint Krisztustól. De az államegyháznak már nem volt szeme az effajta belátásokhoz; a katolikusok üldözték a luciferiánusokat.

Harc az egyházon belül is

Az egyházon belüli harc eszközei **alig két generáción belül, a 4. szd. közepe körül már tökéletesen függetlenedtek a keresztény tanítástól.** Spanyolországban egy Vincentius nevű presbiter ministránsait dorongokkal verték agyon, őt magát láncra verve átengedték az éhhalálnak, templomát lerombolták, oltárát pedig úgy szentségtelenítették meg, hogy egy pogány templomban a bálványkép elé állították. Oxyrhynchusban a (katolikus) klerikusok betörték a luciferiánus püspök, Heraklidesz templomába, fejszéikkel feldarabolták az oltárt. Egy bizonyos Epiktétosz Civitavecchiából azzal szerzett magának hozzá méltó hímevet, hogy kocsijához kötöztött és halálra hajszolt egy ellenszegülő szakadárt, Rufinianust.

Hasonló jelenetek játszódtak le Rómában Damasus pápa és Ursinus ellenpápa megválasztásakor (366). A szabályszerűen megválasztott Damasus nem volt válogatos az ellenfelei és azok követői elleni harc eszközeiben: néhány hónap alatt **Róma addig sosem hallott zavargásokat élt meg; a Damasus pártjához tartozó csöcselék egy csoportja három napon át dorongokkal folytatott véres veredést az ellenfelekkel; amikor aztán az ellenpápa, Ursinus — megtagadva az engedelmességet a város prefektusának — biztonságban elsáncolta magát a S. Maria Maggiore bazilikában, a csöcselékből**

szerveződött damazianus gárda szabályos várostromot intézett e templom ellen: fölgújtották, és cserepekkel dobálták fölülről a bezárt tömeget; a halottak száma meghaladta a százat.

Mennyire követelte az egyház maga az eretnekek elleni állami törvényhozást és a világi erőalkalmazást, kiderül a Damasus pápa vezetésével és Szent Ambrus kiemelkedő részvételével megtartott Római zsinatnak (378) a császárhoz írt kérvényéből: „Jámbor Fölseged”, írják többek között, „parancsolja meg, hogy mindenkit, akit a római püspök döntése elítélt és jogellenesen akarná megtartani templomát... Itália prefektusai vagy a császári vikárius mozdítson el Rómából, vagy jelenjen meg a római püspök által kirendelt bírák előtt... Akit azonban így módon kizárnak, azt — ha már Isten ítéletétől nem tart — legalább állami kényszerrel vegyük rá arra, hogy ne szaporítsa bűneit, s ennél fogva a jövőben békésen és egyetértően adhassunk hálát Fölsegednek a mi Urunk színe előtt.”

Damasus pápának az ellenségei és az eretnekek elleni eljárásából láthatjuk, hogyan kezelte az állami törvényhozást (a 378-as leiratot)! Abból a példából pedig, ahogy a városi prefektusnál eretnekség miatt eljárást akart indítani a luciferianusok ellen — ami egyébként nem sikerült neki —, láthatjuk, mi az egyház új módszere az eretnekek elleni küzdelemben; azé az egyházé, amely immár teljes magától értetődőséggel támaszkodik az állami törvényhozásra, amelyet persze ő maga követelt ki.

Damasushoz hasonlóan jártak el a spanyol püspökök Priscillianus püspökkel, amikor Gratianus császárhoz fordultak ellene a manicheus eretnekség vádjával; a császári leirat erre — feltehetően Ambrus tanácsára — elrendelte az eretnek száműzését. Maximus ellencsászár azonban, aki különlegesen ortodox magatartással akarta megnyerni magának a püspököket, mint varázslót (maleficus) halálra ítélte őt. Ambrus ugyan a büntetés keménysége miatt ellenezte ezt az eretnek ellen hozott első halálös ítéletet, de teljeséggel helyeselte az eretnekek elleni állami fellépést, sőt ösztönözte erre uralkodót.

Ambrusnak a másként hívőkkel szemben alkalmazandó erőszakkal kapcsolatos beállítottságára jellemző volt az is, ahogyan védelmébe vette azokat a keresztényeket, akik fölgújtottak egy zsinagógát az Eufrátesz melletti Kallinikumban. Theodosius császár megparancsolta, hogy büntessék meg a tetteseket, és a helyi püspök, akinek bujtoztatására a gyújtogatás történt, állíttassa helyre a zsinagógát.

Ambrus hosszú levelet írt erről a császárnak (ep. 40), s abban szolidaritást vállalt az említett püspökkel: „Kijelentem, hogy én borítottam lángba a zsinagógát, sőt hogy én adtam nekik parancsot erre, hogy ne létezzen többé olyan hely, ahol Krisztust tagad-

ják.” Azt a tisztet, aki a keresztényeket számadásra vonja, hite elárulójának nevezi. A császártól megkérdezi: „Csak nem fogod biztosítani a zsidóknak ezt a diadalt Isten egyháza fölött? A Krisztus népe fölötti győzelem trófeáját? A hűtlenek örömét, ó Császár? A zsinagóga ünnepét, az egyház gyalázatát?” A teljesen világi kategóriákban gondolkodó államegyháznak ez az új mentalitása e levél minden sorában tetten érhető. Ambrus emlékezteti a császárt, hogy minden politikai sikerét Istennek köszönheti; ezt mondhatja Istennek a császárnak: „En adtam neked a győzelmet ellenségeid fölött, s te ellenségeimnek adod a győzelmet népem fölött?”

Később egy prédikáció végén Ambrus közvetlenül szólította meg Theodosiuszt, aki részt vett az istentiszteleten; Ambrus vonakodott folytatni a misét, amíg a császár meg nem ígérte a teljes amnesztiát a zsinagóga fölgújtóinak. Ez alkalommal Ambrus olyan követelményt fogalmazott meg a császárral szemben, amelyet az egyház az újkorig terjedően ismételtetett újból és újból: „Ovd te az Úr Jézus egész testét, hogy Ő is megőrizze uralmatát menynevei leereszkedésével” (ep. 41).

Törvényerőre emelt üldözés

Erre az időre esik az eretnekek elleni első törvényhozás is; míg I. Valentinianus és Valens még tartózkodók voltak az eretnekek elleni küzdelemben, az eretnekek tulajdonképeni üldözése Szent Ambrus befolyására kezdődött Gratianus, II. Valentinianus és Nagy Theodosius idején, és valóban rendkívüli méreteket öltött. A híres thesszaloniki türelmi rendelet (380) kimondta a hitbéli kényszer alapítéletét, és becstelennek nyilvánította mindazokat, akik nem ismerték el a császárok által egyedül ortodoxnak elismert hitet.

A következő évtizedekben kibocsátott számos törvény részben általánosságban az eretnekek ellen, részben egyes szekták ellen irányult. Az e törvényekben foglalt rendelkezések mindenekelőtt a templomokat érintették, amelyeket el kellett venni az eretnekektől. Új templomok építését megtiltották. Magánházak istentiszteleti célokra való használatát is megtiltották, amint egyáltalán mindenfajta összejövetelt. Különösen éles rendelkezéseket adtak ki az eretnek papok ellen. Olykor az eretnek írárok megsemmisítését is elrendelték. De az egyes eretnekeket is vagyonekobjással fenyegették. Meglehetősen jelentős szerepet játszottak az eretnekek kiutasításáról vagy száműzéséről szóló rendelkezések, ezekhez jött az internálás és a deportálás.

A büntetések közé kell számítani bizonyos (állampolgári) jogok megvonását is. Bizonyos szekták tagjaitól különböző mértékben megvonták a vagyoni jogi felhatalmazásokat, továbbá a végrendekezés vagy végrendelet alap-

ján történő öröklés jogát, az ajándékozás vagy ajándékok elfogadásának jogát, sőt olykor képtelennek nyilvánították őket arra, hogy egyáltalán bármilyen jogi ügyet bonyolítsanak le. Szintén nem ritkán megtagadták az eretnekektől azt a képességet, hogy állást töltsenek be a hadseregben, a közigazgatásban vagy a palotában.

Halálbüntetéssel eleinte csak a manicheus szekta tagjait fenyegették, mindazonáltal őket már a szektához tartozás pusztá tényéért. Am hamarosan más szekták tagjai számára is kilátásba helyezték ugyanezt a büntetést, de csak arra az esetre, ha megszegik a tartózkodási helyükkel vagy istentiszteletükkel kapcsolatos császári parancsokat, rejtegetik azokat az eretnek iratokat, amelyeknek a kiszolgáltatását elrendelték, tiltott tanokat hirdetnek, újrakeresztelést hajtanak végre katolikusokon, vagy kihágásokat követnek el katolikusok ellen, például megzavarják azok istentiszteletét. Honorius császár aztán lényegesen tovább ment 410-ben és 415-ben, amikor — halálbüntetés terhe mellett — általános érvénnyel tiltotta meg, hogy az eretnekek nyilvánosan összejöjjenek.

A szóban forgó törvényekkel kapcsolatosan még csak a császári kezdeményezés passzív elfogadására sem lehet korlátozni az egyház felelősségét; hiszen olyan egyházi vezetők működtek közre aktívan az eretnekek elleni császári törvényhozás szigorításában, mint Damasus, Ambrus és mások az ő híveik közül.

Ellentmondásban az evangéliummal

Meg kell kérdeznünk, hogyan foglalkozhattak el ilyen álláspontot, amely nyilvánvalóan ellentmond a kereszténységnek. Nos, az egyház érvényesülésvágya és a szociológiai viszonyok hatalma sokkal erősebb volt az akkori egyházi vezetők magatartásában, mint „keresztény” hitük; ezeket az erőket persze ideológiailag földszítették és álcázták. Nem az evangélium határozta meg az egyház magatartását, hanem teljesen pragmatikus motívumok. Az egyház az állam és e világ eszközeivel próbálta terjeszteni Isten Országát.

Mióta ez a pragmatikus gondolkodásmód elsőbbséget vívott ki magának az egyházban a keresztény üzenettel szemben, az egyházban tere van az egyházpolitikának is, és az ezzel összefüggő intrikálásnak. Isten Országának terjesztését most már minden rivalizáló vallási csoporttal vívott hatalmi harc formájában képviselik: a szellemi küzdelemből vaskos harc keletkezett. Mivel azonban ebben a harcban állítólag Isten dicsősége és az igazság a tét, az egyházi vezetőknek még a lelkiismeretük is nyugodt.

g.g.a.

Forrás: Rudolf Hernegger, Macht ohne Auftrag. Die Entstehung der Staats- und Volkskirche, Olten u. Freiburg/B. 1963, 389–409.

Pál feltámadáshitéről

Hogyan alakult ki Pál hite Jézus feltámadásában, és miért vált számára minden mást elsöprővé? A korrekt válaszhoz (részben teológiai, részben pszichológiai) könyve(ke)t kellene írni. De még ha valaki rendelkezne is minden elérhető információval, akkor is csak hiányos és bizonytalan választ adhatna, mert a két döntő pont nem tisztázható teljes bizonyossággal, nevezetesen hogy mi is történt Damaszkusznál, ill. hároméves arabiai tartózkodása idején (Gal 1,17–18), holott e kettő a kulcsa az egész későbbi Pálnak. Az alábbiak tehát csak tapogatózó, hipotetikus megközelítéseként értékelendők.

Pál Jézus feltámadásával kapcsolatos hitének jó összefoglalását nyújtja az 1. korinthusi levél 15. fejezete, melynek 1. versében azt mondja: „Azt (az evangéliumot) hagytam rátok, amit magam is kaptam”. Erre nézve két fontos kérdés vetődik föl: **Miben áll ez az evangélium? Kitől és hogyan kapta ezt az evangéliumot?**

Az első kérdésre itt csak utalásszerűen annyit jegyzünk meg: ez az evangélium „az általa hirdetett evangélium” (Gal 1,11), érthetőbben „**az ő evangéliuma**” (nem azt mondja: „Jézus evangéliuma”, vagy: „Isten evangéliuma”, vagy: „a Péter és a többiek által hirdetett evangélium”), melynek a lényege az, hogy **Krisztus kereszthalálában és feltámadásában történt a megváltás/megigazulás/üdvözülés** (mondani sem kell: ennek semmi köze a Jézus által hirdetett evangélium tartalmához).

A második kérdésre akkor tudunk válaszolni, ha tisztázzuk, mit jelentett Pál számára a „kapni” [paralamba-

nein] fogalma. Nos, jellemző a következő kijelentése: „Az evangélium, amelyet hirdettem, nem emberektől származik, hiszen nem embertől *kaptam* vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatása révén” (Gal 1,11–12). Már ez is mutatja, hogy evangéliumának fő pontjait [en protois, 1Kor 15,3] (vallomása szerint) **nem** az egyházi hagyományból tanulta, hanem „kinyilatkoztatás” révén tudta meg (bármilyen problematikusnak tartjuk is az ilyesmit). Ezt megerősíti azaz, hogy kijelenti: damaszkuszi megvilágosodása után nem ment el Jeruzsálembe, és nem hallgatott „testre és vére” (Gal 1,16–17). — De *lássuk, miket „kapott” még!* Az 1Kor 11,23–25 szerint az eucharisztia szerezteségi igéit: „Az Úr Jézus elárultatásának éjszakáján fogta a kenyeret, hálát adott... fogta a kelyhet...”. Az 1Kor 9,14-ben azt mondja, „az Úr úgy parancsolta, hogy az evangélium hirdetői az evangéliumból éljenek” (noha az Úr az ellenkezőjét parancsolta: „ingyen kaptátok, ingyen is adjátok”, Mt 10,8). Az 1Kor 14,37 szerint „az Úr akarata”, hogy „az asszonyok hallgassanak a gyülekezetben”; ez ugyan nem igaz, de „ha valaki próféta vagy Lélekkel telt, az ismerje fel az Úr parancsát abban, amit írok” (uo.), azaz csak „prófétai megvilágosodás” révén lehet felismerni ezt a „jézusi parancsot”. Az 1Tessz 4,15–17-ben kijelenti: „Az Úr tanítása alapján azt mondjuk: Mi élők, akik az Úr eljöveteleig megmaradunk, nem előzzük meg az elhunytakat...”, de ilyesmit Jézus nem hirdetett.

Összefoglalva: Csupa olyan adatról van szó, amelyet Pál a különböző ősegyházi gyülekezetektől hallhatott; ugyanakkor kereken tagadja, hogy bármit is emberektől tanult volna; azt gondolhatnánk: úgy érti, hogy emberek közvetítésével, de az Úrtól „kapta”, amit kapott; de ez ellentmondana a Gal 1,20-ban esküvel is megerősített alapelvének, hogy nem emberi közvetítőktől kapta, amit kapott, hanem egyedül a mennyei Krisztustól, közvetlenül, kinyilatkoztatásban; de mivel fellelt problematikus (részben lélektani szempontból: hogyan juthat valaki látomásban ennyire konkrét és számára új adatokhoz, részben tartalmi szempontból: a mennyei Krisztus hogyan mondhat mást, mint amit a földi Jézus tanított? Elfelejtette volna...? Módosította volna...?), hogy ilyen

adatokat kapott volna a mennyei Krisztustól, ezért úgy tűnik, csak egy magyarázat marad: **Ami Jézus-hagyományt Pál szelvében-hosszában halott (egyes emberektől vagy gyülekezetektől), az az ő szemében csak akkor vált „érvényessé”, az Úrtól valóvá, ha a mennyei Krisztus karizmatikusan (= látomásban) megerősítette, ill. helyesen értelmezte számára (például: „ez a kehely az új szövetség” — Pálnál: „az én véremben”, 1Kor 11,25, vö. páli megváltást; „Krisztus meghalt” — Pálnál: „bűneinkért” és „az Írások szerint”; „feltámadt” — Pálnál: „szintén az Írások szerint”, 1Kor 15,3–4, majd „megjelenésként” értelmezve hozzáfűzi a karizmatikus pünkösdi eseményt — „több mint 500 testvér” —, ill. a Jakab-legendát, 1Kor 15,6–7).**

Egy ilyen karizmatikus (tehát *bel-ső!*) élmény = „kinyilatkoztatás” volt az alapja Pál Jézus feltámadásába vetett hitének is — nevezetesen a „damaszkuszi esemény” (Csel 9., 22. és 26. fejezet): a damaszkuszi Jézus-követők letartóztatására indult Saulnak „megjelenik” a „feltámadt Krisztus”, számon kéri, miért üldözi *őt*, közli vele, hogy „hiába kapálózik az ösztöke ellen”, majd megbízza azzal, hogy „a pogányok apostola” legyen.

Hogy mi lehetséges egy ilyen élmény révén, nem kívánom (aligha lehet is) eldönteni. Hogy valószínűleg mi történt, az **lélektanilag a következőképpen rekonstruálható**: 1. Pál **tudta**, hogy Jézust keresztre feszítették, és bár hall(hat)ott arról, hogy követői azt hiszik, feltámadt, ő maga nyilvánvalóan arról volt meggyőződve, hogy a keresztre feszítés következtében meghalt. 2. Pál **üldözte** Jézus követőit (Istvánt — Csel 7,58; 8,1 — és a többieket Jeruzsálemben — Csel 9,1 —, ill. szándéka szerint Damaszkuszban — Csel 9,1–2); talán már ekkor világos lehetett számára, hogy Jézust üldözi annak követőiben. 3. A Damaszkusz kapuja előtti „megvilágosodásban” korábbi tudása: „üldözöm — az ártatlan? — Jézust”, **gyötrő lelkiismeretfurdalássá** érik („Saul, Saul, miért üldözöl engem?”), és ebben a lelkiismeretfurdalásban egyúttal azt is egyértelmű bizonyossággá éli meg, hogy ez a Jézus való, „valóság”, különben nem okozhatna neki lelkiismeretfurdalást. 4. Ebből a kettős *belső* tapasztalatból folyik a kézenfekvő **következtetés** (aminek persze nem kell logikai természetűnek lennie, lehet az előző evidenciák/intuíciók „másik oldala”), hogy Jézus él. 5. De mivel Pál (úgy) tudja, hogy Jézus a keresztre feszítés következtében meghalt, **nem gondolhat másra** (s a kiinduló élmény miatt nem élhet meg mást bizonyos-

ságként), mint hogy Jézus feltámadt. 6. Ezt a következtetést, ill. szubjektív bizonyosságot csak megkönnyíti és **valószerűsíti, ill. megerősíti**, hogy tudja: a keresztények Jézus feltámadását hirdetik; magyarul: Pálban — „ahá-élményként”, ami mindig és szükségképpen szubjektív! — „leeshetett a tantusz”: „Mégiscsak úgy áll a dolog, ahogy ezek híresztelik!” 7. Tekintettel Pál fanatikus személyiségére (vö. Gal 1,14; Csel 22,3–4; 26,5.11), mi sem kézenfekvőbb, mint hogy amilyen szenvedélyes bizonyossággal tagadta és üldözte korábban „Jézust”, **ugyanolyan szenvedélyességgel** állítsa és terjessze most, hogy feltámadt és él, ugyanúgy pokolba kívánva azokat, akik mást hirdetnek, mint ő (ld. Gal 1,8).

Ez már önmagában is elég lenne annak magyarázatához, miért vált Pál számára első számú, sőt minden mást elsőprő „evangéliumi” tartalom, hogy „Jézus feltámadt”; de **van két másik tényező is** (bár ezek nem ebbeli hitének létrejöttében, hanem minden mást elsőprővé válásában, ill. ennek megerősítésében váltak döntővé):

Az egyik: Pál számára **teológiai alag elengedhetetlen volt** Jézus feltámadása a halottak közül, mivel úgy vélte, hogy csak az engesztelő áldozatként megölt, de aztán feltámadt Krisztussal történő misztikus egyesülésünk teszi lehetővé számunkra a mi feltámadásunkat és teljes megváltásunkat (vö. pl. Róm 3,24–25; 5,17–20; Ef 2,4–7; 1Kor 15,14.17). Mondani sem kell, hogy ennek sincs semmi köze a „földi Jézus” tanításához, miszerint Isten minden megtérni kész bűnösnek feltétel nélkül megbocsát, ill. „három nap múltán”, azaz hamar, „automatikusan” feltámasztja „az emberfiát”, vagyis az embert, magyarul mindenkit (Mk 8,31), hiszen „Ő nem a holtak Istene, hanem az élőké...” (Lk 20,38).

A másik: Pál számára **pszichológiai alag elengedhetetlen volt** Jézus feltámadása, ill. „találkozása a feltámadt Krisztussal”, mivel csak ezzel tudta (ill. azt hitte, hogy tudja) igazolni, hogy bár Jézust (és tanítását) nem ismerte, sőt üldözte, mégis a Tizenkettővel egyenrangú apostol. Sosem tudott megszabadulni ettől az önigazolási kényszerétől: Rómába azt írja, „nem szégyeltem azt az evangéliumot”, amely „kinyilatkoztatja Isten igazságosságát hitből hitre” (Róm 1,16–17). A galatáknak így tanúskodik önmagáról: „Pál, apostol, akit nem emberek (többes szám: nem az ősapostolok, a Tizenkettő) és nem ember (egyes szám: nem a földi Jézus) hívott meg, hanem a halottak közül feltámasztott Krisztus” (Gal 1,1). A korinthusiaknak pedig így érvel: „En nem vagyok apostol? En nem láttam Jézust, a mi Urunkat?... Ha mások számára nem vagyok is apostol, a ti számotokra az vagyok” (1Kor 9,1–2)! — Úgy látszik, folyton attól rettegett, hogy nem hallgatják

meg, vagy nem veszik komolyan, ha nem tudja bizonyítani apostolságát! Ezért aztán még attól sem riadt vissza, hogy a saját karizmatikus (belső!) (Jézus-), „látását” azonosítsa [heoraka, 1Kor 9,1] Péter és a Tizenkettő egészen másfajta, nevezetesen normális fizikai (Jézus-)látásával (vö. „vele együtt etünk és ittunk”, Csel 10,41), ill. Péter és a Tizenkettő normális látását azonosítsa a maga látomásával [ófhé, 1Kor 15,5.8: „megjelent Péternek... megjelent nekem is”], holott nem ismerte a földi Jézust (vö. Gal 1,1), hogyan tudta volna hát megállapítani, hogy a két „látás” (vagy a földi Jézus tanítása és a mennyei Krisztus kinyilatkoztatása) megfelel(-e) egymásnak. A lényeg azonban az, hogy Pálnak egyedül a maga személyes, karizmatikus tapasztalatára (Damaszkusz, és feltehetően későbbi élmények is) kellett alapoznia apostoli küldetését és tekintélyét.

Pálnak ez a viselkedése, amelynek további megnyilvánulása vagy következménye az volt, hogy nem óhajtott semmit sem tanulni (Gal 1,16–17) azoktól, akik „együtt jártak-keltek az Úr Jézussal” (Csel 1,21), barátilag szólva nélkülözötte a szerénységet. Ez önmagában véve nem lenne nagy baj; viszont igazi tragédia, az **egész emberiség tragédiája, hogy a „történeti Jézust” felresöpörve az ő Jézusról alkotott véleménye, egymástól elválaszthatatlan megváltás- és feltámadáshite vált központi dogmává és kizárólagos mértékké az egész kereszténység számára.** Nézzünk meg néhány példát a tragikus következményekre.

A Krisztusba mint meghalt és föl-támadt Megváltóba vetett hit vált döntővé és egyedül üdvözítővé, és lényegileg elveszítette jelentőségét a Jézus tanítása szerinti élet. Ha elvben nem is, gyakorlatilag mindenképpen és teljes mértékben. Zseniálisan fogalmazza meg ezt Kérdés — felelet című versében Jánosy István: — És vasárnap mi lesz veled? — Kiforgatják hitemet! / Mondják: nem vagyok csak ember, / hanem isten. Megjelentem / megváltani a világot. / Mondják: nem apától lettem, / de galambtól, s testi mezben / feltámadtam, s mennybe szállva / ülök az Isten jobbára. / Ezzel szőnek álmat rólam, / s éber szómat, mit kiróttam: / a nem-ölést, a nem-ártást / hátuk mögé vetik, áldást / várván, hogy „keresztthalálom / megváltotta a világot”! / Gyilkosnak, pénzforgatónak, / gyengebbet sanyargatónak / oldást adnak: „Halálomban / minden bűnüket lemosom.”

Továbbá a szentségek váltak döntővé és üdvözítővé, nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet; hiszen az „üdvösség kegyelmét”, melyet Jézus keresztthalálával és feltámadásával megszerzett, és aki nem járul a szentségekhez, az kizárja, hogy ne mondjuk: kiközösíti magát (ipso facto!) az üdvösségből...

Persze ezt ma már nem illik így kimondani, de az „egyházi” közzelfogás gyakorlatilag talán még mindig ez. De ha nem is: épp elég kárt okozott már az eltelt 2000 évben. Mindenesetre a vonatkozó dogmákat nem vonták vissza, tehát érvényben vannak!

Továbbá a **hierarchia vált döntővé és üdvözítővé, nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet**; hiszen ha igaz, hogy Jézus Krisztus az egyedüli megtestesülése és hiteles képviselője Istennek, és hogy a Krisztusba vetett hit az üdvösség feltétele, akkor kézenfekvő, hogy mindenkinek alá kell vetnie magát azoknak, akiket Jézus „utódaik” jelölt ki, Péternek, ill. a Tizenkettőnek és az ő utódaiknak, s aki ellenük lázad, Isten ellen lázad, bármennyire jézusi módon éljen is egyébként... (Így aztán létrejön a kényszerű, klerikusokra és laikusokra tagozódó egyház, amelyben a klerus szükségképpen uralmat gyakorol, a laikusok másod- vagy sokadrangú lények, a misszió csírájában hal el...)

Végül még egy példa arra, hogyan formálta tragikus módon az egész emberi történelmet a páli megváltáshit egyeduralmává válása: *Ha erre nem kerül sor, talán nem válik ki a „kereszténység” a zsidóságból*, hiszen a kezdet kezdetén az egyetlen különbség gyakorlatilag az, hogy a „keresztények” (= Jézus-követő zsidók!) vallják, hogy Jézus a Megváltó, azaz a Messiás, a zsidók nem. De ha kiválik is a kereszténység, minden bizonnyal nem jön létre az ismert gyilkos szembenállás, a **keresztény antiszemitizmus** és annak ellenhatásai. — Így viszont „szükségképpen” létrejött, hiszen a zsidók „istengyilkosságát” valahogy csak meg kellett torolni! Ennek gyökere és teológiai megalapozása ott van már magában az Újszövetségben: „... ti kiszolgáltattátok és megtagadtátok Pilátus előtt, noha ő szabadon akarta bocsátani... az élet szerzőjét megöltétek” (Csel 3,13–15); „... vére rajtkon és fiainkon” (Mt 27,25); „... a zsidók... az Úr Jézust és a prófétákat is megölték... Ezért Istennek nem kedvesek, és az emberiség ellenségei... így rájuk nehezedik Isten haraga teljes erejével” (1Tessz 2,15–16). — *Órigenész* aztán azt mondta: „Jézus vére nemcsak kortársaihoz, hanem minden jövődő zsidó nemzetséghez tapad”; *középkori pápák* rendelték el először a „sarga csillog” viselését a zsidók számára; *Luther* felébresztette Pál és János (vö. Jn 8,44) antiszemitizmusát; *Hitler* pedig *Lutherre* hivatkozott: „Nagy ember volt ő... Úgy látta zsidókat, ahogy mi csak ma kezdjük látni őket.”

Íme, így vezet a páli feltámadáshit egyenesen a hitleri (és hasonlóan a sztálini) koncentrációs táborokig. És a modern ateizmusig...

Mindenesetre tény: Isten hagyta ezt. És hagyja ezt...

Gromon András

Leszkay András bácsi Moha-meséje

Mézeskalács szív és huszár

Nyolc esztendő koromban a nyári szünet első délutánján az erdő úttalan útján lementem a törpeházi hegyről, és fölkapaszkodtam a szomszédos, szintén erdő borította hegyre, majdnem a gerincig. Itt állt egy bekerített gyümölcsösben, diófák lombja alatt utam célja: a Mézesház. Azért neveztük így, mert Mézes bácsi, a mézeskalács sütő lakott benne. A házikó kéménye — láthattuk Törpeházáról is — már kora hajnalban füstölgött, sütötte Mézes bácsi a bábukat, huszárokat, szíveket, díszítette, cífrázta őket színes cukorral, s mire az utolsó füstbolyhocska is széteszlott a diófák lombja fölött, Mézes bácsi már régen útra is kelt. Vitte a faluk, városok vásárait a tükrös szíveket, kardos huszárokat. Csak nagynéha láthattuk a törpeházi öregek között kerek, dús szakállát, erős, vaskos kis termetét, mert olyan későn tért haza, amikor már árnyfátyollal takarták az utakat a lombok, és fénypárával takarta a lombokat a hold.

Kislányát meg, Tündét csak egyetlen egyszer láttam. Amióta Mézes bácsi özvegy törpe volt, az öreg Boróka néni járt át hozzájuk takarítani, főzni, és ő küszködte fel egyszer Törpeházára Tünde tolókcóját, hogy lássa a falut, amelyikhez tartozik. Tünde ugyanis nem tudott járni, béna volt. De hallottuk, hogy többet tud bármelyikünkénél, mindenből kitűnően vizsgázik, és nagyon sokat olvas. Mégis úgy gondoltam, jól esnék neki, ha időnként meglátogatná valaki, hiszen egész délután egyedül van. A törpeházi kislányok ugyanis, ha nagyritkán meglátogatták, másodszor már nem mentek el hozzá. Kérdésemre, hogy miért nem, huzogatták a vállukat, félmondataikból azonban megértettem, mi riasztja vissza őket: Tünde, aki akkor tíz esztendő volt, túlságosan szép és túlságosan okos hozzájuk.

En viszont tudtam, hogy az a szépség és az okosság nem gyógyszere az elhagyatottságnak. Az idegenkedést azonban, amikor megálltam tolókcója előtt a Mézesház tornácán, egy pillanatig magam is éreztem. Barátságos szervusszal készültem köszönni, de torkomon akadt a szó. Megdöbbenett az ellentét szöke hajának ragyogása és a szigorúan rámszegezett szem-

pár feketesége között. Tündéri aranykoronaként csillogott a haja, mintha rejtett fényszóró sugározta volna. Kérdése pedig úgy hatott rám, mintha nem is az ajka, hanem az éjsötét szempár vallatott volna vele: „Ki vagy te?” „Moha vagyok, látogatni jöttem hozzád.” Elmosolyodott, bennem meg ebben a pillanatban megszűnt az idegenkedés.

„Nem a nevedet kérdeztem, te csa-csi, hanem azt, hogy mi vagy?” Szeme hirtelen még sötétebb lett, és felemelte mutatóját. „Csitt!” Tekintetét továbbra is rámszegezve a tornác egyik ajtaja felé hallgatózott, aztán így szólt: „Úgy van, jól hallottam, egér futkos a cserép alatt. Hozz ide egy vödör vizet, aztán hozd ki onnan a lomoskamrából a cserepet. De vigyázz, bádoglap van alatta, azzal együtt hozd! Meg ne szökjék a betyár!”

Kihoztam konyhájukból egy üres vödört, meg egy vastagabb hasáb fát. „A vödör mélyén kiengedem a cserépből, és ezzel a fával egyetlen pillanat alatt agyonütöm.” Tünde haragra lobbant: „És ha kiugrik a vödörből, és elszalad?” „Akkor majd agyonüti a csappantyú, mert hozok nektek legközelebb csappantyús egérfogót.” Felgyenesedett ültében és a tolószék karfájára csapott: „Miért nem fojtod vízbe, ahogyan én akarom?” Nyugodt hangon válaszoltam: „Azért, hogy megmentsem a rémülettől és a szenvedéstől, amit fuldoklás közben érezne.” „Miért akarsz megmenteni tőle?” „Mert nem macskának születtem, hanem embernek.”

Tünde ismét a lomoskamra felé hallgatózott. „Nem hallom futkosását, lehet, hogy tévedtem, vidd vissza a vödört!” „Eszemben sincs! Lehet, hogy csak elfáradt szegényke a körbe száguldozásban, és most összekucorodva reszket. Ha megfogta a cserép, minél előbb meg kell szüntetni rettegését, végezni kell vele!” — és lenyomtam a kilincset. De az ajtó nem nyílt ki, zárva volt.

— Ha nincs a zárban a kulcs, lehet, hogy édesapám elvitte. Ül le, és beszéljessünk. Csappantyút pedig ne hozz, majd megkérem édesapámat, vegyen.

— Arra is kérd meg édesapádat, hogyha mégis volna egér a cserép alatt, már azt se fojtsa vízbe, üsse agyon. Tünde azonban rámkialtott: „Ne utasítsd minket! Hozd ide a babámat, hátha meg tudod javítani!” Meg tudtam volna, de nyugtalanított a gondolat, hogy mégis kucorog rettegő egérke a cserép alatt, és a beszélőbaba működésemet következtében akadozva nem mondta többé, hogy: mama. Megnémult. De Tünde örvendezve mosolygott: „Így sokkal jobb, mert ha semmit se szól, olyan kedvesnek képzelhetem a szavát, amilyennek akarom.”

Segítsd a rászorulókat

Vizet töltöttem nyolc egyforma pohárba, hogy harangjátékkal szórakoztassam, de amikor kivittem azokat tálcán a tornácra, megbotlottam a vödörben, és a harangjáték első és utolsó száma így hangzott: Csrrrr. Tünde azonban vidáman mosolygott: „Úgyis fölöslegesen sok poharunk van, legalább ez a nyolc nem foglalja többé a helyet.”

Amikor alkonyatkor hazafelé készülődtem, elővett a széke mellett álló ládából egy igen nagy tükrös mézeskalácsszívet, meg egy ugyanakkora huszárt: „Ezeket neked adom! Azért teszi ide édesapám, hogy ajándékozhassak.” Sokalltam az ajándékot: „Elég lesz csak a szív is, vagy a huszár!” De haragosan rám kiáltott: „Nem elég! Tudom én jól, kinek mi jár!”

Akkorák voltak, hogy amint a kamorra állítva vittem őket, köztük kellett kikukucskálnom a homályosodó hegyi ösvényre. Öcskösöm, Ugri Bugri tátott szájjal bámult, Gyopár bátyám meg tüstént ügyeskedni kezdett: „Hát tulajdonképpen én is gondoltam már rá, hogy meg kéne látogatnom Tündét, fárasztana is téged, ha minden délután te szórakoztatnád. Holnap Ugri Bugri menjen, holnapután esetleg én, aztán megint te.”

Másnap este, minthogy Ugri Bugri csak egy nagy tükrös szívvvel jött haza, Gyopár bátyám felfortyant: „Ez igazságtalanság! Moha a babát is elrontotta, a poharakat is eltörte, mégis kapott huszárt is. Ha nekem is csak szívet adna, megmondom Mézes bácsinak!”

Az öcskös azonban a szívvvel se törődött, neki a maga igazi szíve fájt, és elpanaszolta, mi történt délután. „Ki vagy te?” — ezzel fogadta Tünde, és amikor az öcskös is a nevét mondta, a lomoskamra felé hallgatózott. Aztán ráparancsolt, hozzon egy vödör vizet. Ugri Bugri könyörgött és zokogott: „Ne öljük meg az egérkét, elviszem akármilyen messzire, a legmagasabb hegy csúcsára, és ott engedem szabadon.” Tünde nevetett: „Visszajön az onnan is! Legfeljebb másik házba megy, és ott okoz bajt. El kell pusztítani!” Ugri Bugri a kamraajtóhoz rohant: „Nem szabad elpusztítani!” Az ajtó azonban zárva volt, és Tünde nem találta a kulcsot. Meg akarta nyugtatni az öcsköst azzal, hogy elmondta, ma este már meghozta Mézes bácsi a csappantyús egérfogót. A Mézes-házban nem szenvednek többé az egérkék. Vidáman eszegetik a csalétek-szalonnát, és úgy szűnnek meg létezni, hogy észre sem veszik. Ugri Bugri azonban felzokogott: „De ne szűnjenek meg létezni sehogyan se!”

Másnap Gyopár ment el, és dülvafulva jött haza. Csak huszárt kapott. „Ki vagy te?” — kérdezte tőle is Tünde. Hallgatózott a lomoskamra felé, és Gyopár már hozta is készségesen a vödör vizet. Minthogy azonban a kulcsot Mézes bácsi megint elvitte, más-ként igyekezett hasznosítani magát. Megjavította a babát. Ismét akadozás nélkül mondta, hogy: mama. Aztán elkészítette ő is nyolc pohárral a harangjátékokat, és egy óra hosszat muzsikált és énekelt Tündének. A legtöbbször ezt a dalt: „Fel, fel vitézek a csatára!”

Megtudtam elbeszéléséből, hogy nincs még csappantyús egérfogó a Mézesházban, másnap délelőtt tehát vásároltam egyet a völgybeli falucs-kában, és délután ismét én állítottam be szórakoztatni Tündét.

— Szervusz Tünde!

— Ki vagy te?

Elmosolyodtam: „Hiszen már ismeresz!” — de az éjsötét szempár nem mosolygott. „Nem tudhatom, nem változtál-e meg!” Előhúztam zsebemből a csappantyús egérfogót: „Hallottam Gyopártól, hogy még nem vásárolt ilyen édesapád. Hoztam hát egyet.” Most már elmosolyodott: „Ez jó felelet volt. Látom, hogy az vagy, akinek megismertelek.”

Tüstént be akartam tenni a lomoskamrába az egérfogót, de Tünde így szólt: „Nincs itthon a kulcs.” Gondoltam, énekel szórakoztatnom én is, mint Gyopár, és ölembé ültettem a babát: „Most a baba meg én énekelünk neked.” A dal minden egyes hangsúlyakor lendítve egyet a babán, hogy ő is szölogasson: mama, ezt fújtam: Gondolj merészet és nagyot, és tedd rá életed, nyakk! — ezt már s baba gépezete mondta, és ismét néma lett. Tünde azonban mosolygott: „Így sokkal jobb, úgyse tetszett nekem, hogy csak meghajolva tudott beszélni.”

Megláttam az előző napról Gyopár poharait. Bennük volt már a víz is, és kihoztam azokat a tálcán. Csrrrr! — a ládáról ugyanis, amely Tünde széke mellett állt, megfeledkeztem. Belekadt a bocskorom, és nyolc pohárral megint kevesebb lett a Mézes-házban. De Tünde ismét mosolygott: Így sokkal jobb, mert én dalolok helyettük veled.” Most már együtt fújtuk: „Gondolj merészet és nagyot, és tedd rá életed!” — csak akkor jutott eszembe a hazamenetel, amikor már fénye is volt a holdnak. Tünde megint ajándékozott nekem egy nagy tükrös szívet, és egy nagy huszárt. De mihelyt átadta, megzörrent egy bokor, kilépett belőle Gyopár, kézen fogva húzta maga után Ugri Bugrit, és így szólt: „Ugri Bugri se a babádat nem rontotta el, se

poharakat nem tört. Neki miért nem adtál huszárt is? Nekem miért nem adtál szívet is?”

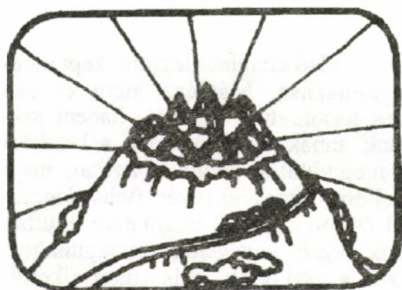
Ekkor már ezüstözött is a holdfény Tünde aranyhaj koronáját, de rendelkezett is, mint valami királykisasszony. Kulcsot nyújtott felém, és a lomoskamra ajtajára mutatott: „Nyisd ki azt az ajtót!” Kitértam és elámul-tam. Nem lomoskamra volt, hanem mézeskalácsos kamra. Legalább száz nagy szív tükrében csillant a bevilágító holdfény, és legalább száz huszár nézegethette cukorpaszományos színes dolmányát a tükrökben. „Adj Ugri Bugrinak szívet, Gyopárnak huszárt! Kiják meg most is, ami nekik való.” Magához húzta Ugri Bugrit, megismogatta a fejét: „Hát miért adnék neked huszárt, te csupa szív? Mi közöd neked a karddal?” Hidegen rátekintett Gyopárra: „És mi közöd neked a szívvvel, te csupa kard?”

Ugri Bugri tekintete a mézeskamra padlóját kutatta. „Hol van az egérkés cserép?” Tünde nevetett: „Sehol! Mézes mester házában nem szabad egérnek tanyáznia. Ha nagynéha betéved egy-egy mezei, úgy szűnik meg létezni néhány pillanat múlva, hogy észre se veszi. Mert az én édesapám — a polcok alá mutatott, és olyan lett a hangja, mint a kardpenge acélja, kemény és éles —, mert az én édesapám jó!”

Megint ámulnunk kellett. A polcok alatt legalább öt csappantyús egérfogó feküdt. Gyopár sértődötten felfortyant: „Akkor miért mondtad a cserepet? Vízet is cipeltetted ide velem. Miért?” Úgy villant Gyopárra Tünde szeme, mint fekete tűzben izzó két fekete gyöngy: „Hogy megtudjam, ki vagy!”

Miután halkan betettük magunk mögött a Mézesház kertjének kicsiny kapuját, eszembe jutott valami, és Gyopár karjára tettem huszárra mellé a magam mézeskalács szívet: „Neked adom! Tanulj tőle szánakozást!” Ugri Bugri karjára tettem a huszáromat: „Neked adom! Tanulj tőle kardosságot!” — és nevettem: „Legalább nem kell cipelnem őket!” — De tüstént torkomon is akadt a nevetés, mert úgy láttam, mintha egy törpe bácsi lépkedne a hegygerincen. Kerek és dús szakállú, és vaskos termetű: a hazatérő Mézes bácsi. Illett volna megvárunk, de se Gyopárnak, se Ugri Bugrinak nem akaródzott. Szégyellték a nagy mézeskalács rakományt. Azzal nyugtattuk hát magunkat, nem is biztos, hogy jön ott valaki. Hiszen inkább csak sejtettük, mint láttunk, mert árnyfátyollal betakarták a bokrok, és fénypárával betakarta a hold.

A szemléletváltás szükségessége

A nyugati/modern civilizáció ember-telensége, kulturális zavarossága és vallási kiüresedése ugyanabból a halálos forrásból fakad, ezért semmilyen egyházi, politikai, gazdasági reform, megnövelt kulturális támogatás nem segíthet rajtuk, legfőljebb eltereli a figyelmet az okokról, és elodázza az igazi tennivalókat.

Morális megközelítésben a problémát az okozza, hogy a bűnök az embert kifordítják önmagából, és anyagi, társadalmi körülményektől teszik függővé. Az önmagától elidegenedett ember szükségszerűen elveszti kreativitását, fejlődésre és regenerálódásra való képességét, majd egzisztenciális önállóságot.

Minden kifelé irányuló aktivitásnál fontosabb ezért a belső újráfelfedezése s a bűnös külső ragaszkodások fokozatos fölszámolása. A morális megtisztulás új belátásokra tud vezetni, különösen a depresszió kritikus fázisán túlhaladva. A csüggedés az a felix culpa, melyből kilábalva, a befelé fordulás jól végigvihető.

Belső világunk megismerése visszavezet eredeti középpontunkhoz, stabilitásunkhoz, önálló énünkhöz. „Az állandó bölcsességű (ember) legyőzte érzékeit, és a **legfőbbbe** rögzült, míg aki érzékelhető tárgyakra gondol, az ragaszkodni fog hozzájuk. A ragaszkodásból vágy, a vágyból harag (és a többi bűn) születik.” (Bhagavad gita)

A külső szemléletet döntően megváltoztató befelé fordulás (*introverzió*) belül is fölismer egy minőségi hierarchiát: az érzékelést magasabb rendűnek tartja a testi (létezéssel), a gondolatokat az érzéseknel, a bölcsességet a gondolatoknál, **önmagát** pedig magasabb rendűnek a bölcsességnél”. (Bhagavad gita)

Nyugaton a meditáció hagyományos, tapasztalati útján már alig járnak. Legmagasabb rendű önmagát csak a másodszor született „szemléli csodálattal, (de) van, aki csodálattal beszél róla, és van, aki csodálattal hall róla, míg mások, ha hallanak is róla, nem ismerik”. (Bhagavad gita) Akinék füle van, hallja meg a legfontosabbat ezúttal

nyelvi megközelítésben.

A sajátosan magyar gondolkodásmódot kifejező szófordulatok különösen korábbi formájukban jól jellemzik az

ember külső és belső világának normális kapcsolatát, valamint az utóbbi sokrétű gazdagságát. Segítségükkel elosztható az az újkeletű fogalmi zavar, amely a lelket, a szellemet és a tudatot megkülönböztethetlenné teszi egymástól. A két utóbbi nem is fordul elő a hagyományos idiómák között, hiszen nyelvújítási szavak.

A szellem konkrétan valamilyen test nélküli lényt, kísértetet, az újabb protestáns felekezeteknél az isteni harmadik személyt jelenti, és ennyiben azonos a hagyományos lélekkel. A „szellemi” melléknév azonban a „fizikai” ellentétét fejezi ki az emberi tevékenységben, és jóval egyértelműbben értelmi, racionális, tudatos, tehát pszichikai jellegű.

A tudat a pszichológia alapszava: tudatosítható, megfogalmazható érzelmi-értelmi-akaratú megnyilvánulásokra vonatkozik, szemben a nem tudatos, meg nem fogalmazott, ösztönös, irracionális pszichikus tartalmakkal, melyek valójában nem lehetnek a tudományos vizsgálódás tárgyai. A keleti meditációval foglalkozó írók „atman”-át újabban tudatnak fordítják, mivel a Baktay javasolta „önvaló” szót erőltetettnek tartják az ember legmagasabb rendű önmagának a jelölésére.

A fogalomzavar így teljes, hiszen a tudat ekkor nemcsak a tudatos pszichikai tartalmakat jelenti, hanem azt a psziché fölötti, tudatfölötti vagy fölöttes ént is, amelyet anyagtalansága miatt a kifelé forduló psziché közvetlenül nem érzékelhet, és amelyet az európai hagyomány nem *pszichének* vagy *animának* nevez, hanem *pneumának* és *spiritusnak*. Ez a megkülönböztetés az ókori hagyományban következetesen megtalálható (ld. héber *ruah* és *nefes*), de az újkori nyelvekben már keveredik, és a két külön szó egymás szinonimájává válik, hiszen megritkul, sőt megszűnik a kifelé forduló psziché esetében a pneumatikus/spirituális tapasztalat.

Nyelvünk azonban hagyományosan jól megkülönbözteti a kettőt, amikor *énként* beszél az aktív, pszichikus cselekvőről, és *magának* nevezi a passzív, állandó, változatlan lelket. Természetesen csak olyan esetekben, amikor nem visszaható vagy külső cselekvésről van szó (pl. rendbe teszem magam, magamba szívom, felelek magamért), hanem kívülről gyakran észrevehetően belső folyamatokról (pl. magam

alatt vagyok, magamra találok, magamon kívül voltam). Mivel az ember rejtett, legbenső lényegét, valamint legértékesebb, legfőbb rendű „részét” jelenti ez a **magá**, föltehetően összefügg nemcsak a „mag” szavunkkal, amelyből származtatható, hanem a „magas” melléknévvel is, amely valószínűleg a **magából** származó legpozitívabb értékelés volt (vö. magasságos, magasztos).

Saját magunk fölfedezése

alighanem akkor kezdődik, amikor válságba kerülünk, és külső ragaszkodásaink szétszakítanak bennünket. Aki meghasonlik magával vagy kikel magából, az előbb-utóbb kénytelen rájönni, hogy valami életfontosságútól szakadt el, integritását, stabilitását veszítette el, idegen indulatok hatása alatt „rendezett jelenetet”, így lejáratta magát, és szégyelheti magát. A magán kívül lévő ezért magatehetetlenül magába roskad, számolnia kell magával, és magához kell térnie. De kevésbé drámai körülmények között is **magára ébredhet** valaki: ez ünnepélyes és boldog átminősülés, mert a pszichikusan aktív addig pneumatikusan alvó volt, magába fordulva viszont más perspektívákra nyílik szeme, s ettől teljes értékűnek érzi életét. Erősebb kifejezéssel újjászületésnek nevezik a különböző hagyományok azt, amikor az anyagi psziché fölfedezi anyagtalan pneumatikáját, mivel ekkor igazi mivoltára talál.

Ettől kezdve figyelembe kell vennie magát, sőt tartania kell magát, a helyes magatartással pedig megkapja a lelkiismeret jutalmát: jól fogja érezni magát, vagyis pneumatika vezetése alá kerül. A megszerzett lelki integritás — a psziché és a pneuma egysége — a magán kívüli állapot ellentéte. A psziché magán kívülre kerül, maga alól a maga uralkodó szintjére jut föl, a „maga uraként” azonban csak külső körülményein uralkodhat, itt a nyelvi analógia már sántít. Valójában nem a tudat uralkodik a tudatfölöttin, hanem fordítva, tehát nem erőt veszünk magunkon, hanem a magunk vesz erőt mirajtunk.

A nyelv története során romlásokkal, elhomályosulásokkal is kell számolnunk, így valamikori pozitív fogalmak idővel negatív jelentést kaphatnak, és bizonyára ennek fordítottjára is akadnak példák. Ezek a torzulások azonban

a belső élet ismeretében jól fölismerek, így eredeti értelmük visszakövetkeztethető. A pálfordulás szó pl. valamikor dicséretnek hangozhatott, hiszen egy keresztényüldözöből lett fő-fő apostol, később viszont a szó következtelenséget, sőt árlást kezdett jelenteni. Hasonlóképpen, akire ma azt mondjuk, hogy csak magának él, az inkább önző, mint megvilágosult szent, a magának való pedig inkább sajnálatraméltó külön, mint követendő példa. Ugyanez mondható arról, aki el van telve, vagy csak meg van elégedve magával, mert észrevétlenül a hiúság és a góg bűnébe esve, már nem fog birni magával. Ha ezek után megkapja a magáét, az gúnyosan, de nagyon is reálisan arra utal, hogy olyan figyelmeztetésre szolgált rá, mellyel még magába fordulhat, és helyrehozhatja azt, amivel első sorban magának ártott.

Kedvenc kifejezésem a **„magába száll”**, mely mai értelemben bűnbánatot jelent a lelkiismeret-furdalás nyomán. Ezen a szemléletes példán jól látszik, hogy ki száll, hová száll és miért száll. Talán a zaklatott, sérült psziché keres megnyugvást legigazibb lényében, amint a kisgyerek is anyja ölében remél vigasztalást, erőt és gyógyulást? A kifejezés első pillanatra olyan benyomást kelt, mintha a kínlódó tudat a „szív mélyére” szállna alá, hogy elmerüljön és megtszüljön a lélek fürdőjében. Csakhogy nem zuhan, hanem száll. Ezért lehet, hogy eredetileg egész másról volt szó. Az ókorban szárnyakkal ábrázolt Psyche lehet, hogy a *magasba* szállt *magába*, és ekkor a kifejezés példázza a kötelekeitől, ragaszkodásaitól megszabadult én fölemelkedését igazi honába és helyére.

Aki magánál van, annak hatalmas lelki erőt és fokozott képességeket ígérnek nyelvi kifejezéseink. Először is magához való eszével azonnal föl fogja mindazt, ami magától értetődő, vagyis saját lényegén keresztül kapcsolódik minden más dolog lényegéhez. Magán múlik, hogy mihez fog hozzá, és miben éri el célját. Ha elhatározza magát, esetleg ráveszi magát valamire, akkor azonban nem a tudat kényszeríti együttműködésre a tudatfölköt, hanem csak fordított hatásról lehet szó. Nem én kapom rajta magam, hanem a „magam kap rajta engem”, ha valamit nem teljes összhangban végzek. A nyelvi kifejezés torzulása figyelhető meg a „fogom magam” kifejezésben is: a tudat semmilyen mágiával nem használhatja eszközeként a tudatfölköt, de „magávalragadó” erőt tud mutatni, ha önmaga fogja és vezeti tetteiben a tudatos ént.

Gondoltunk-e már arra, hogy mi mindent jelent az az egyszerű és nagyon jellemző kifejezés, hogy **„unom magam”? Ártatlan dolognak látszik, mintha csak unatkoznék, mintha figyelmet semmi érdekes nem kötné le,**

mert a TV-műsor rossz, az újságok megint ugyanazt írják, nincs kívül beszélgetnem. Az ilyen extrovertált embernek fogalma sincs, milyen érdekes belső világ szunnyad benne, illetve ő még nem ébredt magára. Ha azonban egyszer már fölfedezte magát, és mégis unja ezt a magát, az nagyon súlyos probléma, hiszen fölemelkedésének, „magába szállásának” fordított hátat, lelki perspektíváját tagadta meg. Spirituális ember soha nem unja meg magát, hanem bármennyi időt tud a legnagyobb élvezettel meditációban tölteni. Ugyanakkor ő az, aki minden külső jelzést fölfog és magára vonatkoztat. Minden célzást magára vehet, vagyis akár kedvező, akár kedvezőtlen hatások érik, lelki átminősítéssel a javára fordítja azokat. A jót könnyen magáénak tekinti és vallja, de a rosszat is mindaddig magában tartja, amíg le nem rombol benne minden téveset és fölöslegeset. A méreg és a gyógyszer csupán az adagolásban különbözik egymástól.

Az *introvertált ember* kétségtelenül magára ualt, normális állapotában magába vonul. Kívülről úgy tűnik, hogy magányos a magános, de már nem depressziós. Soha nem hagyja magára valakit, aki a külső életben nem találja helyét és magára marad. Bár nem veheti magára a világ minden gondját, valami mindig megsúgja neki, hogy mikor mit kell tennie. Eredetileg, ha egy férfi magáévá tett egy ügyet vagy egy asszonyt, akkor teljesen azonosult vele. Rosszabb esetben az ügyszó vagy az asszonyhoz való méltatlan ragaszkodás váltotta föl korábbi spirituális meghatározottságát, tehát az új kötődés fontosabbnak bizonyult a belső, lelki vezérlésnél, és így ismét magán kívülre került.

Szív és lélek

Hogy az ember nem csupán test és lélek, anyagi és anyagtalan ellentmondásos egysége, melyek bármikor szembekerülhetnek egymással, azt rugalmas, dinamikus, éntudatos pszichénnek köszönhetjük. Segítségével testi és lelki valóságunk kölcsönhatásba kerül és stabil egységet képez. Önmagunk fölfedezésének belső útja így **mindkét irányból** végigjárható, vagyis intuitív ráérzéssel pl. tudomást szerezhetünk fizikai problémákról, sőt gyógyíthatjuk azokat, de fizikai képességeink rendelkezésével és fejlesztésével, pszichikus közreműködéssel szintén eljuthatunk a pneumaig, amint pl. a jóga tanítja. Hogyan jelenik meg ez a magyar nyelvi hagyományban?

Nem-testi, magasabb rendű „részünket” kezdettől fogva **léleknek** neveztük, amint arra a Lé/Lehel név is utal. A lélek morfológiai rokonsága a lehetlennel éppúgy kétségtelen, mint az összes ősi elnevezések esetében (atman, ruah, pneuma, spiritus), ami az anyag-

talán, belső életem legjobb képi megfogalmazása. Másrészt nem csupán üres hasonlatról van szó, hanem szavunk annak a belső útnak a kezdetét is megmutatja, ahonnan fizikai, majd szellemi aspiráció révén (tehát légzéssel és törekvéssel) meditatív eljuthatunk végső, anyagtalan önmagunkhoz. Ezen a gyakorlati, belső úton elkerülhető a spekuláció csapdája, de nem kerülhető meg az a „szervünk”, mely magunkon belülről segít, és amelyet a nyelv **szívnek** nevez.

Ma ez a szó konkrétan vérkeringésünk motorját jelenti, testünk működésének legfőbb feltételét, és csak másodszorban érzelmeink jelképes helyét. Anyagias korunkban is fennmaradt azonban számos nyelvi kifejezés, mely szinte kizárólag pszichénk működésével hozza összafüggésbe a szívet. Így, a lélekkel való bizonyos átfedéseken túl, úgy tűnik, hogy a psziché szó eredeti magyar megfelelője éppen a szív volt, természetesen minden pszichofizikai és pszichopneumatológiai vonatkozásával együtt.

Ismét emlékeztetni szeretnék azonban a szokásos *nyelvromlásra*, a fogalmak elhomályosulására s összemosódására, melyek mögött a pszichikus tapasztalat elszegényedése áll. Sok esetben a belső eldurvulás és érzéketlenség miatt kívánták/próbálták a szívvel kapcsolatos kifejezéseket megerősíteni a lélekkel is, és így hangsúlyozni a jelenség nem-fizikai jellegét. Amit pl. szívvel-lélekkel teszünk, azt teljes odaadással végezzük, abban érdekek nem játszanak szerepet. Aki csupán szív/lélek, az tele van érzéssel, jóssággal és jószándékkal. Ha szívére-lelkére vesz valamit, akkor túl érzékenyen fogja föl, és esetleg fölöslegesen sérődik meg. Aki könnyít a szívén/lelkén vagy kitárja szívét/lelkét, az elmondja titkos bánatát, aggályát vagy megosztja örömét, hogy ne nyomja szívét/lelkét. Ha sikerül valakinek a szívébe/lelkébe látnunk, azt vagy szeretni fogjuk szívből/lelkéből, vagy kiábrándulunk belőle, mert magatartásának az indítékait ismertük meg. Egy tragikus esemény a szívébe/lelkébe markol az együttérzőnek, egy-egy súlyos kijelentés pedig sorsdöntően szívébe/lelkébe vésődhet valakinek.

Ez utóbbi esetben azonban túlhajtott a nyelvi analógia, mert a kemény szív mellé nem asszociálunk kemény lelket. A szomorú/fájó szív meg is törhet, ha pl. hiába tesszük ki szívünket/lelkünket valakiért. A „megtört lélek” azonban temetői szóvirágnak hat, bár már a Bibliában töredelmes lélek lett a töredelmes szívből. Inkább a lelkünket öntjük ki bánatunkban, mint a szívünket, jóllehet az analógia kicsit más értelmet kapott, mert a szívre gyakran úgy gondolunk, mint egy edényre: tele van a szívünk érzéssel, vagy éppen üres a csalódástól. **Különbség** van a között

is, hogy fáj a szívem, vagy fáj a lelkem valami miatt, mivel az utóbbi súlyosabb, megrendítőbb. Akinek nincs szíve valamit megtenni, azt talán csak az érzékenysége tartja vissza, de ha valakit nem visz rá a lélek, azt komolyabb belső gátlás bénítja. Ugyanígy kevesebbnek tűnik, ha beleadom a szívemet valamibe, mintha beleadnám a lelkem is. Lehet szívhez szólan beszélni, és valakit egy időre meghatni, de mélyebb hatást érünk el, ha a másikkal a lelkére beszélünk, és a lelkiismeretét keltjük föl. A fontos dolgokat is ezért a lelkére kötjük valakinek, és nem a szívére. Akinek nincs szíve (szívtelen), abból hiányzik a belátás, a megértés, de akinek nincs lelke (lélektelen), attól minden gonoszság kitelik. Lélek nélkül embertelen lesz, gép, vagy sokkal rosszabb és kiszámíthatatlanabb az állatnál. A lényegét veszélyeztetni, aki lelkében kárt vall.

Romantikus, érzelmes korokban a szív a leggyöngédebb és legnemesebb érzésekkel párosult. Valakit a szívünkbe zárn, vagy magunkat másnak a szívébe lopni szeretetet, illetve magunk megszeretettetését jelenti. Akinek elnyerték a szívét, az szerelemre lobban, és így két szív egymásra talál. Szívünk hölgye, ha kicsit ironikusan is talán, de még ma is szívügyünk. És még rá gondolni is szívbeli öröm, hiszen egykor a szívünkhöz nőtt, hacsak nem vetettük ki sértődötten a szívünkéből. A szív továbbá bátorságot, egyenességet is jelent azoknál, akiknek helyén van a szíve, és szívből, azaz őszintén beszélnek: ami a szívükön, az a szájukon. Ha ebben kételkednénk, még a szívükre is tehetik a kezüket, hogy esküszérű mozdulattal bizonyítsák őszinteségüket. Ha viszont valaki bátorságot akar meríteni, az húzhat egyet a szív-erősítőnek nevezett pálinkából. Egész pszichénkre utal a figyelmeztetés: szívet cseréljen, aki hazát cserél — hiszen meg kell változnia idegenben, ha boldogulni akar. *Jellemet* fejeznek ki az ilyen összetételek: oroszlán-, nyúl- vagy galambszívű, jószívű, kőszívű, nemes vagy gyöngye szívű. Ismét lehetséges átfedés e tekintetben, pl. a rókalélekű, jólelkű, nemes lelkű ugyan ezen a szinten van. Más vonatkozásban azonban többet mond a nagylelkű, lánglelkű, férfias és rokon lelkű, mint ha csak szívbeli tulajdonságokról lenne szó.

Az eddigiek alapján érdemes megfigyelni, hogy a szív **pozitívabb** minősítést kap, a lélek viszont **gazdagabb** tartalmú, mert pl. a gonosz-, a művész- vagy a (rab)szolgalelkűnek nincs szívbeli párja. Elgondolkodtató, hogy a szív döntően érzelmi, pszichofizikai működésünkre utal, kevéssé az akaratra, és mintha semmi köze sem lenne az értelemhez. Elveszték volna az erre vonatkozó kifejezések, vagy ennyire nem függ össze a szív és az ész? Inkább

arról lehet szó, hogy az elvont ráció túlértékelése modern jelenség, és a régiek szerint főleg érzelmi hozzáállásunk, valamint lelki magatartásunk egésze határozza meg akaratit és érzelmi tevékenységünket. Amit a szívünk sug, azt gondoljuk, mondjuk és tesszük a legszívesebben. Ez az **intuitív** gondolkodás pedig sokkal többre képes logikánk araszolásánál, illetve csak lenne képes, ha legalább annyit gyakorolnánk, mint az utóbbit. Ez ismét a introverzió szükségességét hangsúlyozza.

Az ősi *pre-racionális* gondolkodás hatalmas példatára a Biblia. Ennek a szóhasználatában még nem válik el a szív és az ész: „Isten adott bölcsességet Salamonnak, igen nagy értelmet és mély szívet” (1Kor 4,29). Természetesen jóval szorosabb a szív kapcsolata a lélekkel, mintha erkölcsi, pszichofizikai előfeltétele lenne a lélek megérzésének: „Tiszta szívet teremts bennem, Istenem, és az igaz/erős lelket újítsd meg bensőmben” (Zsolt 51,12).

Minden a lélek

Ezzel a címmel jelent meg 1940-ben Völgyesi professzor könyve, a *trializmus/trichotómia* újrafelfedezésének út-törő műve. Az ember fizikai, szellemi és lelki kölcsönhatásait bemutatva azonban ő is azt a meglepetéstől terminológiát használja, mint minden pszichológus, vagyis a psziché a lélek, és az e fölöttit nevezi szellemnek. Aki viszont összhangban akar maradni a nyelvi tradícióval, az a pszichikus átfedések ellenére is kitart az anyagtalan lélek mellett. Amiből persze az következik, hogy anyagi pszichikus működésünket akkor is kénytelen szelleminek hívni, ha egyes esetekben szokatlannul hangzik. Így azonban egyértelművé válnak a dolgok, mert a hagyományos szív szó pszichológiai terminusként már használhatatlanná vált, a tudat pedig csak része pszichénknak.

Nyelvi kifejezéseink közül nem sok szól magáról az **anyagtalan lélekről**, inkább csak a pozitív lelkiállapotok vonatkoznak rá: a lelki nyugalom, a lelki egyensúly, továbbá a lelki derű, mely nem tör ki nevetésben, azután a lelki boldogság, mely rossz házasságban és anyagi szerencsétlenségben is megmaradhat. Sőt, éppen kritikus helyzetekben mutatkozik meg valakinek a lelki nagysága: lelkierejét semmi sem rendíti meg, lélekjelenlétét sohasem veszíti el. A lelki rokonság fontosabb minden vér szerinti kapcsolatnál, mert a rokonlelkűek egyező lelki életet élnek. Gazdag lelki világukhoz képest sívárnak tűnik az önmagából kifordult világias lelkület. Papi, szerzetesi körökben ilyen vagy olyan lelkiséget különböztetnek meg, többnyire dicsőítő hangszínnel. Költői és emelkedett lelkék értékelik azt, ami lélekűdítő vagy lelki vigaszt nyújtó, de kerülnek mindent, ami léleklő vagy lélekmérgező.

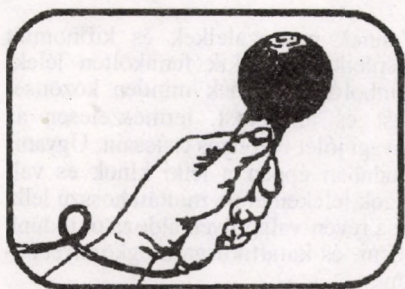
Vannak mimózelek és kifinomult széplelek is, akik fennköltlen lélekrombolóknak ítélnék minden közönségest és anyagiast, természetesen az anyagi jólét bizonyos csúcsain. Ugyanis általában éppen a lelki kínok és válságok lélekemelő, miután hosszú lelki tusa révén valamilyen áldozatot tudnak hozni, és kataritikusan megkönnyebbülnek.

A lelki harc azonban jellegzetesen *pszichopneumatikus jellegű*, ez az ára annak, hogy valaki igazi lelki békéhez és teljes belső felszabaduláshoz jusson. Minden külső körülménytől függetlenül ezután ő tud lelket önteni, nehezebb esetekben lelket verni a csüggedőkbe. Lelkesíteni csak az képes, aki maga is lelkes. Gyakran nem érti, hogy a legtöbb ember miért olyan közömbös és érzéketlen, amikor lelkesedésre is lehetne oka. Kibeszélni is kész a lelkét, csak hogy meggyőzzön valakit arról, érdemes újramelegedni, de másképpen. Ha lelketlen aljasságokat lát, azt kérdezi magától: hogy volt lelkük ilyet tenni? Ha pedig belefárad lelke háborgásába, talán vállat von: a lelkük rajta. Az ő lelkükön szárad (mintha egy lepel lenne a lélek), csak éppen nagyon sok ember lelke látja kárát.

Nem könnyű tartani a lelket kétségbeesett, pánikba került környezetben, vagy amikor lélekszakadva (ismét a lepel asszociáció) menekül valaki a veszély elől. De a jó orvos nem adhatja föl, amíg valakiben még pislákol a lélek. Akibe viszont már csak hálai jár, vagyis egyre ritkábban tér magához, az hamarosan meghal. Kilehelte lelkét, egyházas kifejezéssel: visszaadja lelkét a Teremtőjének. (Ki is adja vissza? A haldokló test? Nem, a testet eltető én, a psziché különböztethető meg ez esetben az anyagtalan, Istenhez tartozó pneumától.) A faluban ilyenkor meghúzzák a lélekharangot, majd elvégzik minden szükséges szertartást, nehogy hazajárjon a lélek, és ártalmára legyen az itt maradtaknak.

Végigkísértük nyelvi kifejezésekkel az ember életútját, hogy lássuk azokat a lehetőségeket, melyek saját magunk fölfedezésében segíthetnek. Ha sikerül összeszednünk az introverzióhoz szükséges ösztönzéseket, és belső hiányérzetünk nagyobb lesz külső kötelékek-nél, akkor rászánhatjuk magunkat életünk legnagyobb kalandjára. Szellemi függetlenségünk növekedése nemcsak környezetünk meghatározó erejét fogja csökkenteni, hanem a rohanó idő is lelassul, és alárendelődik a lélek **időtlen** élményének. Ősi hagyományokra támaszkodva nincs mitől tartanunk, hiszen hazatalálunk, legtermészetesebb állapotunkba jutunk, mely másoknak és az egész világnak is csak a javára lehet.

Interjúk Grácból

A Gráci Ökumenikus Találkozón 1997-ben volt egy meghitt zugocska, ahol (a Kairos Europa „A szolidaritás és ellenállás lelkisége” nevű munkacsoportjával) személyes „élettörténeteket” gyűjtöttünk. Az alábbi három kérdésre vártuk a választ: — Hol tapasztalsz békességet életedben?

— Hol van kiengesztelatlenség életedben?

— Mi adja a reményt és az erőt a további küzdelemhez?

A kérdésekhez nem ragaszkodtunk szigorúan, ki-ki ezek kapcsán mesélt arról, amit fontosnak tartott.

Attila (Szerbia)

Hatszor szöktem meg a behívóparancs elől. Hetedszerre elfogtak és iszonyúan elverték. A rendőrök megígérték, hogy csak néhány napos hadgyakorlatra kell bevonulnom. Akkor ezt gondoltam: feleségem van és három gyerekem, nem hagyom magam halálra verni, s igent mondtam. Egy héten belül a fronton találtam magam és falvakat kellett lőnünk.

Messziről is szörnyű volt, de amikor közeledvén halott gyerekeket láttam az utcán, valóban elviselhetetlenné vált. Ezekben a napokban legalább 10 évet öregedtem.

Három hónap múlva engedtek haza és a törvények szerint többé nem hívhattak be katonának. Mégis úgy döntöttem, hogy a lelkiismereti megtagadók élére állok. Nem akartam, hogy a barátaimat is ugyanúgy becsapják és olyan iszonyatot keljen átélniük, mint nekem.

Csodálatos volt, ahogy eljutottunk a félelemtől a közös cselekvésig!

Falvainkban, ahol a lakosság 70–95 százaléka magyar, először az asszonyok, majd a férfiak is összefogtak, és együttesen nemet mondtak a háborúra. Elégettük a behívókat, és hosszú heteken át együtt voltunk egy klubban, amit páncélosokkal vettek körül.

Bármely percben megérkezhetett volna a tűzparancs, mi mégis megmenekültünk!

Még a szerb hadsereg sem vehette magára ártatlan civil emberek halomra gyilkolását, főleg a nyugati sajtó szeme láttára.

A háború alatt 9 faluban 32 000 ember életét könnyítették meg Vox Humana nevű humanitárius szervezetünk révén. A nyugdíj havi 2 márkának megfelelő összeg volt, így az emberek még a gyógyszereiket sem tudták megvenni. Ez sokuknak az életébe kerülhetett volna. Magyarország és nyugati karitatív szervezetek segítségével rengeteg élelmiszert, ruhát, csecsemőholmit, fűtésre való pénzt és minde nélkülött gyógyszert tudtunk kiosztani. Nem kíméltük az erőnket — de nagyszerű volt, hogy ezekben a sötét időkben valami kis örömet tudtunk szerezni és mosolyt csalhattunk az emberek arcára.

Kiengesztelatlenséget élek meg a szerb állam és magunk között. Naponta meg kell küzdenünk identitásunkért (iskola, nyelv, újság stb.). Falvainkba egyre több horvátot és szerbet telepítenek be. Sosem nemzetekben, hanem egyes emberekben gondolkodom, így igen nagy együttérzéssel viseltetek ezen menekültek iránt, akik mindenüket elvesztették és jelenleg például tomatermekben laknak. Segíték rajtuk, ahol csak tudok. Körülbelül 100 000 ember, főleg értelmiségiek menekültek el a Vajdaságból. Rengeteg nagy gyárat bezártak, így hatalmas a munkanélküliség.

Azt remélem, hogy sokáig ez így nem mehet! Hiszen olyan nagyon vágyunk mindannyian a békés, félelemmentes életre! Mindenhol, minden nemzetben élnek csodálatos emberek. Ezek az emberek szeretetükkel, segítőkészségükkel lassan le fogják győzni az értelmetlenséget, erőszakot, reménytelenséget. Ebben hiszek!

Norbert (Németország)

Jelenleg katolikus papként dolgozom, egyrészt egy plébánián, másrészt a Misereor nevű szervezetnél. Ez utóbbi feladata kettős: igazságosságért és kiengesztölődésért dolgozó önszerveződő csoportok támogatása a 3. világban, valamint munkálkodás a gazdag Németország és a szegény sorban tartott Dél közti szakadék áthidalásán.

Azzal a gondolattal léptem be az egyházi szolgálataiba, hogy az Úr, akiben én hiszek, sosem megy vadászatra, mindig az üldözöttek oldalán van. 1970-ben ezeket a szavakat az antiszemitizmusra vonatkoztattam, amelyben az egyház bűne is óriási volt. Csak később lett számomra világos, hogy a 3. világ mai áldozattörténelme is ehhez tartozik. Akaratlanul is a tettesek oldalán voltam, ezért elhatároztam, hogy aktívan fogok dolgozni a kiengesztölődésért.

De először önmagamban kellett a kiengesztelatlenséget, sőt a bosszúérzést feldolgoznom, amely a katolikus egyház uralomtörténetét látva eltöltött. Megtanultam a saját anyékkal kiengesztelődve élni. Minél inkább barátja tudtam lenni önmagamnak, annál inkább voltam képes mások barátjává válni.

Ezen belső munka után képes voltam elválasztani az evangélium üzenetét az egyházi uralomtörténelemtől. Azóta úgy találok, a papnak nem az a dolga, hogy a mai kiengesztelődetlen világra egy kis vaníliaszószot öntsön, hanem, hogy személyes megszabadulását megélje és továbbadja. Ehhez természetesen politikai és gazdasági változások is hozzátartoznak, valamint az, hogy az igazság — amely teljességében minden ember szolgálatára van — tovább már ne legyen elrejtendő.

Hat évig éltem a kecsua indiánok között Peruban és általuk tértem meg. Jön hozzám például Juan, aki 35 éves, 5 éve tanult meg olvasni, és autógumikból kivágott szandáljában hét órát kell gyalogolnia, hogy találkozhasson velem. Elmeséli, hogy mit gondolt, amikor Eva teremtésének

történetét olvasta: „Ha megverem a feleségemet, akkor magamat is ütöm. S ha én őt és magamat ütöm, akkor Istent verem, mivel mi Isten képmásai vagyunk.” Ezt mély személyes felszabadulás követte: az ünnepeken sosem szabad sokat innia, nehogy erőszakossá váljék.

Tőlük tanultam meg, hogy minden teremtmény összetartozik. Ha engedem, hogy egy testvéremet — mindegy, hogy a világ melyik pontján — bántsák, akkor az én lelkemet is bántják. A kecsuák élete — hogy 500 év elnyomás után még mindig tudnak nevetni, ünnepelni és újrakezdeni — azt jelenti, hogy az élet erősebb, mint a halál. Makacsok, s bár nem akarnak sikertörténelmet, de megteszik azokat a kis dolgokat, amelyeket a pillanat szükségessé tesz, hogy majd gyermekeiknek is legyen módjuk megtenni az ő dolgukat. Ahogy Martin Buber összefoglalta: nem tőled függ, de rajtad is fordul, hogy Isten Országáa elérkezik-e.

Feudális, elidegenedett egyházban élünk, de már látom az összeomlás jeleit. Az emberek nem akarnak olyan szervezetet életben tartani, amely kizárólag önmaga körül forog. Az utolsó 30–40 évben óriási szellemi erő halmozódott fel. Kicsi, láthatatlan hernyók vagyunk a fában, amelyek segítenek abban, hogy egy bűnös struktúra összeomoljon. Összel és télen az ember nem látja azt a hatalmas munkát, amely a föld alatt végbemegy, de aztán eljön a tavasz és minden kivrágzik. Van megújulás!

Péter (Magyarország)

Nyitott, szeretetteljes, rugalmas katolikus családban nőttem fel. Az egyházi gimnázium elvégzése után teljes erőmmel az ifjúsági munkába vettem magam. Lelkigyakorlatokat, ifjúsági vezetőképzőket, táborokat vezettem. Számomra két nagy „O” volt az életben: a feleségem és az egyház. Az utóbbi két évben azonban az egyházhoz fűződő kapcsolatom teljesen összekeverődött. Most úgy látom, hogy a katolikus egyház zsákutca. Arra döbbsenem rá, hogy az egyház nem felnőtt, kreatív embereknek való.

Az egyház olyan Isten-képet közvetít, pl. a szentség-kiszolgáltatásban, amelyben a résztvevő teljesen passzív marad. Ezzel szemben egy felnőtt ember minden fontos kapcsolatában teljes aktivitással adja önmagát.

Társadalmunkban demokratikus változásokat élünk át: nők jogai, választójog stb. Ezeket mind helyesli az egyház, csak nehogy önmagára is vonatkoztatni kelljen. Lelki-ságom abból adódik, hogy nem tudok fiatalokat és felnőtteket lelkesen hívni egy ilyen egyházba.

S akkor itt van még a katolikus egyház kizárólagosságra törekvése. En úgy vélem, hogy az csak egy kis szeletke, amit a katolikus egyház Istentől tud. Isten kertjét úgy képzelem el, mint egy kört sok bejárattal — ezek a különböző vallások. Keresztényeken kívül vannak zsidó, muszlim, hindu stb. barátaim, s tudom, hogy hitük által ugyanazokhoz az értékekhez jutnak, mint én. Úgy látom, a vallások vezetői saját kapujuk előtt topognak és félnek azt elhagyni. Még sosem jártak a kertben, és azt sem tudják, hogy más bejáratok is vannak.

Tudom, hogy a különböző vallásokban rengetegen küzdenek az enyémhez hasonló problémákkal.

Hogy mit hoz a jövő? Szeretnék most egy év „diétát” tartani, messze mindenféle egyháztól, mindent távolról, felülről megfigyelni, hogy majd választani tudjak. Minden vallás körül egy átokgyűrűt érzek, amely nem engedi el a tagjait. Úgy érzem, én áttörtem ezt a gyűrűt.

Eletem folyamán még rengeteg energiát szeretnék Isten dolgaiba fektetni, de csak olyan helyen, ahol az egész struktúrát is magamén érzem.

Marike (Hollandia)

En itt Grácbán bizony kiengesztelődötlen vagyok. Úgy vélem, összekeverjük a kiengesztelődést a misszióval. Minden előadáson és munkacsoportban azt érzem, hogy nem a meghívott vallásokkal dialogizálunk, hanem róluk beszélünk. Végig az a benyomása az embernek, hogy a kereszténység a legmagasabb rendű vallás. Azt hisszük, hogy mindent mi tudunk a legjobban. Ez szörnyű arrogancia. Úgy vélem, hogy a dialógusnak egymás megismerésével kellene kezdődnie. El kellene fogadnunk azt, hogy más vallások középpontjában is Isten szeretete áll.

Sajnos magamban is észreveszek olyan érzelmeket, amelyek az én egyházi utamból adódnak és amelyeket pl. az ortodoxiára vetítek ki. Azt mondjuk: rövidlátók, autoritariusok, férfi-központúak. A kiengesztelődéshez önmagunk jobb ismerete is hozzátartozik, és az a készség, hogy

saját kapott sebeinket feldolgozzuk. Nekem az imádság és a meditáció segít sokat abban, hogy saját korlátaimat felismerjem és kivetítéseimet leépítem.

Hogy egy nő kezét csókol egy férfinak? Hogy köteles kendőt hordani? Hogy elnyomottak a nők? Ilyenkor megint a mi értékeinket és szokásainkat vesszük alapul. Itt Nyugat-Európában a világ közepének tartjuk magunkat demokráciáinkkal, szabadságunkkal, individualizmusunkkal. S nem tudunk kiengesztelődni, csak ha mi állunk az első helyen. Csak azt ne felejtjük el, hogy mennyire elnyomtunk már kultúrákat, vallásokat, embereket. És a katolikus egyház történelme is ilyen. Tudom, hogy ezt joggal hánytorgatják fel nekem is.

Szeretnék elmesélni egy történetet. A háború alatt születtem menekülniük kellett újszülött kistestvéremmel együtt. Olyan házból voltak elszállásolva, ahol német katonák is tartózkodtak. Egyik este ájtott az egyik katona, s megkérdezte édesanyámat, hogy megnézhetné-e a kisbabát. Ugyanis néhány nappal azelőtt ő is apa lett, de saját gyermekét még nem láthatta. Édesanyám szemébe még most is könny szökik, ha erre a nyomor és háború közepén létrejövő kiengesztelődésre gondol.

Ki kell engesztelődnünk saját sebeinkkel, és jól is kell rájuk emlékeznünk, különben újra megismétlődhetnek. Csakúgy mint most, amikor Nyugat-Európa elutasítja a menekülteket.

Marlis (Svájc)

Az úgynevezett gazdag Svájc-ból való vagyok, de azok közé tartozom, akik ebből a gazdagságból soha semmit sem élveztek.

Emlékszem gyerekkoromra. Sosem volt pénzünk tejre. Édesanyám nappal a kertünkben dolgozott, éjjel külföldi munkát vállalt. Mégsem jutottunk semmire. Édesanyám egészsége hamarosan összeropant és 46 éves korában meghalt. Édesapám hat gyerekkel egyedül maradt. Akkor azt mondta az egyházi előjáró édesapámnak, hogy én már elég nagy vagyok ahhoz, hogy ellássam magamat. 13 éves voltam. Egy szállodába kerültem tányérmosónak. Reggel 6-tól este 10-ig megállás nélkül a mosogató mellett álltam. Nagy álmom az volt, hogy gyerekápolónő legyek. Ez persze lehetetlen volt, hiszen semmilyen képzettségem sem volt. A legfontosabb időt, amikor mások tanultak, én mosogatással töltöttem.

Később férjhez mentem. Házasságunk az anyagi gondokból tönkrement. Így történt a második házasságommal is. Egyedül maradtam három gyerekkel, pénz nélkül. A családi történet újra megismétlődött.

Tisztázni kellett, hogy az állami szociális szolgálat támogat-e minket és ez bizony sokáig tartott. A gyerekeim pedig éhesek voltak.

Ekkor elmentem az egyházi szeretetszolgálat-hoz. Ott azt mondták nekem: először biztosítsam a gyerekeknek a megfelelő körülményeket. Nagyon elkeseredtem, s azt válaszoltam: jó, akkor majd a körülményeket adom a gyerekeknek enni.

Ezután egy közeli szállodába mentem, és megkérdeztem, hogy ebéd után elhozhatnám-e a maradékokat. Ezen éltünk fél évig.

Visszagondolva úgy vélem, az anyagi szükség szörnyű volt, de még rosszabb volt, hogy alacsonyabbrendűnek tekintettek. Egy olyan gazdag országban, mint Svájc, a szegénység szégyennek számít. Az emberek azt gondolják: aki szegény, az csak maga tehet róla. Az egyik gondozó egyszer ki is mondta: aki szegény, az buta. Szegény embereként mindenhol kirekesztődünk, a társadalom peremére szorulunk.

De az életem nemcsak lenyomott, hanem megtanított felállni is. Amikor a legelkeseredettebb voltam, találkoztam a Negyedik Világ mozgalommal. Ott éltem át először, hogy emberszámba vesznek. Más szegényekkel való közösségben tapasztaltam meg, hogy sokan vagyunk, s van, akinek még nehezebb a sorsa, mint az enyém. Bátorságot és erőt ad ahhoz, hogy közösen próbáljunk meg tenni valamit. Felfedeztem, hogy saját hangom van, és hogy ki tudom fejezni a gondolataimat. Így aztán hosszú idő után újra megtaláltam az önbizalmamat.

Számomra most az a legfontosabb, hogy a még szegényebbekért küzdjek.

Az én történetem sok más ember története is. Szeretnék szócsove lenni mindazoknak, akiknek már nincs erejük szólni.

Köszegi Tamásné

BIBLIA

A júniusi elmélkedéseket
Galla Gábor darnózselyi plébá-
nos, a júliusiakat Turiák Ildikó
készítette.

Június 6. — Évközi 10. vasárnap — Mt 9, 9–13 —

A Jézust követő vámos

Lévi-Máténak, a vámosnak a meghívásáról az első három evangélium, az ún. szinoptikusok emlékeznek meg. Az evangélium lapjairól ismerős számunkra egy másik vámos története is, ő Zakeus, a fővámos (Lk 19,2–10). A két vámos történetét összehasonlítva próbáljuk meg a mai evangélium tanításának lényegét kihámozni. Az összehasonlítás alapja az a tény lehet, hogy mindketten találkoztak Jézussal.

Lévi-Máté esetében egyik leírás sem említi, hogy ő előzőleg valami különleges érdeklődést tanúsított volna Jézus iránt. Zakeust ellenben nagyon is érdekelte Jézus személye. Azért, hogy láthassa, még fára

mászni is hajlandó volt. Nem sokat törődött az emberek gunyoros tekintetével.

Azután mindketten lakomát rendeztek Jézus tiszteletére. Nyilván mindkét helyen hasonozó barátai ülték körül az asztalt. Ebben a helyzetben is másként viselkedett a két vámos. Zakeus lelkesen nagy összeget ajánlott fel a szegényeknek és kártérítést ígért az általa becsapottaknak. Lévi-Máté esetében nem hallunk ilyesmiről.

Úgy tűnhet az eddig elmondottakból, hogy kettőjük közül Zakeusra volt nagyobb hatással Jézus. Ez azonban csak a felszín. Hogy mire volt nagyobb hatással, azt a későbbiekben látjuk, abban, ami ezután következett. Lévi-Máté, amikor felállt a vámosasztaltól, akkor véglegesen felállt on-

Június 13. — Évközi 11. vasárnap — Mt 9,36–10,8 — Ma mennyi az aratnivaló?

Jézus arra buzdít a mai evangélium tanításában, hogy kérjük az aratás urát, küldjön munkásokat aratásába, mert az aratnivaló sok, a munkás pedig kevés. Azon gondolkodtam el, érvényes-e ma is Jézusnak ez a megállapítása? Másképpen fogalmazva, ma mennyi az igény az evangélium befogadására?

A kérdésre nem teoretikus választ akarok adni, hanem a magam lelkipásztori tapasztalatai alapján szeretnék egy-két gondolatot elmondani. Hittanóra a 8. osztályban. Téma az alkohol, a cigaretta, a kábítószeres káros hatásai. Felteszem a kérdést, vajon az emberek — és egyre több fiatal is közöttük — miért fogyasztják a drogokat? Tömör válasz a hátsó padból az egyik fiútól: „Mert jól!”

Más. Ifjúsági hittan. Azon a délutánon arról beszélgettünk a fiatalokkal, hogy mi érdekli a környezetükben élő többi fiatal?

Főleg középiskolás és egyetemre járó fiatalokról van szó. Az egyik egyetemista lány elmondja, hogy náluk az egyetemen az évfolyamtársai nappal az előadásokat látogatják, éjjel pedig „buliznak.” Persze az alkohol, a „füves” cigaretta ott természetes dolog. Aki nem ezt az életstílust követi, azt a többiek kinézik maguk közül. Aztán önkritikusan azért annyit hozzátessz, hogy bizony sokat züllött ő is az elmúlt félévben.

Gondolom, a példák sorát mindenki folytatni tudná a maga területén. Különösen akkor, ha izgat minket az evangélium továbbadásának szent ügye. Azonban ennyi példából is nyilvánvaló, hogy jogos a bevezetőben feltett kérdés, valóban van-e ma is aratnivaló. Mennyire érdekli az örömhír azt a fiatal, akinek értékrendjében előkelő helyen áll az

őnpusztító züllés, aki csupán a drogok pillanatnyi feszültségoldó hatásában hisz?

Azon sem csodálkozom, hogy ilyen környezetben az aratásba küldött tanítvány nem tud mit learatni. Ha mégis neki akar fogni munkájának, akkor bizny az alapoknál kell kezdenie. Meg kell próbálnia — bármennyire kilátástalannak tűnik is — felebarátját arra rádöbenteni, hogy az őnpusztító züllés csak tönkre tesz, és ez akkor is igaz, ha százan ordítják az ellenkezőjét.

Az aratás nehéz munkáját ma ilyen alapvető problémák meglátásával és ezek megoldásával kell kezdeni, mert különben esélyünk sincs arra, hogy célt érjünk.

Az evangéliumot hirdető tanítvány pedig buzgón kérje az aratás urát, hogy áldja meg erőfeszítéseit, és adjon erőt neki az aratáshoz.

Június 20. — Évközi 12. vasárnap — Mt 10,26–33 — Bizalom a Mennyei Atya iránt

A mai evangéliumi szakasz felületes elolvasása után úgy tűnhet, hogy Jézus istenfélelemre, pontosabban az Istentől való félelemre buzdít. Azt mondja ugyanis: „...inkább attól féljétek, aki a lelket meg a testet is pokolra taszithatja” (Mt 10,28). Azonban egészen biztos, hogy nem félelem-vallásosságot akar bennünk kialakítani a mi Urunk. Pedig visszaemlékezve morálteológiai tanulmányaimra, a morális elfogadja azt a vallásosságot is, amely a kárhózzától való félelemtől indítva igyekszik elkerülni a bűnös életet. Erről a vallásosságról azonban megállapíthatjuk, hogy nagyon messze van a jézusi mércétől. Hiszen Jézus a következő sorokban éppen a félelem legyőzésére buzdít. Ez a félelem annak arányában szűnik meg bennünk, ahogyan növekszik a bizalmunk az Atya iránt. Erre a feltétlen bizalomra szólít fel minket Jézus mai üzenete.

Mit jelent ez a feltétlen bizalom? A híres dán egzisztencialista filozófus, Kierkegaard erről a feltétlen bizalomról egy hasonlatot mond: a hit tulajdonképpen sötétbe ugrás. Az, amikor az ember nem látja a jövőt, vagy nem tudja kiszámítani, hogy mi vár rá, de mégis hisz Jézus szavának, és elindul, mert bízalma nagyobb az ismeretlentől való félelemnél. Hisz abban, hogy a mennyei Atya óvó keze meg fogja őt védeni. Hisz abban, hogy rá is érvényes Jézus ígérete: „Nektek minden szál hajatok számon van tartva” (Mt 10,30).

Nem lennénk hűségesek Jézus tanításához, ha csak a bizalomról beszélünk, ill. megmaradnánk a spirituális síkon. Maga Jézus is összefüggésbe hozza a mennyei Atyába vetett bizalmat és az önmagáról szóló tanúságtételt. Jézus mai üzenetének összefüggéseit így foglalnám össze: félel-

met legyőző bizalom és bizalomból fakadó tanúságtétel. Mindezt nem egy lakatlan szigeten kell megélni, hanem a mindennapokban, emberek között. Adott esetben elengedhetetlen a környezetben is.

A tanúságtétel fontosságát a zsinat utáni teológia is hangsúlyozza. De sokszor úgy érzem, csak szlogenként használja a tanúságtétel kifejezést pap és hívő egyaránt. Nincs mögötte igazi erő, hatékony tanuskodás. Nagyon sokan elfelejtik, hogy a tanúságtétel során valamit az életünkben is meg kell mutatni. Valamit, amit tanuskodásunk igazolásaként tudunk felmutatni. Azután az is probléma, ha a tanuskodást kényszerként éljük meg. Bizony ennek sincs sok hatása. Ekkor azon kell elgondolkodnom, vajon mekkora a bizalmam a mennyei Atyában?

Június 27. — Évközi 13. vasárnap — Mt 10,37–42 — Hogyan válhatunk valóban Jézus-követőkké?

Ebben az evangéliumi szakaszban két gondolatot állít elénk Jézus. Az egyik kérdés formájában így hangzik: Hogyan válhatunk valóban Jézus-követőkké, ill. hogyan válhat méltóvá az életünk Jézuséhoz? A másik gondolat pedig a próféta és az igaz ember befogadásának fontossága.

Nem könnyű a mai hedonista és önző életszemlélettől átitatott embernek Jézus szeretetének fontosságáról és a kereszt felvételéről beszélni. Az igazi emberség vállalása megköveteli, hogy ne önmagunk körül forogjunk, hanem valamilyen feladatra, vagy személyre, személyekre irányuljunk. Az evangélium síkján ez a gondolat úgy fogalmazódik meg, hogy élettemmel Jézus-hoz kell méltóvá válnom. Ezt a feladatot vagy pontosabban életcél két, egymással szoros kapcsolatban álló módon valósíthatom meg. Életemben Jézust teszem az első helyre, és a kereszt fölvetelével tudatosan

követem Őt. A legtöbb embernek az a problémája ezzel a jézusi követelménnyel, hogy úgy érzi, Jézus emberfeletti követel tőle. Így fogalmaznak: Hogyan tudnánk Őt jobban szeretni, mikor családunk tagjaihoz nagyon erős érzelmi szálak kötnek? Legfeljebb azt tudjuk megvalósítani, hogy ugyanúgy szeretjük Jézust, mint házastársunkat, gyermekeinket, szüleinket.

Azután más oldalról megközelítve a problémát, azt is megkérdézhetjük, valóban ennyire ellentétes-e egymással ez a két fajta szeretet? Kibékíthatatlan ellentét van közöttük?

Úgy gondolom, ez az ellentét ténylegesen fennáll, de nem abban rejlik, amiben sokan gondolják. Sokan ugyanis a szeretetet ösztetvesztik és azonosítják az érzelmeikkel. Amíg érzelmeiket értünk rajta, megvalósíthatatlannak tűnik a jézusi követelmény. Csakhogy az evangéliumi szeretet-fogalom

nem azonos az érzelmeikkel. Amikor Jézus szeretetről beszél, akkor cselekvő szeretetre, tettekben megnyilvánuló szeretetre gondol. Aki valóban szeretni akarja Jézust, az vegye nagyon komolyan a mindenki felé irányuló szeretet-parancsot. Itt bizony lehet, sőt kell is mérlegelni: minden szeretetem csak a családomra irányul-e, vagy szeretetemből jut másoknak is, főleg a rászorulóknak? Minél több jut szeretetemből másoknak is, annál inkább válok méltóvá Jézushoz. Életünk elvesztése szintén ebbe a vonalba tartozik. Jézust követni nem könnyű dolog, különösen akkor, ha Rá figyelek és úgy akarom követni Őt, ahogy Ő kívánja meg. Aki megízlelte a Jézus-követés nagyszerűségét, az a nehezét sem fogja olyan súlyosnak tartani, mert értelmét látja a Jézus nyomában járásnak.

Július 4. — Évközi 14. vasárnap — Mt 11,15–30 —**Csak kicsiknek, elfáradtaknak, teher alatt görnyedőknek...**

Az Atya nem diszkriminál. Nem rejti el mindnyájunk számára fontosnak gondolt üzenetét az emberiség egyik része: a bölcsek és okosak elől. Jézus sem diszkriminál. Hívna Ő mindenkit, nemcsak a fáradtakat, teher alatt görnyedőket. A jó hír mindenkinek szól. Akkor is, ha Jézus szájából hangzanak el a kirekesztő szándék gyanúját felvető mondatok. Kizárólag a keserűség mondatja vele azokat.

Valójában a kirekesztett a bölcsek, az okosak, az élet napos oldalán állók részéről történik diszkrimináció. Nem kell nekik sem ő sem a mondanivalója.

Amíg az ember elhitheteti magát, hogy van más lehetőség is, mint amit Jézus kínál, bolond lesz igát venni magára. Amíg ki nem szalad a talaj a lába alól, addig szinte lehetetlen meghallania a jóhírt, s főleg lehetetlen valóban „jó” hírnek gondolnia azt.

Akár egy világhatalomra fenyegetésének rémét előre vetítő bajlós előjelek sem elegendőek az emberi hallás megjavulásához. Csak ha minden más reményünkben kifogyunk már, akkor és csak akkor tud az agyunkig és szívünkig hatni az üzenet, a hívás. A világnak ezen a térfelén, amelyen mi élünk, ma ismét kevés esélye van Jézusnak. Délibáb lebeg a szemek előtt: jólét, felemelkedés, biztonság. Valószínűleg még azok is ebben reménykednek, akiknek jelenleg csak a parki pad, a szemetesből kotort étel, a kidobott ruha jut. Hát még, aki kettőről nem minusz kettőre, hanem plusz háromra jutott. Igaz, időt, velőt, egészséget emésztő munkával. Sőt annak is nehéz ellenállnia, hogy el ne bolondítsa a délibáb, aki már egyszer meghallotta az üzenetet. S ha el nem is bolondul, a kevés

értő és halló hogyan is bírjon szembe menetelni a délibábot kergető tömeg áradatával.

Ma önmegvalósításról, szabadságról szól az ének. Igát emlegetni több mint botrány, kikacagni való bolondság. S bár a diktatúra sem szabhatta egyformábbra, köthette jobban gúzsba az embert a jelenleg vízcspából is folyó új „örömhírnél”, az emberek boldogan mennek utána.

Nehéz kívül maradni, kikacogott világ-bolondjárnak lenni. Olykor valószínűleg nehezebb is, mint üldözöttnek lenni. Nincs mártír-tudat, csak értelmes teher, elhordozható iga, meg nem csalo reménység.

Az igát fölvenni hajlandó szívében viszont békesség lakik. Nem kell elmenekülnie a csend, az önmagával szemközt maradás elől.

Július 11. — Évközi 15. vasárnap — Mt 13, 1–23 — Talajminőség

Miféle talaj voltam? Miféle talaj vagyok? A mezőgazdasághoz mit sem érő ember is jól tudja, hogy a talajminőség nem állandó. Időjárás, emberi munka, akarat változtathat rajta pozitív és negatív irányban egyaránt. Az emberi lélek minősége sem állandó. Földi életünkben bizonyára nem az. Nem is mindig ugyanaz fenyegeti, nem is mindig ugyanazzal javíthatunk rajta. Biztos csak az, hogy a talajműveléssel folyamatosan foglalkozni kell. Nem új felfedezés, mégis igen gyakran megfigyeljük róla bokros és nem bokros, de számos teendőnk közepette. Akár az is lehet feledékenységünk oka, hogy minden figyelmünket a teremni akarás köti le. Az ok a végeredmény szempontjából mindegy. Egyre kevesebb, vacakabb lesz a termés, s végül akár terméketlen földdé is lehetünk, ha nem foglalkozunk önmagunk, emberségünk, talajunk naprakész gondozásával, művelésével.

Tegnap még bizonyára az üldözés vagy annak veszélye fenyegette leginkább a belénk hullott magot. Ma a világ gondjai, a

csalóka gazdagság jelentik a legnagyobb veszélyt számunkra, ez ellen kell védekezni. Hogyan?

Teremtsünk időt. Az idő pénz. A pénz pedig, ma inkább mint bármikor: bálványisten. Időt szerezni vissza, időt tagadni meg a Mammontól igen nehéz, a szegényedés, a peremre szorulás büntetését magunkra vonzó, főbenjáró bűn. De ennek ellenére, vagy éppen ezért a leghatékonyabb talajművelési módzat a jó mag fejlődése szempontjából.

Teremtsünk időt! Mire is? Önmagunkra, emberi kapcsolatra, családra, barátokozásra, karrieren, szakmai előmenetelen túli szellemi értékek befogadására.

Teremtsünk időt önmagunkra. Testünk, lelkünk, szellemünk, karbantartására. Nem a ma divatos, egyébként méregdrágán fogalmazott test- és lélekápolási módokra gondolok. De nem is csupán az egyébként nem feltétlenül és nem mindenestül zárójelbe teendő hagyományos lelkiéleti keléktárra.

Teremtsünk időt a nem pénz-, hanem időigényes karbantartási módok számára! Csend, kiadós séta szép környezetben, értékes olvasmányok, nem „letudott” ima. Ha nem tesszük, kiszikkadunk. Üresek, és keserűkké válunk. Terhesek leszünk önmagunk számára is.

Teremtsünk időt szeretteink, hozzátartozóink számára! Nyugodt családi együttlésre, beszélgetésre férjünkkel, feleségünkkel, gyermekeinkkel. Igazi ünnepekre. Szerezzünk közös élményeket, emlékeket. Ha nem tesszük, otthonunk jó esetben is egymás számára idegenek közös szállóhelye lesz csupán. Rosszabb esetben börtönné éljük meg.

Teremtsünk időt barátokozásra! Isten Országa a barátságok szövetéből épül. Új és régi barátságokból. Társasági élet még csak van. Az érdek mozgatja. Az érdek nélküli barátság soha nem volt hiánycikk. A barátság kóstoló az Isten Országából. Tapasztalat. Megerősítés. Nélküle elfogy az erő és elsorvad a remény.

Július 18. — Évközi 16. vasárnap — Mt 13,24–43 — Konkolyt gyomlálni nem szabad

Az ember nehezen tanul és könnyen felejt. Nem okul példabeszédből. Nem okul az igazságtalanság és igazságosztás emberiséggel egykorú véres történelméből sem. Vannak új keletű, még inkább új köntösbe bújó téveszmék, és vannak az egész történelemben végig változatlanul megmaradó rögeszmék. Ilyen az a közkeletű tévedés, hogy a konkolyt ki kell tépni, a bűnöst meg kell büntetni. Az igazságosság nevében fellépő igazságosztás nem csupán felmenti, hanem meg is magasztja az erőszakot.

Amikor ezeket a gondolatokat írom, néhány száz kilométerre innen bombák hullanak egy velünk szomszédos országra. A bombázás célja, úgy mondják, megfenyíteni, az albán kisebbség halomra mészárlásának befejezésére kényszeríteni a szerb vezetést. Bombázás a gyengék védelmében.

Ha van eset, amelyen az erőszak anatómiája kristálytisztán tanulmányozható, akkor ez az. A század elején különféle ideológiai köntösében egymásnak feszülő nagyhatalmak győztesei egy szörnyűséges világháború után „rendet csináltak” a világban. A megteremtett rend és béke már akkor méhében hordta a még az előzőnél is szörnyűbb újabb világháborút. S e két rendcsinálás egyik kreációja: Jugoszlávia. Az az ország, ahol immár egy évtizede dúl a polgárháború. Az, ahol az ott élő népek egymás torkának esve gyilkolják, teszik földönfutóvá egymást; és amelyet most pont azok, akik létrehozták, azok bombázzák, remélhetőleg nem a földig.

Az akció fedőneve: a gyengék védelme, háborús bűnök megbüntetése. Valójában valószínűleg erőpróba csupán a fogahullott

oroszlán és az új, jelenlegi egyedüli világ-hatalom között.

Az erőszak erőszakot szül. A konkolyt igen jól tesz, ha tépik. Egyre jobban szaporodik. A konkolyt tépő már maga is konkoly. És mégis, nem javul az emberi vakság, amely meg nem szűnően az erőbe veti bizodalját a szelidség helyett.

Népünk többsége kétséget kizáróan a NATO védőszármái alá kívánt menekülni. Történt mindez egy olyan országban, amely két világháborúban került a vesztes oldalra, és nagyon kemény leckét kapott a győztes igazságosztóktól. Mikor tanulunk már?

Lesz-e ideje Föld-bolygónknak kívánni, amíg a kovász átjárja a téstát, és a szelídek két évezred után is mustármagnyi csapata mustárfává nő.

Július 25. — Évközi 17. vasárnap — Mt 13,44–52 — Kincs és gyöngy

Aki átélte, emlékezik a felfedezés izgalmára és örömeire. Emlékezik az akkori mindent eladni hajlandó elszántságra. Sokunknak több évtizedes, néhányunknak félszázados is ez az élménye.

A sötétnek emlegetett akkori évtizedeket kivételes kegyelmi időként éltük meg. Keresővé, hallóvá, értővé tettek bennünket a történelmi körülmények, amelyek a gazdagság és hatalom reményét is széjjelfoszlatták.

Húsz év után... s még több évtized után mit gondolunk akkori élményünkről, lelkesedésünkről? Kegyelmi időnek tudjuk-e ma is azt az időt? Mit gondolunk ma a kincsről?

Nem tudom, lehet-e az egykori lázban égve élni évtizedeken, egy életen át. Talán nem is kell. Az élménynek le kell ülepednie. Át kell járnia az ember egyéniségét. Nyugodt, biztos erővé kell válnia. Életünk középpontjává, belülről meghatározó csillagává kell lennie.

Ellenállóvá kell tennie a töménytelen külső és belső elre-ménytelenítő hatással szemben. Dacolni képes erővé kell válnia a hétköznapiok mindent szürke robottá örölni akaró darálójával.

Bizonyosan megváltozik, alaposan átalakul. Am számos évtized után, a kezdeti lelkesültség mámorának múltán sem múlik el. Akárcsak az igazít megtaláló, valódi szerelem.

S ha mégsem így történik, vagy nem az igazít, nem valódi kincset találtunk, vagy eltékoztunk a kincset. Akár akaratunk ellenére is.

Nem tagadom, húsz esztendő lelkesedésem megkopott. Messziről világít az akkori, mindent betöltő élmény emléke. Alaposan megváltoztam. S alaposan megváltozott körülöttem a világ. De úgy hiszem ma is, s talán még erősebben, hogy amit találtam az valóban kincs, sőt az egyetlen kincs, az egyetlen, minden értéket magában foglaló, nem talmi érték.

Kezdetben azt hittem, hogy a kincsre rátalálni egyszerű dolog. Ma úgy gondolom, hogy

soha véget nem érő kutatás, utazás. Azt hittem, hogy egyszer s mindenkorra a birtokomba kerülhet. Ma már tudom, hogy ebben az életben végérvényesen és teljesen soha nem birtokolható. Sőt egyáltalán nem is birtokolható. A kincs birtokolja azt, aki találkozza vele, engedi neki, hogy birtokolja őt. Ha engedjük, akkor átjár, átalakít, önmagává változtat, igazi önmagunkká változtat bennünket.

A kincs: a szeretet. Az Ország: a Szeretet. Az Ország bennünk épül, ha épül. Kiben-kiben egyenként. A kincset, az Országot, a szeretetet hordozók pedig egymásra találnak a szeretetben.

Baji Lázár Imre

A bekerítési mozgalmak vége

Golgota Árkádia és Utópia között

A bekerítés végső terepén Káin száműzött utódait létszentségük alapjairól is leválasztják. A nagy szabadpiacon nincs száműzendőbb elem, mint a kiszámítható hatékonyságot fékező empátia, részvét és önátadás, hit, remény és szeretet.

Káin áldozati füstje

A Földnek és fiainak passiójáról szóló beszély újra és újra elénk tűnik, ha a hagyományokat átröngenező összevető figyelem kíséri a szent szövegek füzérét. Árkádia és Utópia, a Paradicsomkert és az Égi Jeruzsálem közé feszül az eszkatológikus ív. Ez az ív, ez az út a jelek szerint egyben golgota is a teremtetten, a természetet hasznosító földműves számára. A természetet művelő és mimelő maga köztes lény az uralomban — már nem korlátlan alávetett és nem élősködő, de még nem uralkodó és nem kívül élő. Léte a folyamatok megértésén és a hozzájuk való bölcs és hasznosító alkalmazkodás alapzatán alakul. A művelés valójában a művit alárendeli az adottnak, a teremtettnék. A művelő kudarcra van ítélve, ha a napút körén kívül éli meg a világot, ha nincs emlékezete a csillagok járásáról, az idő változásáról, nincs tudása a magról és az azt befogadó földről. Kudarcra van ítélve, ha nem tekint az égre, miközben a verítékével a földet itatja. Mégis Káin, a földműves az, akinek áldozati füstjét Jahve nem fogadja szívesen. Vajon a pásztorkodást kiszorító földművelés elterjedése lenne a káini testvérgyilkosság metaforikus tartalma, mely a neolitikum demográfiai robbanásával valóban szétfeszítette magát Árkádiát, a pásztort idillium világot? Egyébként a pásztort világgal számolt le az Alföld civil parasztsága is a múlt század végén, a folyamszabályozást követő időszakban, az elszántott legelők miatt létalapjukat veszített csikósok, gulyások így lettek betyárok. Lám, az ártatlanság is forgandó...

A rész szerinti tudás és a bűnbeesés

A földhöz fűződő viszonyt a biblikus hagyomány szerint a bűnbeesés fordítja szenvedéstelivé. Tudás, uralom, kontroll — testben és lélekben is jutalmazó javak, s mégis közülük van a bűnhöz? Valóban az uralkodást lehetővé tevő tudás képességének megszerzése lenne az ádami bűnbeesés motorja, a szokási sebességet biztosító hajtómű, amely az emberi nemet eszkatológikus pályára állította volna?

A tudás a helyzet ellenőrzésének feltetele, de természetét szerint részleges. Az ember lelki-testi valósága, egész

pszichofiziológiai valója a helyzetek ellenőrzésének élményét jutalmazza, és a tehetetlenséget bünteti. Természetes idegi-hormonális rendszereink szolgáltatják ki a sikertelent, a kontrollvesztettet, a tudást nélkülözőt a pusztulásnak, és segítik a részleges tudás sikerérzetébe és csapdájába fogottakat a sorsúti tudás megszerzése után a Föld már nem Paradicsom az ember számára, hanem a próbatétel helye. Az egészről való tudás és a kevés, tucatnyi té-

Ádám — a föld antropológiája és az uralom imperatívusza

A földhöz fűződő viszonyt a szent szövegek kódjai determinálják. A természet és az ember együttélését az ideoszféra ököviszonylata is befolyásolja.

A föld antropológiai kategória a hagyományban. Az első ember neve, ADÁM a föld, a palesztinai yörös agyag elnevezéséhez, az ADÁMA-hoz kapcsolódik. „Az ember porból vétetik és porrá lesz.” A termőföld az ember bölcsője, élettere, kenyéradója és testének befogadó sírja. Az emberi test szervetlen összetevői: az elemek, az őspor elemei, a nyomelemek, az emberi szövethedvben az ósocéán összetétele mind-mind megerősíthetnek az ösintuiciót a tudomány tényeivel.

Az oázisok édenkerti kedvességét hordozza a szó, Éden: kert a pusztaságban. Ádám, az itt élő ember, kertész, aki gyönyörűséggel gondolja a rá bízott s az éltető víz táplálta gazdag gyümölcsösöskertet. A kiűzetés után megváltozik Ádám viszonya ADÁMA-hoz. Viszonya küzdelmes, az isteni átoktól terhes. Lehet, hogy a föld épességét megsértő ásóbotos, ekés ember tabusértő magatartása miatti bűntudatban rejlik ezen átok magja, ugyanakkor kifejezi azt a megerőltető és bizonytalan, szenvedéssel teli életet, amit azóta minden földműves kultúra a munka tiszteletében és megszenvedett méltóságában ragad meg.

A félsivatagi környezet természetképe szükségképpen kegyetlenebb és sóvárgóbb. Ebben a környezetben az isteni parancs nem úgy hangzik, élj együtt, hanem úgy: uralkodj. A héber eredeti szerint (*kabas*, illetve *radah*) az uralom élesen hangsúlyozott. Jelentése: *nyakára lépni*, rabszolgává tenni. A Westermann fordítása szerinti *szólóprás alá vetni* fogalmának értelmé-

nyezőt együtt mérlegelni képes gondolkodásunk közötti szakadékba zuhan a remény, és az emberi *hübrisz* végigjárja a maga pályáját. A neolitikus forradalmár sokasodó népe tölti meg a földtől elkerített városokat, ahol tárgyak, tudás és az ember együttes léte exponenciális függvény szerint futtatja le az eszkatológia programját.

Káin sem halhat meg korán, és százszor bűnös, aki Káint megöli. Káin bűnét Jahve a fiakban bünteti meg korlátlan nemzedékekig.

ben is az ember a létbevetettség ádami kitaláltottsága ellenére (s talán általa is) isteni felhatalmazással, a természeti világ feletti helytartói uralommal rendelkeznek.

A görög fordítás *arkhete*, *katakür-euszate* fogalma is tükrözi ezt. De a *radah* másik jelentése szerint a pásztort *új legelőre vezeti nyáját*, és ez a jézusi példát is előre vetíti.

Tehát míg az Édenben Ádám feladata: a *paradicsomkert művelése és őrzése* az isteni teremtettség oltalmazását jelenti, addig a világ alávetésének és kormányzásának parancsa civilizatorikus küldetést takar. A megszentelt kert, a család és az otthon: a biztonság, a termékenység és a szépség foglalatja, amely határokat, védelmet igényel. A Paradicsomkerten kívül azonban a Szentírás szerint offenzív küzdelem tere a világ, amely a fejlődés és változás közegében a Mennyei Város képét fogja magára öltetni (lásd Máté 6,10) Árkádiától Utópiáig, a Paradicsomkertől a Mennyei Városig, ahol a tudás az isteni bölcsesség útjait követve teszi a létet mind biztosabbá és szebbé, gyümölcsözőbbé.

Vajon ez a civilizatorikus imperatívusz nem jelent-e egyben bennfoglalt megbízást vagy épp felmentést a bekerítési szándék dolgában is, nem terjed-e ki hamarosan az uralom parancsa a Föld mellett a föld népére is? És nem éppen e civilizatorikus imperatívusz jelöli ki a pogány/falusi és a keresztény/városi ontológia szembekerülését?

Max Webernek a protestáns etika és a tőkés mentalitás közötti kapcsolatot érintő gazdasági-embertani meglátása szerint „a keresztény vallásra jellemző az az értelem- és természetellenes elképzelés... az ember és természet közti

ellentétéről, amely a klasszikus ókor lehangyatlása óta Európában feltűnt, és amely a kereszténységben érte el a legnagyobb kiképződését”. Kálvin meg is fogalmazza, hogy a bűnbeesés nyomán „minden ártatlan teremtménynek velünk kell hordoznia bűneink büntetését”. Kálvin üzenete a megváltás tényébe akaratlanul is ökológiai reménységet ültet, a megváltott ember az élők egyetemével, a társteremtményekkel is jézusi módon létezik együtt.

A valláskritika nem jut el eddig a reményig. Toynbee egyenesen az egyistenhittel állítja szembe az ökológiai szemléletmódot. Valóban, a Bibliában éles határvonal választja el a Teremtőt a teremtményektől. A Biblia megfosztja isteni jellegűktől az égitesteket, a különleges növényeket, állatokat, és az animizmus megtiltásával a velük szemben létező gátlásokat is feloldja. Nash szerint az animizmus és a panteizmus az erkölcsi felelősségérzet kiterjesztése minden megjelölhető lényre és dologra.

A judaizmus és a kereszténység a környező természetet alávetendő pusztává földként kezelte, amelynek élőlényei, javai az ember szolgálatára rendeltettek. Ebben a természetben az ember nem részvételi résztvevő, hanem helytartó. A természet nem paradicsom, hanem pusztává vidék vagy siralomvölgy, a túlvilág felé vezető út próbátéve helye. Világ, amelyet a végítélet hivatott romba dönteni. Az idő nem a növényi

környezet visszatérő idejének biztonságos örök körforgása, hanem teremtés—megváltás—végítélet kiegyensúlyozott ideje. Az örök visszatérés biztonságos körforgása helyett eszkatológikus idő. A valláskritikusok szerint a tér és az idő hangsúlyai a természetben kívül helyezettek ebben a rendszerben.

A megrendült nyugati szellem önszertoró gondolkodói azonban kikerülték a Szentírás mélyebb, ökológiai üzenetét, amikor azt szembeállították a természettel együttélés, illetve a természetben élés bölcselével.

A másik, keresztény öko-logika

Európa szinkretikus lelki-vallásos szövete is tágasabb. A Nikaiai zsinat nyomán a katolicizmus egyetemessége a földműves szakralitás évköri alkata számára is foglalatot kínál. A pogány eredetileg falusit jelent, a pogány megkeresztelése a falu szent időfordulóihoz odaállítja a természetet az etikus szentség körébe emelő konnotációt a szentek személyében. A tájolt templomok napmisztériuma, a búcsúk profanítása és a szentség etikai dimenziói szerves egységet alkotnak. A kereszténység falusi alkata mélyebb, a létet és az együttélést átjáróbb, mint a városokban.

De maga a keresztény tanítás is kínál utat a földdel kötött szövetséghez, bár a Teremtőt igen szigorúan választja el a teremtetől. Linn White valláskriti-

kájára a protestáns teológiai gondolkodó, Steve Bishop a következő teológiai feleletet adja: Az egyetemes természet Isten műve és így az Isten kifejeződése, ahogy Pál apostol szerint is művéből érthető meg az Isten (Rómaiakhoz 1,20). Eképpen a természetellenes magatartás egyben Isten-ellenes magatartás is.

Arra a bírálatra, hogy a teremtést megkoronázó emberre ruhazza az Úr a Föld és élőlényei fölötti uralmat, és ezzel lehetővé teszi annak zsamoki kiszákmányolását, Bishop — elismerve a héber szavak keménységét — azt feleli, hogy mindez mégsem jelenti a természet elfoglalásának parancsát, csak ha kiveszik a bibliai szövegek környezetből, azaz a teremtéstörténetből, a művelés megbízatásától és a kulturális környezettől elkülönítve értelmezik.

A művelés megbízatása az ember istenarcúságából, Isten képére teremtettségéből adódik (Genézis 1,26–28). A feladat a teremtet világ tökéletesítése, az isteni szerep követése. Bishop szavai kapcsán a technokratikus szellemiség elhivatottság-tudata, az analízis és újra összerakott természet képze is feldereng. De a páli gondolatból következően az Istent tükröző teremtet világ iránt is tiszteletet kellene éreznie a gazda szerepkörébe emelt embernek. Különösen, ha a Szentírásról híven látjuk: a teremtet világ nem antropocentrikus, hanem Isten-központú. Azaz a Földdel való bánásmódért Isten előtt kell számot adnia az embernek.

A keresztény etika ökológiai felelősségtudatot is jelent, hiszen a szívárvány Isten és az élők szövetségét, az ökológiai kegyelem állapotát jelenti. Ezt az ökológizmus valláskritikusainak is szem előtt kell tartaniuk. „Ezt mondta Isten Noénak és fiainak, akik vele voltak: Íme, szövetséget kötök veletek és utódaitokkal tiútánatok és minden élőlényvel, amely veletek van: a madarakkal, a barmokkal és a föld minden vadjával, amely veletek van, minden, ami a bárkából kijött, vagyis minden földi élőlényvel, amely veletek van, nemzedékről nemzedékre, örök időkre...” „Ha ott lesz az ív a felhőkön, meglátom majd, és megemlékezem arról az örök szövetségről, amelyet az Isten kötött minden élőlényvel, amely testben él a földön. Akkor ezt mondta Isten Noénak: Ez annak a szövetségnek a jele, amelyet minden földi lényvel kötöttem.”

A fentiek alapján a teremtesközpontú teológia nem tekinthető biblikus alapok nélkülinek vagy teológiai revizionizmusnak, inkább környezetfilozófiai igényű hermeneutikai fordulatnak. Ami fordulatot jelezhet, az az organizmikus, szerves szemlélet megjelenése a dualisztikus, hierarchikus értelmezési kerettel szemben. A világegyetem szakrális értéke nem jelentheti a vallásos ember számára, hogy azt az Isten helyébe helyezze. De a teremtesközpontú teológia sem engedheti meg a teremtet világ brutális deszakralizálását.

Bishop feloldja bennünk a szorongást, amikor Jézus példájával láttatja, hogy nem zsarnoki uralkodóról, hanem a „jó pásztorról” kell mintáznunk a követendő szerepet a természethez fűződő viszonyunkban. Ez választásra készítet az ótestamentumi *radah* kifejezés értelmezései között, amelyek jelentése lehet „annak a pásztornak a vándorlása nyájával, aki azt jó legelőre tereli, és megvédi a vadállatoktól”.

A részleges tudás kínálta pusztító uralmi voluntarizmus bűnbeesésével szemben a krisztusi szeretet megváltása valóságos kegyelem, mert épp a szeretet révén segít szinergiát, szeretetes együttműködést teremteni élő és élő között, a társas lét világában, de nincs okunk ebből kizárni az élő természet és az élő ember viszonyát sem. Valójában az ökológiai kiütépes szinergiás természet–technoszféra–ideoszféra–szocioszféra gúlája csak egy ilyen szinergikus-szimbiotikus egyensúlyban találhatja meg „Isten országát”.

Így a szentségtörés és környezet-szennyezés között is párhuzamot vonhatunk, hiszen a föld, a levegő, a víz elszennyezése során is e környezetalakítókat biztonságteremtő, a termékenységet és a szépséget nyújtó léte sérül.

Az ökológiai etika szerint az emberi technológia által megbontott természetes harmónia környezeti katasztrófához vezet, míg a keresztény álláspont szerint a bűnös ember által megsértett isteni szabályok és áthágott határok miatt az Úr ítélkezik, és ez a környezet pusztulását is magában foglalja. Ha így van, akkor János jelenései már a jelenvalóság, az ökokalipszis jelenben zajló képei.

Természet és vallás ökumenéje

Az uralom szót más vallások kerülik; a természet feletti uralom doktrínájával szemben a keleti bölcsélet természetbarát üzenete ökológiaibb szellemű: „Tudom, hogy a világ csak akkor élhet szépen, ha békében van. Semmit sem tudok arról, hogy a világot meg kell rendszabályozni. A világ szépen él, ha mindenki gondoskodik arról, hogy a természet benne meg ne háborodjon” (Csuang-ce, Kr. e. 300).

Uralom és béke. Rendszabályozás és kímélő figyelem. A szabályokhoz való aktív, cselekvő és az óvatos, szemlélődő viszony ütközik itt. Bár nem gondolhatjuk azt, hogy a földművelés Kínában kevesebb fáradtsággal, verítékkal jár együtt, nem lehetetlen, hogy maga a termékeny és jól öntözött folyamvidék és Dél-Kína termékeny vidékei változatosabb, barátságosabb környezetet kínáltak a parasztok számára, mint Palesztina mostoha, félsivatagos vidékei. Az ótestamentumi hagyományban az éden valójában a pusztában öntözött kertet jelentett, vagy a termékeny félhold hajdani jól művelhető környezetét.

A természet és a vallás ökodinamikájának középpontjában a kötődés tétje áll. A természet mostoha vagy barátságos volta eltérő gondolkodásmódot, vallási természetképet hord ki a kü-

lönböző kultúrák méhében. Az anya—gyermek kapcsolat meghatározó szerepének párhuzamaként azt is mondhatnánk, az anyatermészet magatartásától függ, milyen másodlagos gyermeki kötődést tanúsít az adott kultúra vallási szemlélete, kulturális mélylogikája. A mostoha természettel szemben álló független, uralomra törő magatartás ugyanúgy érthető, mint a szelíd és termékeny természeti környezet nyomán kialakuló együttélő, harmonikus vallási, kulturális alapállás.

Talán az sem véletlen, hogy a keresztény teológia *ökológiai szellemű* megújulása éppen Assisi igéző és termékeny természeti környezetében született meg. Szent Ferencnek az élők világával kötött új szerződése ugyanakkor a Szentírás mélysegesen mély megértésén alapul. A keresztény antropocentrizmussal szemben Szent Ferenc az élők egyenlőségét hirdetve megszüntette a természet–ember kettősséget, a nem emberit is fivérként és nővérként szólította meg imáiban. A minden létezőt mint Isten teremtményét testvérként kezelő, a dologiságból a megismerésbe emelő ferences teológia a keresztény környezetetika megszületésének pillanata.

Szent Ferenc a földet nem kihívó, gyötrető és meggyötrendő ellenfélként látja, hanem édesanyjának nevezi. Megvilágosodása a krisztusi szeretet egyetemes kiterjesztése, de az Ótestamentum egy meghatározó pillanatának következetes továbbgondolása is.

A noéi megbízatás ugyanis éppen az élők világának ökológiai teljességű átmentése az özönvíz utáni időkre. Noé története után már nem beszélhetünk csak uralomról, sokkal inkább a veszély idején az élők végtelen egymásrautaltságáról és szolidaritásáról. Noé tette nem uralom, hanem szolgálat. Ökológiai műszóval élve: a biodiverzitás szolgálata. Ma ez nagyon időszerű, amikor a Föld bárkáról évente több mint ezer állatfaj tűnik el.

Ökoteológia — a kozmosz rehabilitálása

Haught a kereszt(y)én(y) tanítások kozmologikus értelmezésével keresi az egyensúlyt, amikor kifejti, hogy a teremtet világ a teológia centrumában áll, és nem alávetett minőség. Ez azt is jelenti, hogy a világ tökéletlensége és megváltandósága mellett a benne foglalt jóra is fel kell figyelni. A megváltás antropocentrizmusa is mérlegre kerül ebben a megközelítésben.

A teremtesközpontú teológia a bűn fogalmába nemcsak az Istentől és egymástól, hanem a természettől való elszakadást is belefoglalja. A fordulat a természet–ember vallási dualizmusának feloldását igényli.

Krisztust mint kozmikus valóságot látni e teremtesközpontú teológiában nem jelent kevesebbet, mint az eredeti Krisztus-ikonográfia megértését. Persze a középkori szoláris Krisztus-szimbólika a krisztológiát kozmikus szintre emeli. Az ökoteológia Haught szerint

olyan jelentéstartalmat kínál, amelynek etikai következménye, hogy nemcsak a sérült emberi kapcsolatokra kínál megváltást, hanem a személy és a természet viszonyára is. A teremtesközpontú teológia valódi fordulata, hogy a természeti világot valódi otthonunknak látatja, szemben a „siralomvölgy” megközelítéssel. Így a hagyományosan ellenséges viszony a testtel és a természettel szemben feloldódik az új ökoteológiában. A kereszt(y)én(y)ségnek a szociális igazságosság mellett az ökoigazságosság követelményét, a földi élet közössége iránti tágabb szolidaritást is vállalnia kell. A pro life-mozgalom az élet komplex hálónak egészét kell, hogy védelmezze.

Paraszi jövő és ellenkultúra

A kozmosz mellett a kozmoszba vetett, földet művelő ember rehabilitálása sem késhet. Toynbee még élesebben fogalmaz, amikor hangsúlyozza: „Az ipari forradalom óta a technikailag és gazdaságilag fejlett országokban a népesség többségét vidékről a városokba vonzották. Ez társadalmi katasztrófát okozott, mert a városi gyári munka és irodai munka mint életmód és mint a megélhetés eszköze sokkal kevésbé kielégítő pszichológiailag, mint a falusi földművelés és állattenyésztés. Az urbanizáció és industrializáció gazdasági problémává vált, amióta az automatizálás és komputerizálás a fizikai és irodai munka nagy erőforrást igénylő részét feleslegessé tette.

Az erősen urbanizált térségek afelé haladnak, hogy demobilizálniuk kell városi népességüket. Ez fájdalmas folyamat lesz, mivel az utóbbi két évszázadban a városlakók hozzászoktak az urbánus élethez, jóllehet nem találtak utat és módot, hogy boldoggá váljanak. Ha a munkanélküliség lett egykori ipari munkásokat városi nyomortanyákról kiraknak falusi nyomortanyákra, ahol még mindig munka nélkül lennének, nyomoruk és elégedetlenségük fokozódna. Ezért áldás lesz, ha éppen akkor, amikor a városi munka feleslegessé válik, a falusi munka nagyobb számú dolgozót kíván. Az a folyamat, hogy az úgynevezett fejlett országok népességének többsége a városból visszavándoroljon a falura, még így is nehéz, fájdalmas és elhúzódó művellet lesz. Ezeknek az országoknak valószínűleg hosszú válságnak kell átmenniük, mielőtt deindusztrializáló ellenforradalmuk befejeződik.”

Pol Pot erőszakos, városirtó agrarizálásának fényében ezek a szavak élesebben hangzanak, de Toynbee nem áll egyedül víziójával. Theodore Roszaknál hasonló sorokra találunk.

„A lakosság városi területekre történő összezsúfolódásához a telekpolitika segédkezet nyújtott az utolsó száz év folyamán, elősegítette a föld felvásárlását és különféle gazdasági célokra való felhasználását.

Ennek következtében az emberek elhagyták a vidéket, a földet, s tarthatatlanná vált az apró családi birtokok gaz-

dálkodó életmódja. Az események ilyen alakulása tehát nem a technikai fejlődésnek vagy valamilyen természeti törvényszerűségnek tulajdonítható, hanem egyszerűen az adópolitikának. A kis családi gazdaságok roppant termékei lehetnek. Létfenntartás tekintetében alighanem ez a leghatékonyabb életforma, de csak akkor, ha nem fojtja meg a telek- és az adópolitika. Egy szóval úgy látom, hogy a dezurbanizációt földreformmal kell összekapcsolni.

A földreform egyetemes szükséglet. Az a látszateltetés, hogy a földreform csak a harmadik világban lehet időszerű, merő propagandafogás. A földreformot itthon kell elkezdni. Társadalmunkban minden gazdasági érdek a föld tulajdonviszonyaival, elosztási rendszerével függ össze.”

Roszak és Toynbee ellenutópiáját azonban élesen ellentételez az ezredvég hangvétele, hisz e kor épp a bekerítési mozgalmak kiterjesztésének ideje. Az ököteológia békekötő szándéka és a történetfilozófia, illetve az ellenkultúra nagyjainak figyelmeztetése így szemmel láthatóan kései és csálóka vigasz Káin átok sújtotta utódainak, akik vagy röghöz kötöttek, vagy épp a létalapjukról való leválasztástól fenyegetve szemlélték sorshorizontjukat.

Morus emberevő birkái és a monetáris profit

„Szelid állatok egyébként, és kevésbé beérik. Most azonban, tartja a szó-lás-mondás, olyan mohók és telhetetlenek, hogy már embereket kezdenek falni; szántóföldeket, majorságokat, falvakat tesznek pusztává és néptelen-né. Az ország némely részében finomabb és ezért drágább a gyapjuk: itt a nemesek, nagyurak, sőt apáturak, felszentelt papok, be nem érve rendszeres javadalmaikkal, amit elődeik óta hoznak birtokaik, s melyből henye pompával élnek a köznek nem használó, legfeljebb kárára, nem tartják fenn a szántóföldeket, hanem mindent legelővé változtatnak, a falvakat elsöprik, legfeljebb a templomot hagyják meg juhakolnak. Egyetlen telhetetlen teközlő (a haza kórsága!), hogy birtokát gyarapítva pár ezer holdat hozzákerítsen, kormönfont családsággal vagy erőhatalommal elúzi földjükről a parasztokat” (Thomas More: Utópia. Morton biboros lakomája. A tolvajlás okairól).

Tegyük hozzá: e birkák sokszor inkább báránybőrbe bújó farkasok, akik az általuk hozott törvények betűire mutatva ragadoznak, prédálnak. Sztálin és Kaganovics termésbeszolgáltatóit, vagy a kolhozosító, téjesztető apparátcsikokat egyaránt az uralom imperatívusza és a szerzéséhség láza vezérelte tetteikben. Civilizációs ellenérzéseik a parasztot ellenséges célponttá alázták. Am azzá lettek a földet örökség jogán birtokló gazdák a földspekulánsok vagy a szövetségi agrárelít földéhes ragadozó kisebbségének szemében is;

erről a magyar rendszerváltás szomorú történetei kínálnak példát.

De beszélhetünk a lélek bekerítési mozgalmáról is, hiszen a drogfogyasztás terjedése jelzi, hogy már nemcsak a saját termőföld adta autonóm gazdasági alapoktól, hanem magától a valóságtól, a tudat és a lélek önrendelkezéséről is mind többeket választ el a profitéhség. A monetarokratikus világ a legelvontabb értékfordozó kizárólagos uralmát célozza meg, amikor az asszonyi testtől a földig mindent a maga csereértékévé tehet. A lehetőség itt az önbeteljesítő jóslat, hiába az örökölt ethosz szerinti ellenállás. Arkádia és Falansztéria feszül egymásnak, Utópia torz alvilága. Ahogy Spengler írja: „A pénz minden dolgot igyekszik mobilizálni. A világgazdaság végül elvont, a földtől teljesen eloldozottnak gondolt, cseppfolyós értékek gazdaságának befejezett tényévé válik.” Ezért emlékeztet arra, hogy a föld a piacon már nem ingatlan, hanem ingó tulajdon. „Aki a földet pénzzé teszi, porrá foszlatja azt” — minden kultúrában élő fenyegetés ez.

A pénz, és a különösen a legutolsó kort eluraló arany, vagy a munkaalapjáról leválasztott infopénz egyben a „bűnös tudás” metaforája is. Fausti szövetség terméke, amely még a működőképes ipari világot is bekeríti, sőt saját léte magának a pénznek a bekeríthetőségét példázza. Az infopénz a tőzsde hajdani törvénytelen, mára felszabadított szerencsétlen műveleteiből és a drogvilág mosott pénzéből is táplálkozik. Életműködése a bekerítés, az elmozdító kényszerek éltetése. A bekerítési mozgalmak alakváltozásai tehát a pénz diadalútjának technikai lépései.

A kultúr-morfológiai mű felszíne alól előbukkanó s mindinkább jelen érvényű ököfilozófiai aggodalom, Heidegger gondja idéződik elénk. De a monetáris apokaliptikák láthatárai előtt sem állhatunk becsukott szemmel, kezünkben Visa-kártyánkat szorongatva. Az Almási Miklós által leírt, kockázatokkal terhes, felfűvódott, absztrakt pénzpiaci világgazdaság többesélyes jövőt sejtet, amelynek megrendülése ezt az irreális, a szállításoktól, tárolási, elosztási mechanizmusoktól nagyon energiaigényessé tett világot a teljes összeomlásba taszíthatja nem is igen hosszú idő alatt. A metropoliszokban élő embermilliók kiszolgáltatottsága innen nézvést óriási, és ezeknek a hirtelen segítség és élelem nélkül maradt tömegeknek a viselkedése a válság második hónapjától szinte kiszámíthatatlan. A földtulajdonlás kínálta autonómia tehát semmit sem veszített jelentőségéből egy ilyen eszkatologikus forgatókönyv esetén, amelyet a tőzsde-rendszer és a realgazdaság globális összeomlása teremtené. A posztmodern kulisszák mögött a megművelt természet még kínál biztonságot és védelmet a hozzá fordulónak.

Mára az emberiség a megismételt Meadows-számítások (Beyond the Limits, 1992) alapján túllépte rá vonat-

kozó hordképességének határait. A FAO becslései közel egymillióra teszik az éhezők számát. Ma a termőföld tartható a legértékesebb vagyontárgynak, mert a világon jelenleg egy főre egynegyed hektár termőföld, azaz fél hold művelhető földterület jut. Ennek a földterületnek tehát nem a tegnapi előtti technológiák, hanem a holnaputáni civilizációs krízis ad életmentő jelentőséget.

A termőföld nem azonos a többi tőke-, illetve gazdasági értékformával, jelentősége mélyebb és archaikusabb, valószínűleg egy korábbi gazdasági ökoszisztéma alapját képezi. Konfliktusa a pénzzel nem csupán a spengleri okfejtés mentén értelmezhető. A mezőgazdálkodás sérülékenysége a túlélés záloga lehet egy civilizációs „áramszünet” esetén. Úgy, ahogy élettani folyamataink is példázák: ha az agykérgi folyamatok időszakosan szünetelnek, a mélyebb idegrendszeri központok sérülékenysége a túlélés esélyét kialszítja.

Háborúk idején a vidéki lakosság östermelői tevékenysége biztosította a városi lakosság megmaradását is. A tartós gazdasági elszegényedés, a munkanélküliség hideg polgárháborújának vesztesei számára is a biológiai létminimumot kínáló kiskert, kisállattartás biztosíthat fennmaradást. A jövedelem nélküli és adósságsapdába került személyt hajlékának elvesztése fenyegetheti, a közszolgálati üzemdíjak présében élő, panellakó munkanélküli nyomorult. Vele szemben a falusi östermelő munkanélküli legfeljebb szegény. A kikapcsolt áram, a szűkített vízszolgáltatás mind többek osztályrésze, míg a megőrzött kis háztáji, a baromfiudvar, a saját kút kínálta biztonság a fizetésektől let nyomorát szegénységgé oldja. Kétségtelen persze, hogy a falusi lét számos civilizációs feltételnek szűkében lehet, mint amilyen a közeli gyógyszerár, a szakorvosi ellátás vagy a kulturális szükségletek forrása. Mégis nehezen engedünk ezeknek a romantikusnak tűnő ruralista gondolatoknak, hiszen tudjuk, hogy a nemzetközi földrajzi atlaszokban az átlagéletkor és a falusi lakosság országos részaránya fordított arányosságot mutat.

Azonban a földi környezet hordképessége a meadows-i jóslatok, az ismételt elvégzett Forrester-szimuláció eredményeiből fakadó jóslás nyomán alig egy emberöltő múltán harmadára csökkenhet. Aligha hihető, hogy mindez nem fogja a városi nyomor fenyegetését szétteríteni az akkorra túlnyomórészt egybenőtt megapolisz-szövedékben élő milliárdok számára. Ezekből a terekből ellátási válság esetén szinte ki sem lehet jutni. Mintha csak a földről elfalazott és elemelkedő égi város, Hiram építőmester műve lenne kiszolgáltatva a műviségnek, a technológia bizonytalanságának. A kizökkent világ, a Koyannisquatzí szétrobbanó rakétája vagy az Isten nélkül készült és utazó Titanic alámerülése

jelzi: már rég nem figyelünk az intő jelekre, számunkra a metaforák nemák.

Az apokalipszis-víziók szarajevói, grozniji változatai mutatják, hogyan lehet esővizet gyűjteni, forralni, hogy ivóvízhez juthasson a túlélő. De az

A legutolsó kor — a föld és a lét tétje a magyar ezredvégen

A fentiek miatt olyan birtokszerkezet kialakulását kellene elősegíteni, amely a családi hálózatok teljes körén belül lehetővé teszi az őstermelői javak nem piaci, néma cseréjének lehetőségét is. Nem nagybirtoki földkoncentrációra, illetve földingatlan-spekulációra, hanem új földosztásra van szükség.

A munkanélküliek száma megegyezik a falvaikból értelmetlenül száműzött tömegek nagyságrendjével. Számukra biztosítani kellene a szabad választás lehetőségét; az újrakezdés esélyét megfelelő földalapok biztosításával és az európai csatlakozásunk során igényelhető milliós nagyságrendű agrártámogatások révén. Vagy legalábbis az erre vállalkozó vesztesek számára szociális földalapot kellene létesíteni, belső telepes-mozgalmat. A rerularizáció — amit Theodore Roszak a holnapután Amerikájának válságára kínált gyógyírként — Magyarország számára már ma segítséget nyújthatna. Ezen esély elvesztegetése értelmetlen lemondás olyan lehetőségekről, amelyeket a mediterrán csatlakozó államok parasztjainak biztosítottak.

A magyar település-szerkezet helyrehozatala humánökológiai gyógyító feladat. Ez az egyetlen lehetőség, amellyel a Morus Tamási idők bekerítési mozgalmaira emlékeztető, a magyar falvakat immár generációkon átívelő, elnéptelítő hatású, több hullámú „modernizáció” bekerítési mozgalmait orvosolhatók. Egy életképtelen, szükségtelen és kölcsönösökölő létrehozott ipari Potyemkin-világ felépítése sodorta magába a hagyományos gazdálkodás méltóságából kizuhant s ellehetetlenült sokaságot, az ortegai vertikális népvándorlás lázadó tömegeit. Ez a szoc-modern ipari világ mára összeomlott. Hült helyét részben piac-szerzési célból vásárolta fel a globális lánctőke. E látszatvilág működésére azonban korábban közel másfél millió embert üttek el létvilágukból, akik így elvesztették autonóm létfeltételeiket, és a panelvilág kiszolgáltatott proletárjai lettek. Proletárok — azaz gyerekek adózók, akik a gyermekváltás elutasításával az adócsalás sajátos formáját választották, s választják ma is fogyasztó társadalmunkban, önként lemondva a jövőről.

Az információs kor a proletárlétből továbbpréseli e sokaságot a szolgáltatások tarka tartományába, ahol már minden eladó. A mesterségesen felkeltett és kielégített szükségletek világa ez. A kialakított és fenntartott függőségek szövevénye ad keretet ennek a létformának, és e kiépített függőségek egyben nyersanyaggá teszik a személyt a profitszerző folyamatban. A bekerítés végső terepén Káin száműzött utódait létszentségük alapjairól is levásztják.

ENSZ élelmiszer-szállítmányaival biztosított helyi válságok, történelmi rángógörsegek csak korlátozott érvényű tapasztalatokat kínálnak. A globális gazdaság globális válsága ezekből nem modellezhető.

A nagy szabadpiacon nincs száműzendő elem, mint a kiszámítható hatékonyságot fékező empátia, részvét és önátadás, hit, remény és szeretet. A kőtblák parancsait elfedi a köznapi írás- és képözön — a kriminalitás és a pénz világa egybemosódik.

A tét a reflexivitás és az autonómia; a pénz mellett az IQ-verseny húz határt a szociális fent és lent között. A tudás kora kíméletlenül osztályoz az első iskolás évektől vagy talán már a születés körüli tapasztalatoktól számítva.

Tanka Endre agrárjogász írja a reprivatizációról, hogy a hatalmi elit a földnek jelképes áron és többnyire illegális ügyletekkel történt megszerzésével — az agrárnépesség zömét a tulajdonlásból kizárva — „elsikkasztotta” a földreformot. Ennek a folyamatnak eredményeképpen ma a földalap 55 százaléka nagyüzemek használatában álló, profitorientált és bémunkára alapozott nagybirtok. Ez a birtokszerkezet-filozófia lemond olyan alapfeladatokról, mint a helyi agrárnépesség megélhetése, a helyi közösség önszerveződése. Csökkent a táj humánökológiai hordképessége. Az 1,8 millió falun élő ember, a földtulajdonosi népesség 80 százaléka a legfeljebb egy hektáryi földdel rendelkezik, és 57 százaléka a földje nem nagyobb 0,2 hektárnál. Ők a háztáji Zártkert-Magyarországon rekedtek reménytelenségben. Tanka jelzi, hogy 1988 és 1993 között nemhogy nem nyílt lehetőség elhelyezni az ellehetetlenült ipar szükségletén, hanem tovább 730 000 ember kényszerült arra, hogy elhagyja a mezőgazdaságot. A kifizetés technikája két egyszerű rendelkezés alapján: a télesztágok foglalkoztatási kötelezettségének megszüntetésén és a vagyonkiviteli tilalom egyidejű bevezetésén. A családtagokkal együtt mintegy kétmillió agrárnépesség pusztá létének fennmaradása vajon milyen kalkulus tárgya? A termelésből kivonandó EU-tag magyar földek a termelésből kivonandó családokat is jelentik? A posztmodernizáció ezen bekerítési mozgalmak Morus „emberevő juhait” helyett más módszerrel ér el hasonló eredményt.

Ma Magyarországon 51 ezer főfoglalkozású magyar magángazdálkodó kétszáz ezer hektárt művel, a törvénytelen külföldi földbirtoklás a becslések szerint 70–350 ezer hektárra tehető, tehát meghaladhatja a haza újraélesztett paraszti világának létalapját. Jóllehet ezek a zsebszerződések a mai napig jogilag semmiek.

Németh László a trianoni tragédia egyetlen vigasztaló elemét a termőterületek arányának viszonylagos növekedésében látta, és társadalmi kiütke-resésében egy új telepes-mozgalmat

szükségességét fogalmazta meg. Ezzel szemben a második évszázadfél a magyar paraszti népesség elűzésének góltájt hozta. Az ötvenes évekbeli mesterséges falusi nyomor, a hatvanas évekbeli kolhozosítás, a kistelepülések szisztematikus elorvasztása, a körzetesítés egyaránt ennek a lassú száműzésnek az állomásai voltak. A rendszer alakváltásának nagy csapása is a valójában helyenként belső lakosságcsere-nek tűnő történelmi katasztrófa, amelynek áldozatait máig nem kárpóolták. Méltó kárpótlás lenne, ha vállalkozás, cég csak a benne foglalkoztatott személyek nevén és a nekik szóló, évezredes szenvedést kárpótló tulajdonadományon keresztül juthatna földhasználati joghoz.

Parasztság üdvtani fénytörésben

Látszólag távoli valóságseletek kerültek egymás mellé, amikor ökotológiai és mezőgazdasági kérdéseket rejtettünk egymásra. A Szentírás kínálta olvasatok ütközése azonban felfedte számunkra a végidők kikerülhetetlen erkölcsi követelését, hogy a természethez fűződő viszony rendezése teológiai tekintetben sem történhet a természetén kívül, a természettől távol. Ez milliárdokat érintő ökopszichológiai gond is. Az ipari-utáni világ démoni leleményével kínál utakat az emberek az emberből élésre. A természettől eltávolodott létvilágok mesterségesen felkeltett fogyasztási szomjúságai eszközzé és nyersanyaggá teszik az embereket egymás számára. A helyzet túlnépesedésünk következménye, és részben békés megoldása is. Azonban ez a világ nem mérhető ki büntetlenül a természeti hordképesség tartalékait. Így létkérdés, hogy a természet övezetében élő népesség aránya ne csökkenjen aránytalanul. A természettel érintkező paraszti lét valódi kapcsolat évezredek, létvilágok között. E létvilág reflexeiben őrzött archaikum jelenléte táj, ember, város számára egyaránt fontos. A szavatoltan egészséges, vegyszermentes élelmiszer előteremtő minőségi gazdálkodás értéke a jövőben nőni fog, a fogyasztás lélektani tartományában is jelentőséghez jut. A paraszt a művelt táj őrzője, gondnoka is egyben. Az általa megőrzött falusi világ szellemi, kulturális értéke is rohamosan nő. A parasztság léte azonban valóságosan is szotériológiai tétté vált. Mert a teremtésről szóló beszéd válságos időkben szükségképp torkollik a megmentésről szóló tanításba. A megmentő tudást, a szotérió-logoszt, az önkorlátozó, kényszerűen ökológikus és személyes, emberléptékű gazdálkodás tudását Káin fia hordozzák, a földművesek.

A világ megmentése, megmenthetősége a természettel gondozó viszonyban álló létminőségek fennmaradásától is függ.

Káin sokat szenvedett utódai, az Ábel arcát is hordozó parasztlakó áldozati füstjét vajon ma hogyan fogadná Jahve?

Az Ökotáj című folyóiratból

TARTALOM

Tanulmány

- Bulányi György: Nem kötelező katolikusnak lenni... 2-5
 Küzdelem az eretnekek ellen állami kényszerítő eszközökkel... 11-14
 Gromon András: Pál feltámadáshitéről... 15-16

Könyvismertetés

- A cenzúrázott Jézus (III. rész) ... 6-10

Erőszakmentesség

- Lev Tolsztoj: A hazafiságról (részlet) ... 10

Gyerekeknek Moha-mese

- Mézeskalács szív és huszár ... 17-18

Interjú

- Kőszegi Tamásné: Interjúk Grácból ... 22-23

Elmélkedések

- P. Gábor Mózes: Introverzió ... 19-21
 Vasárnapi szentírási elmélkedések ... 24-26

Környezetvédelem

- Baji Lázár Imre: A bekerítési mozgalmak vége ... 27-31

Az isteni együttérzésről

Egészen betű szerint eggyé válni a legnyomorultabbal (márpedig ez, csakis ez *isteni együttérzés*), ez a mi számunkra az a „túl sok”, ami felett meghatottan sírdogálunk egy csendes vasárnapi órán, de amin önkéntelenül is kacagásban törünk ki, ha a *valóságban* megpillantjuk. A helyzet az, hogy ez a valami túlon túl emelkedett ahhoz, hogy mindennapos látványát elviseljük; nagyobb távolságra kell lennünk tőle, hogy képesek legyünk elviselni. Az ember nincs olyan meghitt viszonyban az emelkedetlennel, hogy mersze legyen igazán hinni benne.

Ha az emelkedettséget a költő vagy a prédikátor festi elibénk, költői messzeségben a valóságtól, az megindítja az embert – no de valóságosan látni, a mindennapi élet valóságában, dolgos mindennapok sürgős-forgásában pillantani meg az emelkedettséget! Hiszen ha a költő vagy a prédikátor ábrázolja, akkor csupán egyetlen órácskát tart, ennyi időre az ember még képes is lehet hinni az emelkedettségben. De valóságosan látni, ráadásul *naponta!* Micsoda éktelen ellentmondás, hogy minden napossá lett, ami a legemelkedettebb!

Mert az ember szeretne ugyan részvétet és önmegtagadást gyakorolni, törekszik ugyan a bölcsességre stb., csak hogy maga akarja megszabni a mértéket, hogy csak *bizonyos fokig* terjedjen; mindezeket a pompás erényeket korántsem óhajtja kiküszöbölni, épp ellenkezőleg, jutányos áron kíván szert tenni rájuk, hogy teljes kényelemben kelthesse gyakorlásuk hírét s látszatát.

Így aztán a valóban isteni részvét elkerülhetetlenül áldozattá lesz, ha felbukkan a világban...

Sören Kierkegaard

„Érted vagyok”

(Exodus 3,14)

Közösségi és családi folyóirat

X/3. (55.) szám. Megjelenik évente hatszor.

Alapította: Simonyi Gyula

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság.

A szerkesztőbizottság titkára: Garay András

Laptulajdonos: Család Alapítvány

Felelős kiadó: Vincze Endre

Számlaszám:

10200964-20210809 ABN-AMRO Bank

Budapest V., Anker köz 1-3.

Olvasóink a Család Alapítvány fent jelzett szám-lájára „Érted vagyok” megjelöléssel támogatást küldhetnek lapunknak.

Az Alapítványnak adott összeg az adóalapból levonható!

Szerkesztőség: 1076 Budapest, Thököly út 11. I. 6.

E-mail: jeno@demec.zpok.hu

Internet: <http://c3.hu/~idory/ev/ev.htm>

A lap az „Ingyen kaptatok, ingyen is adjátok” (Mt 10,8) szellemében szerzői honoráriumot nem váró írásokat közöl.

Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki.

Az „Érted vagyok”-ban közölt anyagok (a szerző hozzájárulásával) tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők, a forrás megjelölésével. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén tiszteletpénzdíányt. Kéziratot nem őrzünk meg, s nem küldünk vissza.

Nyomták a VÁCI OFSZET KFT nyomdaüzemében, Vácott.

Felelős vezető: Szilva István

ISSN: 0865-8021

Bimonthly newspaper of „Family Foundation for communities and families”, about gospel, charity, third world, ecology, nonviolence, family life, education and radical renewal movement in the Hungarian Catholic Church.

Editor: Garay András

Adress: H-2120 Dunakeszi, Berzsenyi u. 5/c

The materials published by „Érted vagyok” can be republished free, without distortion of contents. The editorial board hereby asks for complimentary copies in case of republication.

Előfizetés és terjesztés:

Kovács László („Érted vagyok”)

1076 Budapest, Thököly út 11. I.6.

Előfizetést *belföldi postautalványon* a fenti címre lehet küldeni. Kérjük, az utalvány Értesítés részén a név és cím olvashatóan, pontosan legyen rajta, és a hátán, a közleményben világosan legyen leírva, hogy a pénzt a feladó mire küldte.

Előfizetési díj 1999-re (postaköltséggel):

Belföldre: ..... 600 Ft
szociális előfizetés

a szerkesztőséggel történt egyeztetés szerint

Külföldre:

Itthon előfizetve:

a szomszédos országokba ..... 600 Ft

egyéb külföldre ..... 2400 Ft

Nyugaton: ..... 36 DM

A konvertibilis előfizetési díjak az ESP indiai keresztény iskolát támogatják.

Köszönjük a szerzők, a szerkesztők és a sokféle segítő ingyenes szolgálatát. Köszönjük a bátorító kritikákat, javaslatokat és biztatásokat. Köszönjük az adományokat és a terjesztők munkáját. A lap esetleges jövedelmét a Család Alapítvány szociális célokra fordítja.